

**T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

ABDULLAH ARİPOV'UN ŞİİRLERİ (METİN VE İNCELEME)

**HAZIRLAYAN
Emre PARLAK**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. SEYFULLAH TÜRKMEN**

Yozgat 2011

T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 8011050026 numaralı öğrencisi **Emre Parlak**'ın hazırladığı “ **Abdulla Aripov'un Şiirleri (Metin ve İnceleme)** ” başlıklı **Yüksek** Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim – Öğretim ve Sınav **Yönetmeliği** uyarınca 29/07/2011 Cuma günü saat 15:00'da yapılmış, tezin onayına ~~OY~~ **ÇOKLUĞU**/ OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ertuğrul YAMAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN (Danışman)

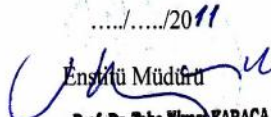

Üye : Yrd. Doç. Dr. Murat KACIROĞLU

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun 01/08/2011 tarih ve 19 sayılı **kararıyla** onaylanmıştır.

...../...../2011

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Tuha Niyazi KARACA
(Unvanı, Adı, Soyadı)
Müdür

İÇİNDEKİLER

OZET	İİİ
ABSTRACT	İV
ÖNSÖZ	V
TRANSKRİPSİYON VE KISALTMALAR DİZİNİ	Vİ
GİRİŞ	Vİİ
1. BÖLÜM	5
1.1. ÖZBEK TARİHİ VE BUGÜNÜ	5
1.2. ÖZBEK TÜRKÇESİ EDEBİYATI, TARİHİ VE BUGÜNÜ	26
1.3. DİL ÖZELLİKLERİ	38
1.3.1. SES BİLGİSİ	42
1.3.2. ŞEKİL BİLGİSİ	43
2. BÖLÜM	66
ŞİİRLER TRANSKRİPSİYON VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARIMI	66
3. BÖLÜM	270
ŞİİRLERİN DİL İNCELEMESİ	270
3.1. İSİMLER	270
3.1.1. VARLIKLARIN NİTELİÖİNE GÖRE	271
3.1.1.1. ÖZEL İSİM	271
3.1.1.2. CİNS İSİM	271
3.1.2. VARLIKLARIN MADDESİNE GÖRE	271
3.1.2.1. SOMUT İSİM	271
3.1.2.2. SOYUT İSİM	271
3.1.3. VARLIKLARIN SAYILARINA GÖRE	272
3.1.3.1. TEKİL İSİM	272
3.1.3.2. ÇOÖUL İSİM	272
3.1.3.3. TOPLULUK İSMİ	272
3.2. ZAMİRLER	272
3.2.1. ŞAHİS	272
3.2.2. İŞARET	272
3.2.3. BELİRSİZLİK	272
3.2.4. SORU	272

3.2.5. DÖNÜŞLÜLÜK.....	273
3.3. SIFATLAR.....	273
3.3.1. NİTELEME SIFATLARI.....	273
3.3.2. BELİRTME SIFATLARI.....	274
3.3.2.1. İŞARET SIFATLARI.....	274
3.3.2.2. SAYI SIFATLARI.....	274
3.3.2.3. BELİRSİZLİK SIFATLARI.....	274
3.3.2.4. SORU SIFATLARI.....	274
3.4. ZARFLAR.....	274
3.4.1. YER - YÖN ZARFLARI.....	275
3.4.2. ZAMAN ZARFLARI.....	275
3.4.3. NASILLIK - NİCELİK ZARFLARI.....	275
3.4.4. SORU ZARFLARI.....	275
3.4.5. AZLIK ÇOKLUK ZARFLARI.....	275
SONUÇ.....	276
SÖZLÜK.....	277
KAYNAKÇA.....	312
ÖZGEÇMİŞ.....	313

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
Abdullah Aripov'un Şiirleri (Metin ve İnceleme)

Emre Parlak

Bozok Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

2011:313 sayfa

Türk lehçelerine yönelik araştırmalar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra hızlanmış ve bu lehçeler üzerine yapılan çalışmalar gün geçtikçe artmıştır. Biz de Özbek Türkçesi ile ilgili bu çalışmamızda, Özbek şairi Abdullah Aripov'un şiirleri üzerine aktarma ve bir dil incelemesi gerçekleştirmeye çalıştık.

Çalışmamızın giriş bölümünde Abdullah Aripov'un özgeçmişi ve eserleriyle ilgili bilgi verilmiştir. Söz konusu bu çalışmamız üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Özbek Türkçesi, tarihi ve bugünü, ikinci bölümde şairin yüz şiirinin Latin alfabesine aktarımı ve Türkiye Türkçesi ile karşılıkları, üçüncü bölümde ise şiirlerin dil incelemesi yapılmıştır.

Çalışmamızın sonuç bölümünden sonra, yapılacak diğer çalışmalara faydalı olacağı düşüncesiyle sözlük ve kaynakça kısmı verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türkçe, Özbek Türkçesi, dil incelemesi, Abdullah Aripov.

ABSTRACT

MSc. Thesis

Abdullah Aripov's Poems (Essay and Research)

Emre Parlak

Bozok University

Institute Of Social Sciences

Department Of Turkish Language And Literature

2011: 313 pages

Research on Turkish dialects, accelerated after the break up of the Soviet Union and the study of these dialects have increased day by day. We have attempted to make a language analyse and transfer on Uzbek poet Abdullah Aripov's poems on this study about Uzbek Turkish.

In the introduction part of our study some information is given about the biography and some works of Abdullah Aripov. This study consists of three sections. in the first section the Uzbek Turkish, history and today, in the second section the transfer of the poet's one hundred poems to latin script and its equivalent with Turkey Turkish and in the third section poems language analysis have been done.

In the result part of our study, dictionary and bibliography part is given regarding that it will be useful for the other studies.

Keywords: Turkish, Uzbek Turkish, Language Analysis, Abdullah Aripov.

ÖNSÖZ

Toplumları ulus yapan en önemli araçlardan biri olan dil, günümüzde dahi tüm sırları aydınlatılamamış gizemli bir varlıktır. Bu sırlar dil alanında yapılan çalışmalarla aydınlanır. 20. yüzyıla kadar Türk dünyasında ana hatları ile Oğuz ve Çağatay Türk yazı dilleri hakimdi. 1925'te Batı Türkistan toprakları, içlerinde bugünkü Özbekistan Cumhuriyeti'nin de bulunduğu beş ayrı cumhuriyete bölünmüş ve bu tarihten sonra Özbekistan'da Çağatay Türkçesinin bir devamı olarak kabul edilen Özbek Türkçesi kullanılmaya başlanmıştır. Bugün Özbekistan'da 27.780.059 kişi yaşamaktadır.

Bu kadar büyük bir topluluğa hitap eden bir Türk lehçesinin ürünü olan bu çalışmada, Abdullah Aripov'un hayatı ve edebi, şahsiyeti anlatılmış, *Münacat Saylanma*, *Talaş Pallası* adlı kitaplarındaki şiirlerden bir kısmı çeviri yazıya aktarılmış, anlamlandırılmış, kısaca dil incelemesi ve sözlüğü hazırlanmıştır. Şiirler anlamlandırılırken kelimelerin gerçek anlamlarından ve şiirsellikten uzak kalınmamaya çalışılmıştır. Bu çalışma ile Türk Diline Abdullah Aripov gibi büyük bir şairin şiirlerini Türkiye Türkçesine çevirerek katkı sağlamaktan gurur duymaktayım.

Tezimin konusunu belirleme esnasında ve devamında benden yardımlarını esirgemeyen çok değerli hocam Prof. Dr. Ertuğrul YAMAN'a tezin hazırlanma safhasında danışmanlığımı büyük bir titizlikle sürdüren, benden hiçbir yardımı esirgemeyen değerli hocam, Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN'e tezin yazım aşamasında yardımcı olan arkadaşım Haydar TEBEROÖLU'na, Ali Erhan BİRİNCİ'ye ve son olarak da eğitim hayatım boyunca maddi, manevi desteklerini esirgemeyen anne ve babama sonsuz teşekkürlerimi bildiririm.

Emre PARLAK
YOZGAT- 2011

TRANSKRİPSİYON VE KISALTMALAR DIZINI

Kiril Alfabeti	Transkripsiyon İşaretleri
Аа	Aa-Ää
Бб	Bb
Вв	Vv
Гг	Gg (ince)
Дд	Dd
Ее Ёё	ye yı
Жж	Cc
Зз	Zz
Ии	İi-İi
Йй	Yy
Кк	Kk
Лл	Ll
Мм	Mm
Нн	Nn
Оо	Aa
Пп	Pp
Рр	Rr
Сс	Ss
Тт	Tt
Уу	Uu-Üü
Фф	Ff
Хх	Xx
Цц	ts
Чч	Çç
Шш	Şş
Ъ	µ
Ээ	Ee
Юю	yu
Яя	ya-ya
Ӧӧ	Oo-Öö
Ққ	Qq
Ғғ	Öğ (kalın)
Ҥҥ	Hh

Bkz. : Bakınız

s. : Sayfa

c.IC. : Cilt

tere. : Tereüme

ET : Eski Türkçe

GİRİŞ

ABDULLA ARIPOV (1941)

Son dönem Özbek şiirinin en güçlü isimlerinden birisi olan Abdulla Aripov, 1941 yılında Kaşkaderya vilayeti Kasan ilçesinin Neköz köyünde dünyaya gelmiştir. Orta öğretimini 1958 yılında üstün başarıyla tamamlayan Aripov, daha sonra Taşkent Devlet Üniversitesi Jurnalistika (Gazetecilik) Fakültesine devam etmiş ve buradan 1963 yılında mezun olmuştur. Abdulla Aripov, 1963 yılından itibaren “Yaş Gvardiya” ve “Gafur Gulam” neşriyatlarında muharrir, “Şark Yulduzi” dergisinde ise başmuharrir olarak çalışmıştır. Daha sonra ise, Özbekistan Yazarlar Birliğinin Taşkent şubesinde katıplık görevini sürdürmüştür.

Aripov, 1984 yılında SSCB Yüksek Meclisinde Özbekistan temsilcisi olarak görev yapmıştır. Uzun yıllar Özbekistan Telif Hakları Kurumununun Başkanlığını yürüten Abdulla Aripov, halen Özbekistan Yazarlar Birliğinin Başkanıdır.

Sanat hayatına 1950’li yılların sonlarında şiir yazarak başlayan şair, daha öğrencilik yıllarında yazdığı şiirlerle, özellikle üniversite gençliğinin ilgisini kazanmıştır. 1960’lı yılların başlarında yazdığı “Münacatı Tinglep” (Münacaatı Dinleyerek) adlı şiiriyle adını duyurmuştur. Bu şiir, o dönemde Sovyet sistemini övmek amacıyla yazılan şiirlere bir tepki olarak yazılmıştır. Abdulla Aripov, 1964 yılından itibaren arka arkaya yazdığı “Men Neçün Sevemen Özbekistanni?” (Ben Niçin Seviyorum Özbekistan’ı?), “Yüzme Yüz” (Yüz Yüze), “Tille Balıkçe” (Altın Balıkçık), “Temir Adam” (Robot) gibi şiirleriyle, üstü kapalı da olsa, Sosyalist sistemi ve Sovyet tipi yaşamayı eleştirmiştir. Abdulla Aripov’un bu şiirleri, edebiyat dünyasında büyük akisler uyandırmıştır. Gençler, eserlerinde Abdulla Aripov’u kendilerine örnek almaya başlarlar. Ancak, gençler tarafından büyük bir ilgiyle karşılanan Aripov, öte yandan Sosyalist sistemi savunuların ağır eleştirilerine maruz kalır. Yazdığı bu ilk şiirlerinden dolayı, bir süre sıkıntılı ve mağdur günler geçirir.

Abdulla Aripov’un ilk şiir kitabı 1965 yılında *Mitti Yulduz* (Minik Yıldız) adıyla yayımlanır. Bu ilk eseri takip eden *Közlerim Yolingde* (Gözlerim Yolunda[1967]), *Anecan*

(Anacığım [1969]), *Ruhum* (Ruhum [1971]), *Özbekistan Kasidesi* ([1972]), *Xatirat* (Hatıralar [1974]), *Yurtım Şemali* (Yurdumun Rüzgarı [1974]), *Hayret* (**H**ayret [1979]), *Hekim ve Ecel* (**H**ekim ve Ecel [1980]), *Necat Kal'ası* (Kurtuluş Kalesi [1981]) ve *Yıllar Armanı* (Yılların Emeli [1983]) adlı şiir kitapları yayımlanmıştır.

Özbek Türklerinin bu büyük şairi, daha sonraki yıllarda da eserler vermeye devam etmiştir: *İnanç Köprükleri* (İnanç Köprüleri [1989]), *Sén Baharni Sağınmadingmi?* (Sen Baharı Özlemedin mi? [1991]), *Münacaat -Saylanma* (Münacaat- Seçmeler [1992]) Bu arada 1978 yılında *Cennetge Yol* (Cennete Yol) adını verdiği bir de manzum piyes yazmıştır.

Abdulla Aripov, 1970'li yıllarda tercüme faaliyetleriyle de meşgul olmuştur. Dante'nin meşhur eseri "İlahi Komedy"yı Özbek Türkçesine tercüme etmiştir. Ayrıca Nekrasov, Ukrainka ve Şevçenko'dan bazı tercüme de yapmıştır. Şairin kendi eserleri de başka dillere tercüme edilmiştir.

1980'lerin sonlarına doğru oluşan hürriyet ve açıklık havasıyla Abdulla Aripov, daha farklı ve yeni ufuklara kanat çırpmaya başlamıştır. Usta şairin daha önceki eserlerinde görülen fikri, hissi derinliğe ve estetik yüksekliğe bir de hürriyet ve maneviyat eklenince ortaya çok daha derin ve olgun bir sanat çıkmıştır.

1990'lı yıllar, Aripov'un sanat hayatı ve dünya görüşü bakımından bir dönüm noktası olmuştur. Şair, bu yıllarda hacca gitmiş ve hac hatıralarını hadislerin ışığında şiirleştirmiştir: *Hac Defteri* (Hac Defteri [1992]). Üstelik, şair, bu eserinde ismini *Hacı Abdulla Arif* şeklinde yazdırmıştır.

Yine bu yıllar bütün Özbek Türklerine olduğu gibi, Abdulla Aripov için de bağımsızlığın başladığı yıllar olmuştur. Ancak, bu yılların, şairin hayatında ayrı bir yeri ve önemi vardır. Özbekistan Cumhuriyeti 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Hemen ertesi yıl bu bağımsız devlet için bir "milli marş" yarışması açılmıştır. Pek çok şairin katıldığı bu yarışmanın sonucunda Abdulla Aripov'un şiiri birinciliği elde etmiş ve bu şiir, Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Meclisi tarafından 10 Aralık 1992 tarihinde Özbekistan'ın yeni milli marşı olarak ilan edilmiştir.

Şairin şiirlerindeki edebi olgunluk her geçen gün artarak erişilmesi güç doruklara yükselmiştir. Aripov'un şiirlerinde hem fikri hem de hissi derinlik vardır. Bunlara ilave olarak yüksek bir estetik de hemen göze çarpar. Şair, şiirlerinde “anne” ve “ lirik kahraman” tiplerini sıkça kullanmış ve üstün bir tarzda ifade etmiştir. Bunlar yanında istiklal, hürriyet aşk, sevgi, dostluk, tabiat, insani münasebetler özel gün ve zamanlar şiirlerinin önde gelen konuları olmuştur. Onun eserlerinde derin felsefi düşüncelere, milli gurura, isyankar bir ruha, dini ve ahlaki derinliğe, keskin hicivlere ve son derece nazik nüktelere rastlamak mümkündür. Şairin Özbek Türklerinin milli uyanışında önemli bir paya sahip olduğunu da eklememiz gerekir. Abdulla Aripov için en kısa şekliyle duygu ve çilenin şairi denebilir. Abdulla Aripov, şiirlerinde hem hece veznini hem de aruz veznini kullanmıştır. Bazı şiirleri ise serbest bir tarzda yazılmıştır.

Abdulla Aripov, son yıllarda oldukça önemli bir esere daha imzasını atmıştır. Aripov, nazım şeklinde yazdığı ve “Sahipkıran” adını verdiği bu en son dramasında(tiyatro eseri) Türk tarihi için son derece önemli bir hadiseye parmak basmıştır. Şair, büyük hükümdar Emir Timur (Timur)'un hayatını ve hizmetlerini konu aldığı bu eserinde, çoğu zaman suistimal edilen Emir Timur ile Yıldırım Beyazıt arasındaki mücadeleye de dikkat çekiyor. Sanatçı, Emir Timur'un hizmetlerini objektif bir şekilde ele aldıktan sonra, zaman zaman bazı meseleleri tartışmaya açmaya da cesaret ediyor.”Sahipkıran” adını taşıyan bu eserde “Hızır” ve “Yesevi” tipleri de yer almıştır. Abdulla Aripov, bir yandan Timur'u överken diğer yandan da Ahmed Yesevi'nin ağzından onun savaşlardaki talanlarını asla affetmeyerek şöyle sesleniyor:

*“Niyet kançe cazibeli bolsa hem, Timur,
Kılıç bilen murad hasıl bolmağı güman...
Tilimiz bir, dinimiz bir, iymanımız bir.
Bir xil yumuş yüklenmişdir ikkimizge hem...
Sén tıǵ bilen, mén söz bilen başkardık uni.
Biraq séning yoriǵingni yaqlay almayman.”*

(Niyet her ne kadar cazip olsa da Timur,
Kılıçla muradın gerçekleşmesi şüpheli...
Dilimiz bir, dinimiz bir, imanımız bir.
Aynı iş yüklenmiştir ikimize de...

Sen kılıçla, ben söz ile yaptık bunu.
Ancak, senin yöntemini savunamam.)

Eserde, iki büyük Türk hükümdarı arasında geçen bu mücadelenin perde arkası gözler önüne serilmektedir. Aradaki fitneler, kışkırtmalar büyük bir üzüntü ve pişmanlıkla ele alınır. Eseri okuduğunuzda, bu iki büyük Türk hükümdarı ve yine Kıpçak Türklerinin hükümdarı ile Timur arasında mücadeleler olmasaydı, acaba, Türk dünyasının ve Avrupa'nın tarihi nasıl olurdu, diye düşünmekten kendinizi alamıyorsunuz.

Özbek Türklerinin bu büyük sanatkarına 1989 yılında *Hamza Devlet Ödülü* layık görülmüştür. Abdulla Aripov, evli ve altı çocuk babasıdır. **(Yaman, 1998, s.6)**

1. BÖLÜM

1.1. ÖZBEK TARİHİ VE BUGÜNÜ

Seyhun ve Ceyhun nehirleri ile doğuda Tanrı Dağlarının uzantılarına yayılan bugünkü Özbekistan, Büyük Türkistan'ın merkezi bir parçasıdır. 447.400 kilometrekarelik yüzölçümünün büyük kısmını düz ve kurak araziler oluşturur. Kurak bir kara ikliminin hakim olduğu ülkenin doğu kesimi ise dağlık bölgeler ve vadilerden oluşur. Zerefşan ve Fergana vadilerinin verimli topraklarında geniş ölçüde pamuk tarımı yapılır. Yazın yaylalara çıkıp, kışın köylere inerek sürdürülen hayvancılık yaygındır. Ülkenin doğal gaz, petrol, kömür ve altın yatakları zengindir.

Özbekistan'da nüfusun büyük çoğunluğunu Özbekler oluşturur. Özbeklerden sonra Tatar, Kazak ve Uygur gibi diğer Türk boylarından ve az sayıda da Rus ve Ukraynalılardan oluşan gruplar gelmektedir. Özbekistan'ın nüfusu yirmi beş milyondur.

Milattan önce 10. yüzyıldan itibaren Bugünkü Özbekistan toprakları üzerinde, çeşitli devletler kurulmuştur. *“Türkistan, İsa'dan önce 6. yüzyılda Pers kralı Daryüs'ün, 4. yüzyılda ise Makedonyalı İskender'in istilasına uğramıştır. Milattan önce 2. yüzyıldan itibaren Hun İmparatorluğunun büyümeğe başlaması ile bütün Türkistan, Hunlar'ın egemenliği altında birleşmiştir. Osmanlılardan sonra Türk tarihinin en uzun hanedanı olan Hunlar'ın hakimiyeti milattan sonra 220 yılına kadar devam etti. Her türlü kültürel ve siyasi ilişkilerinin ağırlığı Çin İmparatorluğu ile olan Hun İmparatorluğu, M.Ö. 48 yılında ikiye bölündü. Kuzey Hunlarının merkezi bugünkü Kazakistan'a doğru kayar. M.Ö 220 yılında, Hunlarla başlayan büyük Türk Hakanlığı Tabgaçlar'ın eline geçer. Bu dönemde, devletin ağırlık merkezi kuzeydoğuya doğru kayar ve iktidar üzerinde Moğolların etkisi görülür.”* (Kahhar, 2000, s.13) 294 yılında Avar Yabgusu, Tabgaç hanedanını devirerek Büyük Türk Hakanlığına geçti. Bu dönemle Türk devlet başkalarına “Hakan” adı verilmeye başlandı.

Tarihler 552'yi gösterdiğinde Büyük Türk Hakanlığı, iki kardeş olan Bumin ve İstemi Kağan ile Göktürkler'e geçer. *“Göktürkler, Hunların soyundan gelmiştir. Hakanlığın merkezini Orhun Nehri civarındaki Ötüken'e taşırlar. Göktürkler döneminde Uluğ Türkistan'a ilave olarak, imparatorluğun sınırları batıda Kırım'a, doğuda Kore'nin kuzeyinden Büyük Okyanus'a kadar uzanır. Güney'de Keşmir ve Tibet'e kadar inen*

imparatorluk, bütün “ İpek Yolu“nu denetimi altında tutar. Bizans İmparatoru, Göktürk Hakanı ile İran Sasanilerine karşı ittifak yapar. Doğuda, Çin İmparatorları ile siyasi ilişkiler ve zaman zaman savaşlar devam eder. Çin İmparatorları “ Baskül Politikası“ olarak anılan, bölüp yönetme usulleri uygulayarak, Göktürk prens ve yabguları arasında nifaklar çıkarmaya ve onları birbirleriyle kavgaya sürükler. 609 yılından itibaren Doğu Göktürk Hakanı, Çin'in nüfusu altına girer. Batı Göktürk Hakanlığı ise gelişmesine devam eder. 619-630 yılları arasında İsfahan ve Rey şehirlerini alırlar. Hazarların da Göktürklerle ittifakı, İmparatorluğun batıdaki gücünü artırır.

İran Sasani Devletinin Türk güçleri karşısında zayıflaması, ilerdeki İslam ordularının Türkistan 'a doğru ilerlemesini kolaylaştırır.

Göktürk birliğine, Oğuzlar, Uygurlar, Töles boyları, Karluklar, Kırgızlar ve Türkişler gibi hemen hemen bütün Türk boyları katılmışlardır. İleriş Kağan seferleri ile bu birliği sağlamıştır. Onun ölümünden sonra oğulları Bilge ve Gültekin zamanında Göktürkler yeni bir parlak dönem yaşarlar. Türk tarihinin ve dilinin ilk yazılı belgelerinden olan Göktürk Abideleri bu dönemde, 716–734 arasında dikilir.

Bu arada güneyden ilerleyen İslam orduları 710–716 arasında Semerkant ve Buhara gibi iki büyük merkezi alırlar. Esasen, 7. yüzyılın sonlarına doğru Türklerle Müslümanlar arasında ilişkiler başlamış; ancak, batıda Türkiş kağanlarının sert mücadeleleri İslam ordularının Türkistan içlerine doğru süratle ilerlemelerini durdurmuştur.”(Kahhar 2000, s.13-14)

Sekizinci asırda karışıklıklar başlamış ve 745 yılında Dokuz Oğuz- On Uygurlar büyük Türk Hakanlığını temsil etmeye başlamışlardır. Yerleşik yayıldığı, kültür ve medeniyet hamlelerinin arttığı bu dönemde siyasi açıdan da parlak dönemler yaşanmış ve 762'de, Mani dinini kabul eden Böğü Kağan, Çin İmparatorluk merkezine kadar girmiş ve sürekli müdahalelerde bulunmuştur. Ancak Mani dini halk arasında itibar görmemiştir.

Dokuzuncu yüzyıldan itibaren güçlenen Yenisey bölgesindeki Kırgızların, Uygurlar üzerindeki baskısı artar ve 840 yılında Uygur başkentine girerek Hakan'ı öldürürler. Uygurların bir kesimi daha güneye doğru çekilmiştir. 940 yılında ise Büyük Türk Hakanlığı, ilk Müslüman Türk devleti Karahanlılara geçmiştir. Karahanlılar devletin başkanlığını Kara

Orda'ya taşımıştır. Daha sonra ise Kaşgar ardından Semerkant Karahanlıların başkenti olacaktır. Karahanlılar Buhara'yı Sasanilerden alırlar; Doğu Türkistan ve Yedisu Bölgelerine de egemen olurlar. Batıda da Samanoğulları devletine, 999'da başkentlerini alarak son verirler. Daha ileri gitmelerine bir başka Türk devleti olan Gazneliler engel olur ve 1008 yılında, Gazneli Sultan Mahmud, Karahanlı Büyük Hakanı Nasır Han'ı yenerek Merv şehrini alır; Horasan bölgesi Karahanlı buyruğundan çıkmıştır. Büyük Han Yusuf Kadir Han zamanında ise, kardeşleri Ali Tügin ve Ahmet Han isyan etmiştir. Taraflar zaman zaman Sultan Mahmud'dan yardım istemişlerdir. Bu sırada Selçuklu Oğuzları Horosan'a girmiş ve 1040'da Dandenakan'da Çağrı ve Tuğrul Bey'in Oğuzları, Gazneli Sultan Mesud'un ordusunu yenerek Horosan'a yayılmıştır.

Karahanlılar, Büyük Hakan'ın ölümü halinde, ülkenin paylaşılması şeklindeki Türkistan töresinin uygulanması sonucu 1042'de ikiye bölünmüş ve zayıflamaya başlamıştır. *“Bu dönemde Selçuklu hakimiyeti yükselmeye başlar. 1055'de Bağdat'a giren Selçuklu Hakanı Tuğrul Bey, Müslümanların Halifesi'ni himayesi altına alır ve burada ‘Dünya Sultanı’ olarak ilan edilir. 1071'de Bizans İmparatoru Romen Diyojen'i*

Malazgirt'te yenip esir alan Sultan Alparslan, bütün Anadolu'nun fethine imkan hazırlar.

Selçuklu Sultanı Melikşah 1089'da Maveraiünnehir'e girerek Doğu Karahanlıları buyruğu altına alır. 1130'da, Karahanlıların asıl unsurunu teşkil eden Kanglı ve Karluk boyları isyan ederler. Bundan yararlanan Karahitay Kür Han Balasagun'a girerek burayı merkez yapar. 1211'de, Karahanlı prenslerinden biri isyan ederek ordu toplayıp Kaşgar'ı ele geçirmek isterse de başarılı olamaz.

Batı Karahanlıların merkezi Semerkant'tır; ortak kağan ise Buhara'da oturur. Bir ara Karahanlı hükümdarı Nasır Han, Selçuklu Sultanı Alparslan'ın ölümü üzerine Selçuklu topraklarına girip Merv'i işgal eder. Ancak çok geçmeden Sultan Melikşah Karahanlı topraklarına girer ve Semerkant üzerine yürür. Vezir Nizamülmülk'ün gayretleri ile iki Tür< hakanı barıştırılarak, bir savaşa girmeleri önlenir. Nasır Han ve oğlu Ahmet Han (1080–1089) Semerkant uleması ile geçinemediklerinden, ulemanın daveti üzerine Selçuklu hükümdarı Melikşah, Semerkant ve Buhara'ya girerek burada hakimiyetini kurar ve valiler tayin eder. Bundan sonra Karahanlı hanları Selçuklu hükümdarı tarafından tayin edilir. 1102'de Karahanlı tahtına getirilen Mehmet Han, cesur bir komutan ve imarı seven, teşkilatçı bir Han idi. Ölümü üzerine Karluklular ayaklanarak Karahitaylılardan

deste<

isterler. Sultan Sancar 1141'de Karahıtaylara yenilince, bütün Maverünnehir Karahıtayların egemenliğine düşer. Karahanlı Osman Han, Harzemli Türk Hakanı Muhammed Harzemşah'tan geçerse de bir süre sonra Harzemşahlarla arasının açılması üzerine yeniden Karahıtaylara bağlanır.

Cengiz Han'ın Karahıtay Devleti'ne son vermesi üzerine Semerkant'ta ayaklanmalar başlar ve Muhammed Harzemşah 1212'de Semerkant'a girerek Osman Han'ı öldürür ve Karahanlılar bu şekilde son bulmuş olur. **(Kahhar, 2000, s.14)**

Müslümanlarla Türkler yedinci yüzyıldan itibaren temasa geçmişler ve zamanla Maverünnehir bölgesi sürekli bir çatışma bölgesi olmuş ve İslamiyet bu bölgede yayılmaya devam etmiştir. 720 yılından başlayarak Türgiş Kağanları, İslam-Arap ordularının ilerleyişini durdurmuşlardır. Arap ordularının sert tutumları ve üstünlük iddiaları, İslamın yayılmasını yavaşlatmıştır. Bu sırada Hilafet, Abbasilere geçmiş ve Abbasilerin, Arap olmayanlara karşı takındıkları yumuşak tutumla birlikte, Türklerin İslamiyet'e ısınmaları başlamıştır. 751 yılında, Müslümanları Orta Asya'dan çıkarmak üzere hareket eden büyük Çin ordusu İslam ordusu ile Talas'ta karşılaşmış, Türkler bu savaşta Müslümanların yanında yer almış daha sonra da, Halife'nin göndermiş olduğu davet mektubunu Semerkant, Taşkent ve Fergana'daki mahalli hükümdarlar kabul ederek Müslümanlığa girmişlerdir.

Dokuzuncu yüzyıldan itibaren de Abbasi sarayı ve ordusunda Türklerin sayısı artmaya başlamıştır. *“Halife Mutasım zamanında tamamen Türklerden oluşan bir Hilafet ordusu kurulur. Suriye ve Mısır'da Tolunoğulları, İrşidoğulları, Azerbaycan'da Sacoğulları gibi Halifeye bağlı Türk devletleri kurulur. Bu arada, İlk Müslüman Türk devletlerinden olarak Volga çevresinde Büyük Bulgar Hanlığı kurulur.*

Onuncu yüzyıldan itibaren Türklerin kitleler halinde müslümanlaşması hızlanır. 920 tarihinde Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han gördüğü bir rüya üzerine Müslüman olur ve bütün tebaasını da İslam'a çağırır. Bu tarihten itibaren Müslümanlaşma yayılır.

Bu tarihten itibaren Türklerin İslam kültürüne olan katkıları başlar. Siyasi ve askeri güç itibarıyla İslam dünyasının öncü koruyucuları oldukları gibi, diğer kültürel faaliyetlerde de önemli bir yer tutmaya başlarlar. Tefsir ve hadis alanında, Mübarek el Türki, musikide İbni Tarhan, matematikte Muhammed el Fergani, yine hadis ve edebiyat alanında Sol

Teginler ailesinden Ebubekir Suli ve İbrahim Suli önemli isimlerdir. Hukuk alanında Özkentli Ahmed bin Tayyip, Ferganalı Abbas el Türki ve İslam düşüncesinin büyük mütefekkirlerinden Uzukoğlu Farabi bu dönemde yaşarlar. Yusuf Has Hacıp, Kaşgarlı Prens Mahmut ve Ahmet Yükneki de bu devirde yaşayıp yazmışlardır.

Türkistan, on ikinci yüzyılın başlarında, Selçuklu valisi Kutbetdin Muhammed'in temelini attığı Harzemşahlar Devletinin egemenliği içinde Cengizlilerin İstilasına kadar yaşar. Harzem hükümdarı Alaatdin Muhammed 1212 yılında Semekant'ı Karahanlılardan ve 1210 yılında Buhara'yı Karahitay'lardan alır. Himalayalara kadar Harzem hükümdarlığını genişletir.

Bu sırada Cengiz Han, devletini kurmuş ve batıya doğru genişlemektedir. İlk başta iyi ilişkiler kurulursa da çok geçmeden iki hükümdarın arası açılır ve Cengiz Han'ın ordusu harekete geçer. Otrar, Semerkant, Buhara ve Hokant gibi şehirler uzun kuşatmalardan sonra zaptedilerek yağmalanır ve yıkılır. 1220'de Cengiz Hanın ordusu Harzem topraklarını ele geçirir. 1220'de Alaatdin Muhammed ölür; yerine geçen Karamanoğlu Celaletdin Harzemşah uzun ve çetin mücadelelere girerse de ülkesini kurtaramaz.

Harzemşahlar dönemi de, Türkistan'ın ilim ve kültür hayatı bakımından zengin bir devresidir. Türk dünyasının büyük velilerinden Ahmet Yesevi ve Necmettin Kübra bu devrede yaşarlar. Meşhur tefsirci Fahrettin Razi, Seyyit Cürcani ve Zemahşeri gibi büyük alimler de bu dönemde yaşamışlardır. Harzem sahasında yaşayan alim ve sanatçıların çokluğu, gökteki yıldızlara benzetilmiştir. Ancak, Saray ve orduda Türkçe konuşulduğu halde, yazılan eserler Farsça kaleme alınmıştır. "(Kahhar, 2000, s.15)

Cengiz Han'ın ölümüyle Türkistan bölgesi Çağatay'ın yönetimine verilmiştir. Uralların doğusundan İrtiş ırmağının kaynağına kadar olan bölge de o dönemde Cengiz Han'ın torunlarından Şeybani Han'ın egemenliğinde, Şeybani Han yönetimindeki boylar bu yüzyılda Özbek adını almışlardır.

Çağatay bölgesinde on dördüncü yüz yılın yarısına doğru, Türk beğleri ile Çağatay sülalesi arasında çekişmeler başlamış ve bu bölgelerin hakimiyeti Türk beğlerinin eline

geçmeye başlamıştır ancak şeklen ve hukuken Çağatay Hanlarına bağlı kalmışlardır.

On dördüncü yüzyılda Türk dünyasının önemli bir olayı Barlas oymağı beyi olan Timur Gürkan'ın Türkistan'da büyük bir imparatorluk kurmasıdır. Bu esnada Türk beğleri kah birbirleriyle, kah Çağatay sülalesi ile kavga halindedirler. Timur, yanında fazla bir güç olmamasına rağmen şahsi kabiliyetleri ile bütün Türkistan'ı birleştirmeyi başarmış ve 1370 yılında Belh şehrinde hükümdar ilan edilmiştir; ancak, Cengiz soyundan hanlık itibarı çok yüksek olduğundan, Timur da, Çağatay soyundan Soyurgatmış'ı han tahtına çıkarmış ve şeklen ona bağlı kalmıştır.

Timur'un sonraki fütuhata çok süratli ve sert olur. Harzem, Altın Orda ve Doğu Türkistan üzerine seferler yapmıştır. Yedinci ve sekizinci seferlerinde Harzem ve Horasan'ı bütünüyle kendisine bağlamış Altın Orda üzerine yaptığı birçok sefer sonunda bütün Deşt-i Kıpçak ülkesini ve Doğu Avrupa'yı katmıştır. Timur 1384–1387 arasında İran ve Afganistan'ı alır. 1393'de Bağdat'a girer; Halep'e kadar Güney Doğu Anadolu ve Irak'ı İmparatorluğuna katar. Bu yayılma; Timur'u Osmanlılar ve Mısır'daki Türk Memlûklerle karşı karşıya getirmiştir.

“Timur Beğ ve Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid Han 1402 tarihinde Ankara'nın Çubuk Ovası'nda karşılaşırlar. Yıldırım Beyazid Anadolu'da birliği sağlamak için birçok beyliği ortadan kaldırarak kendisine bağlamıştır. Timur Beğ bunu bilir ve Anadolu Türk beğlerine, eski beğliklerini geri vermeyi vaadeder. Doğu ve Batı Türk Hakanlarının savaşı başladığında Anadolu Türk beğleri askerleriyle birlikte Timur beğ'in saflarına geçerler. Yıldırım Bayezid yenilir ve esir edilir. Timur İzmir'e kadar girer ve yukarı çıkarak Boğaz'ın karşı yakasından İstanbul'u seyreder. Sonra, Türkistan geleneğine uygun olarak, Anadolu'yu Türk beğleri arasında parçalayarak döner.

1403'de Gürcistan'da fetihler yapan cihangir hükümdarı Timur, 1404'de Karabağ'a gelir ve Çin üzerine bir sefer başlar. Timur, Otrar'a geldiğinde hastalanır ve vefat eder. Otuz beş yıl hükümdarlık yapmış ve 69 yaşında ölmüştür.

Timur, sürekli Müslüman ülkelerle uğraşmış olmakla birlikte, İslami hassasiyetleri yüksek bir hükümdar idi. Onun, Cengiz İmparatorluğunu İslami esaslar üzerine yeniden kurmak istediği, Kahire'ye girebilseydi hilafeti alacağı söylenir. Timur zamanında ilim ve sanat hareketleri hızlandığı gibi, Türk dünyasındaki Moğol unsurların Türkleşmesi süreci de tamamlanmış olur.

Türkistan geleneğine göre ülke, hanedanın ortak malı sayıldığından, Timur'un ölümü üzerine imparatorlukta ani bir çözülme görülür. Çok canlı ve yüksek bir kültür hayatının bulunmasına ve güçlü hükümdarlar gelmesine rağmen birlik sağlanamaz. Esasen Timur zamanında da hanedana mensup şehzadeler buldukları vilayetleri yarı bağımsız bir halde yönetirler.

Şehzade Şahruh, babasının vefatı ile başlayan taht çekişmelerinden üstün çıkarak, diğerlerine hakim olur ve 1409 yılında Semerkant'a girer. Ancak, devleti, Şehzadeliğinde merkez edindiği Herat'tan yönetir. Mezopotamya ve Azerbaycan'a seferler yaparak Kara Koyunlularla mücadele eder. 1434'teki seferlerinde bir ölçüye kadar bölgeye hakim olur. Şahruh 1447 yılında ölür. Kırk yıllık saltanat dönemi, ilk dönem çekişmeleri dışında istikrarlı geçmiştir.

Taht kavgaları daha Şahruh'un hastalığı döneminde başlar. Şehzade Uluğ Beğ Semerkant'ta oturur ve merkezle pek ilgilenmezken, babasının ölümü ile o da çekişmelere girer. Semerkant'ı başkent yapmak istemektedir. Timurluların devam eden iç çekişmelerine, kuzeyden inen Türkmen ve Özbeklerin Maveraiinnehir'e saldırıları karışır. Doğudan da Çağatay hanları sıkıştırmaya başlar. 1449'da, Uluğ Bey, oğlunun üstüne yürürse de yenilir ve esir olur. Abdüllatif babasının Mekke'ye hacca gitmesine izin verir. Ancak, Uluğ Bey yolda öldürülür.

Kısa bir süre sonra Abdüllatif de bir suikaste kurban olur. Bu esnada, hapiste bulunan Timur'un oğlu, Miranşah kolundan Ebu Sait hapisten çıkararak mücadelelere girer. Özbek Hanı, Ebul Hayr'ın desteği ile Taşkent ve Semerkant'ı alarak, rakiplerini sindirir ve 1451 yılında hükümdar ilan edilir.

İran ve İrak bölgesinde ise yine Timurlu şehzadelerden Ebul Kasım Babür ve Baysungur'un oğlu Muhammed çekişirler. Babür hakim olursa da, karşısına bu sefer Kara Koyunlu Cihan Şah çıkar. Babür Herat'a çekilir. Cihan Şah 1458'de Gürgan'ı zapt ederek Herat'a girer. Daha sonra, ülkesindeki karışıklıklar sebebi ile Timurlu şehzadelerle mücadeleye devam eder. 1460 yılından itibaren şehzadelerden Hüseyin Baykara bir yanda Kara Koyunlularla mücadele ederken, öte yandan Horasan üzerine akınlar düzenlemeye

başlar. Aynı bölgeye Özbek akınları da devam etmektedir. Baykara Herat'ı kuşatırsa da alamaz. Harzem'e çekilir.

Bu sıralarda Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Karakoyunlu Cihan Şah'ı yenerek öldürür. Ebu Sait Babür Karakoyunluların yardımına koşar; Azerbeycan'a girer. Kışı orada geçirir. Uzun Hasan Abu Sait'i, İkmal yollarını keserek ve baskınlar vererek yıpratmaya çalışır. 1469'da Ebu Said Mugan bozkırlarında Uzun Hasan'ı yenilir. Timurlu şehzadelerden Yadigar Muhammed'e teslim edilir ve öldürülür. Ebu Said, Türkistan, Horasan ve Afganistan'ın bazı kesimlerinde hakimiyet kurabilmiş, hükümdarlık dönemi diğerlerine göre daha istikrarlı geçmiş, ehli tarik, samimi bir Müslüman olara< bilinir. Onun ölümü üzerine durumu kuvvetlenen Hüseyin Baykara Herat üzerine yürüyerek burayı alır ve adına hutbe okutur. Herat'ı merkez yapan Baykara, Ceyhun'un güney ve batısı ile Horasan çevresine de hakim olur. Ebu Said'in oğlu Ahmet ise, 1494'e kadar, Semer<ant merkez olmak üzere Maveraiünnehir'e hükmeder.

Akkoyunlu Uzun Hasan, Yadigar Muhammed'i ordu ile destekleyerek Herat üzerine gönderir. Hüseyin Baykara 1470'te şehri terk eder. Ancak, altı hafta sonra yeniden Herat'ı ele geçirerek Yadigar Muhammed'i idam ettirir. Hüseyin Baykara hareketli ve cesur bir insan olmakla birlikte büyük askeri harekatlara girmez. Özbeklerin battıya doğru baskıları karşısında tedbirli durur. 1500'de Özbek hanı Muhammed Şeybani Han Semerkant'ı işgal eder. Şah İsmail de Safevi tahtına geçmiştir. Baykara yaşlanmıştır ve bunlarla mücadele edecek gücü yoktur. Özbekler Horosan ve Harezm'e girince Baykara 1506 yılında sefere çıkar; ancak yolda ölür. Özbekler Herat'ı alınca da, oğullarından biri İstanbul'a, diğeri Şah İsmail'in yanına giderler.

1428 yılında Cengiz soyundan Ebul Hayr, Özbek ulusu üzerine han ilan edilir. Seyhun dolayındaki Siğnak Şehrini başkent yapar ve Isık Göl civarındaki Özkent'e kadar bütün çevreye hakim olur. Özbek Hanlığı 1456–57 yıllarında en güçlü zamanını yaşarken doğudan gelen Oyrat ve Kalmukların saldırısı ile sarsılır. Bir kısım beğler Ebul Hayr Han'ı terk ederek Çağatay Hanı Esen Buğa'nın yanına geçerler. İmparatorluğun doğu hudutlarına yayılan bu boylara, giderek, Kazaklar denilmeye başlar. Ebul Hayr 1468'de Kaza<-Kırgız boylarını itaat altına almak için yaptığı bir savaşta ölür. Oğlu Şah Budak savaşa devam eder ve o da ölür. Onun oğlu Muhammed Şeybani küçük yaşına rağmen mücadeleye devam eder. Bir keresinde Kazak Barunduk Hanı yenerse de, daha sonra

Canibek Han'ın oğullarına yenilir ve Çağatay Hanı Mahmut Han'a sığınır. Şair ve ilme düşkün bir insandır; Mevlana Muhammed Hitayi'nin öğrencisi olur. Mahmut Han 1478'de kendisine ikta olarak Türkistan şehrini verir. Burada giderek gücünü artıran Şeybani Beğ, birkaç yıl içinde Maveraiinnehir'e hakim olur; Timurlularla çekişmeye başlar. Onların zayıf zamanlarında Buhara'yı ele geçirir ve 1500'de Semerkant'a girerek Türkistan hükümdarlığını ilan eder.“(Kahhar, 2000, s.16-17)

Bu sırada Taşkent ve Sayram bölgelerini de ele geçiren Şeybani Han, Hüseyin Baykara'nın vefatından sonra Harezmi sahası ile Belh ve Herat'a hakim olmuş ve Özbek Hanlığı böylece, Hazar'dan Doğu Türkistan ve Afganistan'a kadar Türkistan birliğini kurmuştur. Fakat, Şeybani Han'ın 1510 yılında Merv'de Şah İsmail'e yenilip vefatı üzerine sarsıntılar başlamıştır. Horasan bölgesi Şah İsmail'in hakimiyetine girmesiyle; güneyden Babür ilerleyerek 1511'de Semerkant'a girer ve Özbekler Taşkent'e kadar çekilir.

“Şeybani Han'ın amcası Köçküncü Han 1212'de Buhara civarında Babür'ü yenerek ilerler ve bütün Maveraiinnehir'e hakim olur. Ceyhun nehrini Safevilerle sınır yapar.

1530'da ölümü üzerine oğlu Ebu Said Han olur; o da 1533'de vefat edince yeğeni Ubeydullah geçer. Ubeydullah Han devletin yönetimini İslam esaslarına göre yeniden düzenleme gayretine girer. Ölümünden sonra karmaşa başlar; şehir hanları bağımsız hareket etmeye başlarlar. Osmanlı Hakanı Kanuni Sultan Süleyman, Semerkant Hanı Abdüllatif'e bir topçu ve yeniçeri birliği gönderir.

Ebul Hayr'ın torunlarından Abdullah, Buhara'yı ele geçirerek, babası İskender'i Özbek Hanı ilan eder. Buhara merkez olmak üzere Semerkant, Taşkent ve Seyhun nehrinin kuzeyindeki bölgelere hakim olunur. Horasan'a da hakim olan Abdullah, Özbek birliğini gerçekleştirir ve babasının ölümü üzerine 1583'de kendisi han olur. Osmanlı Hakanı 111. Murad Han, Abdullah'a bir Yeniçeri birliği, top, silah ve çeşitli uzmanlar gönderir. Abdullah Han, Hindistan Hükümdarı Ekber Şah'la da iyi geçinir, ülkede çeşitli imar çalışmalarına giren Abdullah Han ilim ve sanat çalışmalarını da destekler.

Abdullah Han, Osmanlı Hakanına da name göndererek, Rusların yayılmalarına dikkat çeker ve mutlaka Ejderhan'ı almalarını ister. Osmanlı Safevi savaşında da Horasan tarafından vurarak yardımcı olmaya çalışır. Bu arada oğlu isyan eder, Kırgızlar Taşkent bölgesine girerler. Abdullah Han 1598'de ölür. Hanlık kavgaları başlar. Kazak Hanı

Tevekkel Han Semerkant'ı, Şah Abbas Harzem'i işgal eder. Yüzyılın sonunda, Özbek İmparatorluğunda Şeybani hanedanlığı sona erer, yerine Astırhanlardan Baki Muhammed Han Özbek tahtına geçer.”(Kahhar, 2000, s17-18)

Daha önceleri de başlayan parçalanmalar on yedinci yüzyılda daha da artmış ve Türkistan'da birlik kurulamamıştır. “Moğolistan'dan çıkan Kalmuklar sert darbeler vurarak batıya doğru ilerler; Rus yayılmasına zemin hazırlarlar. Küçük hanlar ve boylar birbirleri ile çekişme halindedirler; Rus yayılması karşısında münferit kahramanlıklar gösterirlerse de, toplu bir direniş yapılamaz. Kazan ve Kasım Hanlıkları Rusların denetimine girer. Mangıt ve Nogay hanları Rus yayılmasına karşı münferiten karşı koymaya çalışırlar. Tura yahut Sibir Hanlığında Ruslara karşı direniş güçlü olur; yüzyılın ortalarından itibaren Başkurtların öncülüğünde sert mücadeleler geçer. Kazak Hanları Kalamuk saldırılarına karşı koyar, zaman zaman Özbek Hanları ile yardımlaşırlar Harzem Hanlığında 1644'te Şecere-i Türki yazarı Ebul Gazi Bahadır Han hakim olur; Yeni Ürgenç şehrine göçebe Özbekleri yerleştirir. Oğlu Anuşa Han Buhara Şeybanileri üzerine sefere çıkar. Semerkant'ı işgal eder, fakat tutunamaz, çekilir. Sonunda Özbek Subhankulu Han Harzem'i işgal eder. Özbek Hanlığında da iç çekişmelerin sonu gelmez. Nadir Muhammed Han ve Oğlu Abdülaziz Han döneminde (1620–1680) Seyhun ve Ceyhun arasındaki bölgede birlik sağlanır ve sakin bir dönem yaşanır. 1687'de Harzem'i işgal eden Subhankulu Han Kaşgar'a kadar ilerler; ancak Uruğlar üzerindeki hakimiyeti gevşektir.

Kazan, Astırhan ve Sibiry Hanlıklarının ele geçirilmesi, Mangıt-Nogay Uruğlarının dağılması, Ruslar'ı Türkistan'ın kalbine yaklaştırır. Türkistan parçalandıkça Rus ve Çin yayılması kolaylaşır. “Kazakların orduları bütün Orta Aysa memleketlerinin anahtarı ve kapısıdır” diyen Çar Deli Petro, Türkistan'daki parçalanmaları değerlendirir. Tatar ve Başkurt bölgelerinden sonra Kazak Küçük Orda illerine girerler. Yayık Nehri üzerinde Orenburg şehri kurulur ve buradan başlayarak bütün Türkistan'ı çevreleyecek biçimde yüzlerce kale yaptırır; Balkaş Gölü'nün kesimlerine kadar askeri yığınaklar yapılır. Çin ise Doğu Türkistan'ı büyük katliamlarla istilaya başlar.

Kazak orduları Kalmuk saldırıları karşısında dağılmış, toplu dirençleri kırılmıştır; Çin ile halk Rus çarları ile işbirliği yaparak ayakta durmaya çalışır. Yüz yıla yakın süredir Kalmuklara karşı savaştıkları halde Kazak orduları Hokand, Buhara ve Hive Hanlıkları ile anlaşıp ortak mücadeleye girmezler.” (Kahhar, 2000, s.18)

1715'te Harzem-Hive Hanı Arap Muhammed Han'dan sonra yerine geçen oğlu Şir Gazi Han, Rus Çarı'nın Hive'ye gönderdiği ve içlerinde bazı Müslümanların da bulunduğu bir birliği bütünüyle imha etmiş ve ülke içinde Uruğlar sürekli çekişme haline girmiştir. Şir Gazi Han'ın öldürülmesi üzerine Kongrat Türk beğleri Şeybani Yadigaroğullarına bırakarak, Kazak Hanlarından Bahadır Han'ı bozkırdan getirip Hanlanmışlardır. Ancak, Yadigaroğullarına sadık olan Uruğlar Ilbars'ı han seçmiştir. Nadir Şah'ın da karışması ile iç mücadelelerin ardı kesilmez; Harzem Kongratlar, Mangıt beğleri ve diğer Uruğlar sürekli çekişme haline girmişlerdir.

“Seyhun ve Ceyhun arasında Özbek-Buhara Hanlığında da bir türlü siyasi birlik kurulamaz. Özbek beğleri, kendi küçük bölgelerinde hakimiyetini sürdürmeyi yeğlerler. 1702'de, Uruğ beğleri Seyyidler Semerkant'ta toplanarak Subhankulu Han'ın oğlu Ubeydullah Han'ı, geleneğe uygun bir törenle tahta çıkartırlar. Han, Uruğlar arası çekişmelerde hakem rolünü üstlenirse de pek aldırış eden olmaz.

1711'de Özbek tahtına geçen Ebulfeyz, Osmanlı Hakanına elçi gönderdiğinde, vilayet valileri de elçiler gönderir. Osmanlı Hakanı, bir ülkenin padişahu bir tane olur diyerek vilayet beğlerinin elçilerini kabul etmez. 1740 yılında Nadir Şah Avşar Buhara'yı işgal eder; Ebulfeyz'i kendisine bağlar. Nadir Şah'ın ölümü üzerinde Ebulfeyz de öldürülür ve 1748'de yerine oğlu Ubeydullah Han geçer. Yönetimi fiilen Özbek Atalık elinde tutar. Emin unvanı taşıyan Atalık Hive ve Hokant hanlarıyla da iyi ilişkiler kuramaz. 1757'de ölünce yerine oğlu Emir Danyal geçer. Emir Danyal İranlı bir köleyi Divan Beyi yapınca ulemanın öncülüğünde ayaklanmalar olur. Danyal öldürülür; yerine oğlu Şah Murad

1885'te tahta geçer, Şah Murad Merv ve Belh'i de hakimiyetine kalır. Çok dindar bir şahsiyet olan Şah Murad medreseleri korur, ilmi teşvik eder. On dokuzuncu yüzyılın başlarında Buhara'da otuz bin medrese öğrencisi olduğu kaydedilir.

Timur'un ölümünden sonra bağımsız birçok emirin hüküm sürdüğü Fergana Vadisi, daha sonra Özbek Şeybanilerinin egemenliğine girer ve on yedinci yüzyıla kadar böyle devam eder. Bu çevre, Yasa, Çimkent, Taşkent ve Evliya-Ata gibi merkezleri içine alır.

Bir süre de Hocaların hakimiyetinde kalan Fergana Vadisinde, on sekizinci yüzyılın başlarında Şahrüh, Fergana Hanlığını kurar. Kendisinden sonraki dördüncü han olan Ebu

Rahim Muhammed Han Hokant Şehrini kurar. Hokant on sekizinci yüzyılın ortalarına doğru Hanlığın merkezi olur. Ebu Rahim Han Semerkant ve Kurganı'da hakimiyeti altına alır. Ancak, 1740'ta, muhtemelen Buharalılar tarafından öldürülür. Fergana tahtına geçen kardeşi Abdülkerim Kalmuklularla savaşır; 1760'ta onları yener. Ardından Çinlilerle mücadele başlar. Bu savaşlarda Türkistan'daki diğer Hanların desteğini ve birliğini sağlamaya çalışırsa da başaramaz. Vefatında 1778'de yerine geçen oğlu Sultan Han, ayaklanan şehir beğlerinin isyanlarını bastırmakla uğraşır. Çinliler de beğler arasına nifak sokarak birbirlerine düşürürler. Sultan Han, sükuneti sağlayamadan öldürülür. Yerine geçen Murbatu Han da 1799'da ölür ve oğlu Alim Han geçer.

1723 yılından beri Kalmuk hakimiyetinde olan Taşkent'te de Özbek vali Hakim Beğ 1747 yılında bağımsızlığını ilan ederek Taşkent Hanlığını kurar. Bu şehir devletinde, şehir içinde dahi birlik kurulamamış, dört ayrı bölgede dört ayrı boy hakim olmuştur. 1794'te Hakim Han öldürülür. Ancak, 760 yılında Yunus Hoca bütün Taşkent'e hakim olur; Yasa'ya doğru genişlemeye çalışır. 1795'te Taşkent, Buhara emiri tarafından işgal edilirse de, ertesi yıl, Yunus Hoca yeniden hakim olur. Ruslarla ilişki kurmaya başlar. 1799'da Hokant Hanı Taşkent'e saldırır ve yenilir. Bunun üzerine Yunus Hoca, Hokant üzerine yürür ve 1800'de Hokant önündeki savaşı kaybederek çekilir. O yıl da ölür.”(Kahhar, 2000, s.18-19)

Rusya Türkistan içine doğru yayılmasını fevkalade planlı ve iradeli bir şekilde yürütürken, Türkistan çevresi parçalanmış ve direncini kaybetmiş durumdadır. Eğitim düzeyleri çok düşük olmasına rağmen, tek direnç noktaları medreseler ve tarikatlardır. “Medrese ve tarikatlar Ruslara karşı mücadele etmenin dini bir yükümlülük olduğunu sürekli işleyerek halkı diri tutmaya çalışmışlardır. Medrese ve tarikatların bu çalışmaları, Türkistan'da bir birlik sağlanmasına imkan hazırlamış, yerel direnişleri artırmış ve Ortodoks kilisesinin giriştiği misyonerlik çalışmaları karşısında koruyucu olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Kırımlı İsmail Gaspıralı ile başlayan yenilşme-çeditçilik hareketi ile Türkistan Türkleri de çeditçiler ve koruyucular olmak üzere ikiye ayrılır.

Kazak Ordalarının direnişlerini teker teker kıran Rusya içerilere doğru yayılmasını sürdürür. Hive üzerine 1839 ve 1851'de yaptıkları iki seferde de yenilip geri çekilen Ruslar

1873'te yenide saldırarak Harzem'in bir kısmını ele geçirir.

Yüzyılın başlarında Buhara Tahtında oturan Emir Sait Haydar, alim ve adil bir zattır. 1826'da ölünce, oğulları arasında çekişme başlar. Sonunda Neşrullah Bahadır hakim olur. Hokant Hanlığı ile uzun bir mücadeleye girişir. Sayısız savaşlar yapılır. 1842'de Hokant şehrini zapt ederek Hokant Hanını idam eder ve çekilir. Gaddar bir insan olan Bahadır'a karşı birçok beğ isyan ederler. 1860'ta yerine geçen Muzaffer Han da, Taşkent için Ruslarla çetin bir savaş halinde olan Hokant Hanlığının üzerine yürür; Taşkent'in yardım isteklerine kulak asmaz. Hokant'ı işgal eder; esasen zayıflamış olan Hokant Hanlığının Rusların Türkistan içlerine girmesi üzerine Muzaffer Han Ruslarla savaşa başlar ve her seferinde yenilir.

Ruslar Buhara'yı yarı bağımsız bir halde tutar; hatta silahla destekleyerek diğer Türk Hanlıkları üzerine sevk ederler. Böylece Davraz, Hisar ve Hive hanlığının bir kısım toprakları Buhara Hanlığına katılır. Nihayet 1885-90 yılları arasında Han olan Muzaffer'in oğluna Çarın Generali ünvanını verirler. Halk isyan eder; Rus kuvvetleri ayaklanmaları bastırırlar. Ruslar Buhara çevresinde koloniler kurarak Rus göçmenlerini yerleştirmeye başlarlar.

Hokant yahut Fergana Hanı Alim Han uzun çekişmelerden sonra Taşkent'i işgal eder ve bir seferinden dönerken 1807'de dervişleri tarafından öldürülür. Kardeşi Ömer, Han olur. 1818'e kadar Aral Gölü'nün güneyine kadar yayılır, Sirderya'nın aşağısında Akmescit şehrini kurar. Buharalılarla sürekli kavga halindedir. İçeride barışı sağlar ve bayındırlık hizmetlerini geliştirir; ilme ve sanata düşkün bir insandır. 1822'de yerine geçen oğlu Muhammed Ali Han, Kaşgar Hanları ve Çin ile mücadelelere girer. Taşkent'te yeni medreseler açılır, sulama kanalları yapılır.

Aynı zamanda pek zalim olarak bilinen Muhammed Ali Han'a karşı halk Buhara Emirini davet eder. Buhara Emiri 1842'de Taşkent'i işgal eder; Han idam edilir. Bu vakitten itibaren Buhara ile Hokant sürekli çekişme haline girerler. Bu çekişmeler sürerken Ruslar Aral Gölü'ne iki savaş gemisi indirir, çevredeki kalelerini yenilerler. 1852 yılında, üç bin kadar Kazak ve Özbek'in savunduğu şehir üç hafta kadar direndikten sonra düşer. Taşkent beyi Molla Han Ruslara karşı bir direniş hareketi kurmak üzere Akmescit üzerine yürür ve kardeşi Hudayar Han'dan da yardım ister. Hudayar Han, yardım için gelen elçiyi öldürterek Taşkent üzerine yürür. Molla Han Buhara'ya kaçar. Sonra Kıpçaklara dayanarak Hanlığı ele geçirir.

Bu sıralarda Ruslarla Fergana askerleri arasında yirmiden çok çarpışma olur; Kanat beğın askerleri Rus topçu ateşine dayanamaz, dağılırlar. Ruslar Pişbek ve Tokmak kalelerini alarak Çu Irmağı'na dayanırlar. Hokant Hanlığı da iç kavga halindedir. Ruslar 1864'te Yasa şehrini kuşatırlar; bir Hokant birliği şehre yaklaşırken Yasa belediye başkanı şehrin anahtarlarını Ruslara teslim eder. Evliya Ata dört günlük bir çatışmadan sonra düşer. Ferganalı komutan Alim Kul Çimkent'i savunmak için tedbirler alır. Ruslar 1864'te Çimkent'i kuşatır ve yirmi günlük kuşatmadan sonra Alim Kul kaleden çıkış yaparak Rus birliklerini püskürtür. Ancak, bu sırada Buhara birliklerinin Hokant üzerine yürüdüğü duyulur. Kuvvetlerinden bir kısmını alarak Hokant'a geçer. Ruslar durumdan yararlanır ve Çimkent'i düşürürler. Ardından Taşkent üzerine yürürler. Bu sırada Rus Çarı, Avrupalı devletlere sözlü bir nota göndererek, "Asya milletleri açık ve etkili bir otoriteden başka hiçbir şeye itaat etmezler" diyerek, Türkistan'ı işgal edeceğini bildirmektedir.

1865'te Ruslar yeniden Taşkent üzerine yürürler; kuşatır, sularını keserler. Taşkentli komutanlar arasında anlaşmazlık olur. Müderris Ahrar Hoca ile Taşkent Beyi Hakim Hoca, kadın erkek herkesi silahlandırarak sonuna kadar savunmaya çalışır verirler; ancak, yeterince silah yoktur. Yine de halk toplanarak sonuna kadar Taşkent'i savunmaya yemin eder. Taşkentliler şehirlerini ev ev, sokak sokak savunurlar, çok şehit verirler ve sonunda 18

Mayıs 1865'te Taşkent düşer. Rus generali işbirlikçilere madalyalar takar.

Taşkent Ruslara karşı direnmeye devam ederken, Buhara Hanı Hokant'ı işgal eder ve Küçük Hanı idam ettirerek Hudayar'ı Han yapar. Hudayar, Hokant'ı işgal eden Rusları tebrik eder. Daha sonra 1866'da Ruslar Buhara'ya saldırdıklarında, tarafsız kaldığı için Hudayar'a nişan verirler. 1868'de İr Car ve Yeni Kurgan savaşlarını Hokantlar kaybederler; Hudayar Han Rusların himayesine girer. 1873'te Han aleyhine ayaklanmalar başlar; Hudayar Ruslara sığınır. Fergana beğleri oğlu Naşiretdin'i han seçerler. Ruslar bunu vesile ederek Fergana hanlığına girmeye başlar. Hudayar'ı deviren Kıpçak beğlerinden Abdurrahman Astabacı Rusları Mahmak Kalesi önünde karşılar; ama askerleri eğitimsiz, yeterince silahlanmamış gönüllülerden ibarettir, kaybeder.

Ruslar Naşiretdin Han'la anlaşarak Hokant Hanlığının bir kesimini işgale başlarlar. Halen yeniden ayaklanır. Ayaklananlar Taşkent, Or Tepe ve Semerkant'm düştüğünü, buralardaki İslam meşalesinin söndüğünü, bu durumda cihat ilan etmesi gereken Han'ın kendi menfaatlerini düşünerek "Ak Çar'ın eteklerine yapıştığını" söylerler. Ayaklananlar,

din bilgini, bey, topyekün halk olarak sonuna kadar savaşacaklarına ant içerler. Naşiretdin Han kaçır. 1875'te halk, Polat Bey diye bilinen Molla Ishak'ı han seçer.

Ruslar yeni birliklerle yeniden saldırırlar. 1876 Şubatında uzun bir kuşatmadan sonra Andican düşer. Bu arada Ruslarla işbirliği halinde Naşiretdin Han da Hokant'ı kuşatır. Hokant içinde karışıklıklar çıkartılır. Polat Han mücadele eder; ancak sonunda yenilir ve esir alınır. Ruslar o yıl Hokant'ı Fergana Eyaleti adı ile Çar Rusyasına katarlar. Buralara Rus göçmenleri yerleştirilmeye başlar. Fergana halkı hemen, sürekli ayaklanma halindedir; ama bir sonuca ulaşması mümkün olamaz. 1878, 1882, 1892 ve 1893 yılları kanlı ayaklanmalarla geçer. 1882'de Andican ve Mergilan'da Derviş Han, 1892 ve 1893'te Hokant çevresinde Şakir Han, 1878'de Andican'da Yetim Han'ın ayaklanmaları olur.

1898'de Fergana'da Dükçi İşan ayaklanması olur. Dükçi İşan olarak tanınan Şeyh Muhammed Sabiroğlu, İstanbul'u görmüş, hacca girmiş, dönüp köyüne yerleşerek imamlık eden, fevkalade temiz ve sevilen bir Nakşi şeyhidir. Yoksul halk içinde, köylüler içinde ve dağlı Kırgızlar arasında geniş bir taraftar kitlesi vardır. Dükçi İşan iki yüz elli kadar öğrenci okutmakta ve bunları bölük bölük İstanbul'a göndererek burada eğitmek istemektedir.

1896'da Kırgız başbuğları Şeyhe gelerek ayaklanmak için izin isterler. Şeyh, böyle bir harekete Fergana'ın yerli halkını da katmak gerektiğini, acele etmemelerini söyler. Ertesi sene Kırgız ve Özbekler ayaklanmakta kararlı olarak şeyhe gelir ve karar alırlar. Fergana halkına da gizli mektuplar yazılır. 30 Mayıs 1898'de köylüler bıçaklar, kamalar, kürek ve dirgenlerle ayaklanırlar. Şeyh'in köyüne gelip onu ak keçe üstünde oturtarak "hanlanırlar". Ancak, Ruslar hareketi önceden haber almışlardır. Ayaklanma iyi organize edilemediğinden düzenli olamaz; her bölge kendi başına ve ayrı bir zamanda ayaklanır. Bu hareketi Ruslar çok kanlı bir biçimde bastırırlar. Şeyh Muhammed Efendi'ye işkence ederler. O, hakkı ve milli öfkesini haykırmaktan geri durmayarak canını verir: "Biz duacı bir biçareyiz. Soy soya çeker. Herkesin kendi soyunu dost tutacağı tabiidir" der. Ruslar, Şeyh'in köyü olan Mintepe'yi yerle bir eder ve üzerinde yeni bir Rus köyü kurarlar. "(Kahhar, 2000, s.19-20)

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına gelindiğinde Çar imparatorluğu, Türklük aleminin Osmanlı dışındaki bütün bölgelerini hakimiyeti altına almış gibiydi. Rusya'daki Türkler

arasında on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren yeni bir uyanış hareketi yayılmaya başladı. Rusya Türkleri çeşitli bölgelerde gazeteler çıkarmaya başladılar ve ilk olarak 1870'te Taşkent'te Türkistan Vilayetinin Geziti isimli gazete yayımlanmaya başladı. Bunlardan biri olan, 1873'te Kırım'da Gaspıralı İsmail Bey tarafından yayımlanan Tercüman gazetesi bütün Türk dünyasında geniş yankılar yapmıştır. Gaspıralı, Türk dil birliğini savunuyor ve mümkün olduğu kadar Türk dilinden yabancı kelimelerin çıkarılmasını, anlaşılması güç Arapça ve Farsça tabirlerin çıkarılmasını ve mahalli kelimeler yerine Osmanlı İstanbul Türkçesine uymayı tavsiye ediyordu. "Dilde, fikirde ve işte birlik" ilkesi ile yayımladığı gazetede, İstanbul ağzıyla yazmış ve Taşkent'ten İstanbul'a kadar Türk dünyasının her tarafında okunmasını sağlamıştır.

Bu sıralarda her tarafta yeni bir Türk şuuru ve eğitim hareketi canlanmaya başlar. Türk dünyasının her yanında modern usüllerle eğitim yapan Usülü Cedit Mektepleri kurulmaya başlar ve halkın katkıları ile genişleyen bu hareket hem Türk dünyasının kültürel gelişmesine hem de ortak bir kimlik olarak Türk şuurunun yerleşmesine büyük katkılarda bulunur. Bu çalışmalarla aynı zamanda Rusya Türklerinin siyasi çıkışlar yapmaları için de bir hazırlık niteliği kazanılmıştır.

"Toprak köleliği ve sefalet içinde olan Rus köylüsüne dayalı Çar imparatorluğu çeşitli toplumsal sıkıntılar ve çalkantılar içinde iken 1905'te Japonlar'a fena halde yenilmesi Rusya'yı bir ihtilale ve meşruti rejime götürür. 1905 öncesinde Buharalı bir Türk olan Abdürreşit İbrahim'in "Çolpan Yıldızı" isimli risalesi, Türkler arasında büyük yankı yapar. Abdürreşit, Rus baskılarını şiddetle yermekte ve Türklerin haklarını savunmaktadır. Türkler arasında gizli siyasi partiler kurulmaya başladı; bunlardan ilk ismi "Hürriyet" ve "Hümmet"tir. Ardından Türkistan, İdil Ural ve Kafkasya'nın her yöresinde gizli parti teşkilatlanmaları başlar. Bu zamandan itibaren Rusya'nın çeşitli yörelerindeki Türk topluluklarının katıldığı, siyasi ve toplumsal haklar isteyen ve bunları bir programa bağlamaya çalışan çeşitli kongre ve kurultaylar toplanır. Bir yandan da sosyalist hareketler teşkilatlanmaya çalışır.

Özbekistan'da Münevver Kari ilk Usülü Cedit okulunu açmış, bunu Mahmud Hoca Behbudi'nin okulu takip etmişti. Ayrıca Abdullah Avalvi ve Ahund Hoca Vasli Türkistan Cedit hareketlerinin öncüleri oldular.

Türkistan'da milliyetçilik hareketleri Ceditçilikle birlikte başlar. 1905'te Cedit Gazetesi, 1906'da Tera<<i ve Hurşit isimli gazeteler çıkmaya başlar. Türkistan'da milli şuur ve heyecanlar uyanır; Osmanlıda Meşrutiyet'in ilanı, Türkistan'daki gelişmeleri hızlandırır. Fergana, Semer<ant ve Hokant'ta çeşitli milliyetçi dergiler çıkar. Aşur Ali Zakir, Sali Pulat, Abucan Mahmud buna öncülük ederler. Buhara'da Usülü Cedit okullarındaki eğitim sebebi ile Ceditçilerle Kadimciler arasında çekişme başlar. Ayna ve Turan gibi gazeteler milliciliğin öncülüğünü yaparlar. Fitrat ve Ata Hoca ceditçi okulların öncüleri olurlar. İstanbul'da okurken, Birinci Dünya Savaşı sebebiyle ülkelerine dönen öğrencilerin de katılması ile Ceditçilerin Kadimci Buhara Emiri ile mücadeleleri şiddetlenir. Bu sıralarda bütün Rusya Türkleri arasında sayısız dergi ve gazeteler yayımlanarak milli şuur uyandırılmaya çalışılır.

1914'te Birinci Dünya Savaşı içinde Rusya Müslümanlarının IV. Kurultayı toplanır. Burada Müslümanların bazı hakları ve eğitim imkanları tavsiye olarak karar altına alınır. Rusya dışındaki Yusuf Akçura'nın öncülük ettiği bir Türkistan hareketi, savaştan devletlere muhtıralar vererek Rusya'daki çeşitli Türk topluluklarının bağımsızlığa, kavuşturulması talebinde bulunur.

*1915 yılında Türkistan'dan asker alınmayışını gerekçe göstererek, halkın gelirinin yüzde yirmi birine vergi olarak el konulur. Halk esasen yoksulluk içindedir. Rus Çarı, orduda geri hizmetlerde çalıştırılmak üzere Türklerin de askere alınacaklarına dair 1916 yılında bir emirname yayımlar. Bunun üzerine, esasen Rusların ve yerli idarecilerin zulmünden bıkmış olan Hive halkı isyan eder. Cüneyt Han Türkmenlerin başına geçerek ayaklanır. Ardından Özbekistan'ın Hokent kentinde ayaklanma başlar ve kısa sürede Semerkant'a yayılır. 1916 Temmuz'unda ayaklanma Fergana'da başlar. Andican, Margalan kentlerinde büyük gösteriler yapılır; Rus yöneticiler ve yerli memurlar öldürülür. **11***

*Temmuz'da Taşkent'te gösteriler başlar, Ruslardan ve Özbeklerden ölenler olur. **13***

Temmuz'da Taşkent'teki olayların da duyulması ile Semerkant'ın Cizah kentinde büyük bir ayaklanma başlar. Çok sayıda Rus öldürülür, bir kesimi esir alınır; Cizahlılardan da ölenler olur. Ayaklanmalar Taşkent, Hokant, Andican, Margalan, Namangan, Cizah ve Katta-Kurgan şehirlerinde yoğunlaşır. Bütün bu hareketlere karşı kalabalık Rus birlikleri sevk edildi ve binlerce Türk öldü; sonunda üç yüzden fazla Özbek idam edildi, yüzden fazlası ömür boyu hapse mahkûm edildi. Ancak Ruslar düşündükleri miktarda insan

toplayamadılar. Kırgızistan ve Türkmenistan'da da ayaklanmalar oluyordu. Ancak, hiçbir

yerde Ruslara duyulan nefret ve bağımsızlık arzusu, Türk boylarının, teşkilatlı Rus orduları karşısında başarı kazanmasına yetmez. 1917de Sovyet hareketi başladığında Özbekistan, Sirderya, Semerkant, Fergana yönetim birimlerine ve yan bağımsız Buhara ve Hive Hanlıklarına bölünmüş durumda idi. Çar Rusyasının zulümlerinden bıkmış halk ve milli bir çıkış yolu arayan aydınlar için Sosyalist hareketler başlangıçta bir ümit kaynağı olur. Lenin'in başlangıçtaki yumuşak tavrı ve milliyetler meselesindeki tavizkar beyanları bu ümitleri artırır.

İhtilalın ilk günlerinde Taşkent'te iktidar Türkistan Komitesi'nin eline geçer. Ancak çok kısa bir süre sonra, Müslüman Türklerin hiç bir katkılarının olmadığı "İşçi, Köylü ve Asker Şurası" yönetimi alır. Moskova'dan gelen bir emirle bu şira iktidarı Geçici Hükümet Encümeni'ne devreder. Bu encümende bir kaç Türk var idiyse de etkileri yoktu. Buna karşı olarak daha sonra Milli Merkez adını alacak olan "Türkistan Müslüman Merkez Şurası" kurulur. Milli Merkez Türkistan'ın çeşitli yörelerinde şubeler açarak, Müslümanların haklarının korunması ve Türkistan'a yapılan Rus yerleştirmelerinin önlenmesi hususlarında halkı uyanıp, teşkilatlandırmaya çalışırlar. Ceditçiler ve koruyucular ortak bir anlayışla, memleketin geleceği konusunda söz sahibi olmaları gerektiğini ilan ederler.

Çeşitli yöresel çalışmalar sonunda genel bir kongre toplanmasına karar verilir ve 1-11 Mayıs 1917'de, Umumi Rusya Müslümanları Kurultayı Moskova'da toplanır. Kurultayda Türk halklarının her türlü siyasi, kültürel, dini meseleleri tartışılır ve kararlar alınır. Kurultay, sonunda bir milli şira seçerek dağılır. Moskova'nın, kurultayda kabul edilen ülke bütünlüğüne sahip Türk toplulukları için milli muhtariyet ve diğerleri için kültürel muhtariyet taleplerini kabul etmeyeceği kısa zamanda anlaşılır. Kerenski hükümeti, "Anayasa meclisinin hazırlayacağı esaslara göre her milliyete kendi geleceğini tayin etme hakkı tanınacağı" yolundaki beyanına rağmen, Rus komünistleri her yerde hakim olmaya ve Rus hakimiyetinin bağlarını kuvvetlendirmeye çalışıyorlardı. Lenin 2 Kasım'da bir bildiri yayımlayarak;

1. Rusya'daki bütün halkların eşitlik ve hakimiyet hakkını,
2. Halkların kendi mukadderatlarını bizzat tayin etmeleri gereğini,
3. Halkların milli ve dini inançlarını serbestçe tatbikini
4. Rusya'daki milli azınlıklara kendi devletlerini serbestçe kurabilme hakları olduğunu ilan etmişti.

Ancak, 22 Kasım 1917'de kurulan "Türkistan Sovyet Komiserliği" bütün yönetim yetkilerini eline alır.

Bu durumda, değişik Türk toplulukları kendi çevrelerinde milli hükümetler kurmaya başlar. Hokant'ta toplanan kongre de Muhammed Tınışbay başkanlığında bir hükümet <urar. Anca<, Moskova'da yerleşen komünist hareket, Rus emperyalizmini devam ettirme<te tereddüt etmez. Kızılordu birlikleri, bağımsızlıklarını ilan eden cumhuriyetleri teker teker işgal ederler. 1918 Şubat'ında Taşkent'e giren Kızılordu birlikleri Türkistan hükümetine son verir,

Buhara Hanlığında, Genç Buharalılar teşkilatının Emir Mir 4lim Han'a karşı giriştiği hareketi, Emir tarafından öğrenilip tesirsiz bırakılır. Bunun üzerine Sovyetler 25 Mart 1918'de Buhara'nın bağımsızlığını tanımak zorunda kalır. Ancak Buharalı aydınlar da ikiye ayrılmıştır; bir kesimi komünistlerle işbirliği yapmayı önerirken, diğer kesimi Osman Hoca liderliğinde bağımsız, milliyetçi bir Buhara hükümeti kurmak isteme<tedir. Bu durumdan da yararlanan Kızılordu Eylül 1920'de Buhara'yı işgal eder. Komünistler egemen olur; "Buhara Halk Cumhuriyeti" ilan edilir. Buharalıların mücadelesi bitmez; 4

Mart 1921'de Rusya yeniden Buhara'nın bağımsızlığını tanır. Cumhuriyetin başındaki Osman Hoca, Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadeleye başlamış olan Enver Paşa'yı destekleyerek gelişmeleri hızlandırır. Fakat Kızılordu 1924'te yeniden Buhara'yı işgal ederek, bu istiklal hamlesini söndürür.

Bolşevik ihtilali başladığında Hive Hanı, Genç Hiveliler ile birleşerek demokratik bir idare kurar. Ancak, Özbeklerle Yamut Türkmenleri arasındaki geçimsizlik yine kendini gösterir ve Türkmenlerin önderi Cüneyt Han Hive üzerine yürüyerek şehri kuşatır. Bunun üzerine Kızılordu birlikleri Hive'ye yardım için gelirler. Ancak Cüneyt Han Hive'ye girere< Isfendiyar Hanı öldürür; hakim olur. Ancak yönetimde başarılı olamaz, huzursuzluklar olur; bir yandan da Rus ve yerli komünistler teşkilatlanırlar. Sonunda, 27 Ocak' 1920'de Kızılordu birlikleri Hive'yi işgal eder. Ancak, halk komünistleri desteklemediğinden yönetim Genç Hiveliler'e devredilir. Harzem Halk Cumhuriyeti kurulur. Daha sonra Ekim 1921'de komünistler, askeri birliklerin desteğinde yönetimi ellerine geçirirler. "(Kahhar, 2000, s.21-

22)

Türk topluluklarının Çarlık Rusyası dönemindeki zulüm ve adaletsizliklere karşı talepleri daima sertçe bastırılıyordu. Marksistlerin, milletlerin eşit olduğu ve kendi kendilerini idare edecekleri yolundaki beyanlarına ümit bağlanmış; fakat, bunun bir aldatmaca olduğu erken anlaşılmıştı. Her yerde hakim olan komünist yönetimin üzerine, Türkistan'da bağımsızlık için silahlı direnişler başlar ve halkın giderek artan katılımı ile bu direnişler genişler. Sovyetler bu hareketleri dış dünyaya karşı, önemsiz basmacılık hareketleri olarak gösterir. Daha sonra Basmacı olarak adlandırılan bu hareketler Türkistan, Buhara ve Harzem çevresinde, köylülerin de katılımı ile geniş bağımsızlık hareketlerine dönüşmüştür.

Bağımsızlık hareketleri merkezi bir teşkilatlanmadan mahrumdur. 1918 yılına kadar öncülüğünü Ergaş Kolbaşı yapmıştır. Daha sonra da hareketin lideri olan Şir Muhammed Beğ Hacı Koşakoğlu sekiz bölge komutanlığı kurarak teşkilatlanmıştır. *“Basmacı Hareket 1919'da Fergana'nın büyük bir kısmını denetim altına alır. Başlangıçta gönderilen bolşevik kuvvetler başarılı olamaz, daha çok halkın nefretini kazanırlar. Buhara ve Harzem çevresinde de hareket devam eder. Ancak silah ve organizasyon noksanlığı ciddi kayıplara neden olmaktadır. Nihayet Fergana'da 24 Eylül 1919'da Mehmet Emin Beğ başkanlığında Fergana hükümeti kurulur. Silah temini için çeşitli dış temaslara girilirse de netice alınamaz. Ayrıca, hükümetin kuruluşuna rağmen kabile anlayışı ve her bölgenin kendi başına hareket etme tutumları giderilemez.*

Tam bu sıralarda Osmanlı orduları başkomutanı Enver Paşa Türkistan'a gelir. Türkistan bağımsızlık mücadeleleri yeni bir yön ve hız kazanır. Ancak, Türk topluluklarında yine birlik sağlanamaz, bazı eski emirler ve liderler Enver Paşa'nın önderliğine gerektiği gibi sıcak bakmazlar; kuvvetler birleştirilemez. Enver Paşa 19 Mayıs 1922'de Sovyet Hükümeti'ne bir ultiatom vererek Kızılordunun Türkistan'ı terk etmesini istedi. Enver Paşa'nın top ve makineli tüfekten yoksun mücahitleri ilk hamlede Duşanbe'yi Ruslardan geri alır. 15 Haziran 1922'de Rus kuvvetlerine yenilen Paşa, Buharalı liderlerin yardımını isterse de, bu yardım gelmez. Enver Paşa, Duşanbe yakınlarında Belcuvan Köyü'ne çekilir. “Türkistan için mutlaka savaşmalıyız. Başarırsak gazi, başaramazsak şehit oluruz. Alın yazımızda ne varsa o olacaktır; bundan kurkmuyoruz. Böyle köpek gibi Rus zulmünde yaşamaktansa, atalarımızın yaptığı gibi şerefle öleceğiz. Bizlerden sonra gelecek olanların güvenliği, hürriyet ve mutluluğu için ölümü göze alacağız.”

4 Ağustos 1922 günü, Rus birlikleri Enver Paşa'nın karargahına saldırır. Enver Paşa atına atlayarak mücahitlerinin önünde düşman üzerine yürür. Bizzat savaşır ve bir makineli tüfek kurşunu ile şehit olur.

Paşa'nın şehadeti hareketi zayıflatır. Rus orduları 1923 ve 1924 arasında uçak ve tankların desteğinde, ayaklanmaya katılan bölgeleri döverler. Mücahitlerin çoğu şehit olur veya esir edilerek idam edilir. Bir kısmı İbrahim Beğ önderliğinde Afganistan'a çekilir. İbrahim Beğ, daha sonra 1931 yılında tekrar Türkistan'a girerek mücadeleye başlar. Ancak, son savaşında Kızılordu birliklerine yenilir ve 23 Haziran 1931 'de idam edilir.

Komünistlerle birlikte hareket etmekle birlikte, Sovyetler içinde bir Türk birliği kurma hareketleri bir süre daha devam eder. Merkezde Sultan Galiyev ve Türkistan'da Münevver Kaari ve Turar Rıskul öncülüğündeki bu hareket bir Türkistan Birliği yaratma< istiyordu. 1921 yılında Türkistan Milli Birliği teşkilatı kurulur. Ancak, birliğin başkanı Zeki Velidi, Osman Hoca Müfti Sadrettin Han memleketi terk etmek zorunda kalırlar. Türkistanlı lider ve birliğin üyelerinden olan Feyzullah hoca mücadelesini 1937'ye <adar sürdürür. Ruslar, birlik hareketini dağıtmak için çeşitli Türk toplulukları arasına nifak sokmak için çalışır ve başarırlar. 1924 Mart'ında Taşkent'te toplanan birlik kongresinde Özbek, Türkmen ve Kazak delegeler birbirine girerler. Türkistan'ın ileri gelenlerinden Sultan Hoca'nın, 'Rusların maksadı bizi parçalara ayırarak zayıflatmak, sonra hckimiyetini perçinlemektir; bu tuzaga düşmeyin. Ancak birlik olabilirsek haklarımızı koruyabiliriz.' uyarıları sonuçsuz kalır. Mahalli komünist partiler ve parçalanma telkinlerine kapılır. Sonunda Moskova, Türkistan'da çeşitli cumhuriyetler kurulacağını 12 Haziran 1924'te ilcn eder. Böylece Uluğ Türkistan Cumhuriyetlere bölünmüş olarak bugünkü halini alır ve Özbekistan Cumhuriyeti de kurulmuş olur.“(Kahhar, 2000, s.23-24)

Türkistan üzerindeki baskısı azalan Rusya'nın 1930'lardan başlayarak gittikçe artan bir şekilde çeşitli kolonileştirme ve Ruslaştırma gayretlerine girdiği görülür. Buna karşı çıkan aydın direnişleri de sürgün ve katliamlarla yok edilmeye çalışılmıştır. Hedefleri Milliyet duygularının tamamen yok edilmesi olan Sovyet kültür ve eğitim politikaları aynı zamanda islamiyet'i de bir gerilik simgesi ve sebebi göstermeye ve Allahsızlık fikrini yaymaya da önem vermiştir. Dil alanında, özellikle alfabe değişiklikleri bir araç olarak kullanılarak Türk toplulukları arasındaki farklılıkları

derinleştirmek üzere m¼dahaleler yapılmış ve kendi dilleri ile yazanlar horlanmışlardır.
Bu d¼nemde dış d¼nyaya kapalı olan

Sovyet Cumhuriyetlerinin gerçek durumlarını bilmek hür dünya ülkeleri ve özellikle Türkiye Türkleri için kolay olmamıştır.

Sovyet imparatorluğunun dağılması ile birlikte Özbekistan kendi milli kimliği ile dünya siyasetine çıkmıştır. 1990'da devlet başkanlığına seçilen İslam Kerimov, Rusya'nın Özbekistan'ı uzun yıllar hammadde ambarı olarak kullanmasını, iktisadi bağımlılık ve gerilik içinde bırakmasını vurgulayarak, bağımsız Özbekistan fikrini yüceltmıştır.

Özbekistan 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş ve Özbekistan Komünist Partisi kendini lağvederek Demokratik Parti adını almıştır. 29 Aralık 1991'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Kerimov kazanmış ve Türkiye Özbekistan'ı tanıyan ilk ülke olmuştur.

Şimdi ise Özbekistan iktisadi ve kültürel sorunlarını her gün biraz daha çözen, milletler arası camianın onurlu bir üyesi sıfatıyla demokratik hayata geçişini hızlandıran bir ülke olma yolunda ilerlemektedir.

1.2. ÖZBEK TÜRKÇESİ EDEBİYATI, TARİHİ VE BUGÜNÜ

Dünyanın tek ve bir bütün olduğu gibi insanlığın tarih ve kültürü de bir bütündür. Türk diliyle meydana getirilen edebiyat da tek ve bir bütündür.

Türkistan'ın dünya kültürünün beşiği olduğuna dair düşünce cahil toplumları ilgilendirmese de ilmi olarak hızla anlaşılmaktadır. *“Türkistan kültür ve edebiyatının hayat bulduğu tarihi ve coğrafi mekanların ekseriyetinin bugünkü Özbekistan sınırları içinde bulunduğu, Semerkand, Buhara ve Taşkent'in M.Ö. 600 yılından başlayarak Alp-Er Tonga ile annesinin Türkistan'da kurdukları devletin merkezi olduğu, Amuderya ve Sırderya boylarında daima hareketli bir hayatın sürdüğü, Köktürkler, Karahanlılar, Harzemşahlar ve Timurlular'ın bu ülkede büyü devletler kurdukları ve bunlardan da büyük bir kültür mirasının kaldığı da herkesçe bilinmektedir. En önemlisi bugünkü Özbek dili, tam manasıyla eski Türkistan Türkçesidir. Ahmet Yesevi'yi bugün Özbeklerin orijinalinde *o*uyabilmeleri, bunun bir delili sayılabilir. Aynı şekilde Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde zikrettiği nazım parçaları ve bilhassa Semerkand şehrini kuran Alp-Er Tonga'nın ölümü*

üzerine söylenen ağıtın bugünkü Özbekçeye yakınlığı da bu kanaati kuvvetlendirmektedir. Dört bin yıl önce teşekkül eden Sümer destanı, dikkatleri üzerine çeken Alper Tonga destanı, Turan'.ın eski kültür merkezlerinde bulunan Köktürk alfabesiyle yazılmış Tonyukuk (712), Kültigin (731) ve Bilge Kağan (735) abidelerindeki edebi ve tarihi metinler ve hatta Fergana vadisinde bulunan (1990) ve Köktürk alfabesiyle yazılmış en eski eserler olarak kabul edilen keramikler üzerindeki metinlerle bugünkü Özbekçe arasındaki yakınlık ve kelime yönünden benzerlikler de pek çoktur. Bu delillere bakarak Özbek edebiyatının Alp-Er Tonga destanıyla başladığını söylemek mümkündür. "(Kahhar, 2000, s.25)

"Yazılı Turan edebiyatını, Türkistan şiirini M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren başlatmanın haklı sebepleri bulunmaktadır. Çünkü Turan hakani Alp-Er Tonga, İran şahı Keyhüsrev tarafından 626 yılında öldürülmüştür. Alp-Er Tonganın ölümü üzerine söylenen destan da, ya sarayda<i bir ozan tarafından veya savaşta ve barışta daima Alp-Er Tonga ile beraber olan bir bahşı-şair tarafından söylenmiştir. Çünkü bu destana ait manzum parçaların yüksek bir sanat eseri olması, bunu ispat etmektedir. Böyle bir eserin bir heveskar tarafından söylenmiş olması mümkün değildir. Bu manzum parçaların Kaşgarlı Mahmud'a ulaşınca kadar bin beş yüz yıl yaşamaması da, sanatkarının güçlü bir şair olduğunu göstermektedir. Meşhur İranlı şair Firdevsi, Şehname adlı eserinde, Alp-Er Tonga'nın adını "Afrasyab" olarak zikretmekte ve onun ağzından şöyle demektedir: "Dünyanın üçte ikisinin hakaniyim; İran da, Turan da sarayımdır."

Üçden ikki cahan ziri payımdır,

Erani, Turanı hem sarayımdır.

(Şehname, terc. Ş.Şamuhamedov, Taşkent-1975, c.1,s,602)

Bugünkü Özbeklerin ataları olan Türkistanlı eski Türkler, Alp-Er Tonga'nın dediği gibi dünyanın üçte ikisine hakim oldular. Alp-Er Tonga'ya Farsçada Afrasyab denildiğini ve tarihi bir şahsiyet olduğunu, Kutadgu Bilig'in müellifi Yusuf Has Hacib'den sonraki müellifler de bildirmektedirler. Bugünkü Semerkand yakınlarındaki Alp-Er Tonga tarafından kurulmuş eski Semerkand harabeleri de Afrasyab adını taşımaktadır. 19. yüzyıla kadar şifahi olarak nesilden nesle intikal eden Aysuluv destanının ise, Herodot tarihinde anlatılan hadiselerle, yani işgalci İran şahı Keyhüsrev'i yenen Massagetler melikesi Tomaris ile oğlu şehzade Spargapis tarihiyle olan benzerliğini Özbek ilim adamları

kaydetmektedirler. (Bkz. Muhammedali Koşmakov, Çeçenlikde Sözde Suvdeyin Akıb, Taşkent–1978, s.128–129)

Özbek edebiyatı tarihini yazma faaliyetleri, Prof. Abdurauf Fitrat'ın 1928 yılında basılan Özbek Edebiyatı Nemuneleri–I ile başlamıştır. Daha sonra 4lim Şerefiddinov'un iki ciltlik Özbek Edebiyatı Tarihi Hrestomatiyası (1941, 1945), Natan Mallyayev, Vahid Abdullayev ve Gulam Kerimov'un yazdıkları Özbek Edebiyatı Tarihi (üç kitab, 1963, 1965,1976) tekrar tekrar basıldı. Özbekistan İlimler Akademisi A.S.Puşkin Dil ve Edebiyat Enstitüsü tarafından hazırlanan beş ciltlik Özbek Edebiyatı Tarihi (1978) ise bu sahada en önemli çalışmalardan biridir. Bu eserde, en eski dönemden itibaren 1917 yılına kadar olan edebiyat ciddi şekilde tahlil edildi. 1917'den sonraki dönem ise, Özbek Sovyet Edebiyatı Tarihi Oçerki- 1, II (1961 – 1962) ve üç cilt dört kitaptan ibaret Özbek Sovyet Edebiyatı Tarihi (1967–1972) adlı eserlerde geniş şekilde ele alındı. Ancak bu eserlerde ve ders kitaplarında sömürgecilik ideolojisinin tesiri görülmektedir. Bu eserler, bazı sınırlama ve yanlışlıklara rağmen önemini muhafaza etmektedir. Çünkü bu kitaplar, sömürgecilik döneminde eski ve zengin edebiyatı, kültür dünyasını tanıtmak bakımından büyük bir hizmeti yerine getirdi. Bazı siyasi ve dini sınırlamalar hariç tutulacak olursa, bu kitaplar hizmet etmeye devam edecektir.

"Türkistan" ve "Türkistanlı Türk" adları, 1924 yılında, Rus sömürgecilik siyasetinin bir eseri olmak üzere Türkistan'da birkaç cumhuriyetin kurulmasının ardından kasten yok edildi. Halbuki o zamana kadar Türkistan'da bir Türk hayatı mevcuttu. Türkistan'daki üç hanlık, Ruslar tarafından yıkıldıktan sonra da "Türkistan askeri valiliği" teşkil edilmiş ve "Türkistan ülkesi" denilmişti. Bolşevik ihtilalinden sonra da "Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" kurulmuş ve 1917 yılı Nisan ayındaki kurultayda, Türkistan'da devlet dilinin "Türk dili" olduğu ilan edilmişti. 1918 yılında Taşkent'te Türk Sözi gazetesi çıkarılmış, Türk Ocağı kurulmuştu. Türkistan devlet neşriyatı tarafından pek çok milli ruhta eser neşredilmişti. Hem Batılı, hem de Rus tarihçilerin kasten yanlış telif ettikleri eserlerinin tesiriyle ortaya çıkan "Özbek başka, Türk başka gibi gülünç anlayışlar ise sömürgecilik siyasetinin zehirli bir meyvesidir.

Natan Mallyayev, Özbek Edebiyatı Tarihi adlı eserinde Türkistan edebiyatını tasnif

ederken altı başlık altında değerlendirmektedir:

1. En eski edebi hatıralar,
- 2.10–12. yüzyıllar edebiyatı,
- 3.13. yüzyıl ve 14. yüzyıl başındaki edebiyat,
- 4.14. yüzyıl ortalarından 17. yüzyıla kadar olan edebiyat,
- 5.17. yüzyıldan 19. yüzyıl ortalarına kadar olan edebiyat,
6. 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyıl başlarındaki edebiyat.

Mallayev'in bu kitabında, en eski dönemden 12. yüzyıla kadar olan edebiyat hakkında geniş bilgi verilmektedir. Eski Türkistan edebiyatı örnekleri, folklor, efsane, mitoloji, halk kitapları, Avesta, Orhun ve Yenisey kitabeleri üzerinde durulmaktadır. Edebi şahsiyetler olarak Yusuf Has Hacib, Ahmed Yükneki, Ahmed Yesevi, Harezmi, Kutb, Sarayi, Durbek, Haydar Harezmi, Atayi, Sekkaki, Lütfi, Nevai, Babür, Muhammed Salih, Meclisi ve Hacı gibi şahsiyetlerin hayatı ve sanatı etraflıca ele alınmıştır.

Edebiyat ve dil tarihi, hiç şüphesiz bir milletin tesis ettiği devletin tarihi ile yakından ilgilidir. Bugünkü Özbekistan'ın Harezm vilayetinde, M.Ö. dört binli yıllara ait medeni hayatın izleri, ilim adamları tarafından araştırılmaktadır. Yine M.Ö. ilk binli yılların ortalarında Soğd (bugünkü Zereşan, eski Türkler Söğüt vadisi derlerdi), Baktriya (bugünkü Sürhan vadisinde), Çaç (bugünkü Taşkent bölgesinde) ve Perikan (bugünkü Fergana vadisinde)'da devletleri vardı. Bu bölgelerde yaşayan eski Türklere İranlılar Sak veya Şak, Yunan tarihçileri ise İskit veya Massaget, diğer milletlerin tarihçileri de kendi dillerine göre başka adlar verdiler. Bu döneme ait tarihi eserlerde, Türkistan'ın eski kültürü hakkında geniş bilgi bulunmaktadır. Aynı şekilde antik tarihçilerden Herodot, Ktesiy, Poliensiy, Hares, Mitilenskiy'in eserleriyle, orta çağ tarihçilerinden Hamza İsfahani, Taberi, Ma'sudi, Biruni, Saalibi ve Bal'ami'nin eserlerinde de önemli bilgiler mevcuttur. Bu eserlerde, M.Ö. kurulan devletlerde, Harezm'de Harezm dili ve yazısı, Baktriya'da Yunan dili, Soğd'da Soğd dilinin kullanıldığı bildirilmektedir. Mecusiliğin (Zerdüştlüğün) kitabı olan Avesta da milattan önceki yüzyıllarda Türkistan'da yazılmıştır. Birüni'nin bildirdiğine göre on iki bin koyun derisi üzerine altın harflerle yazılan bu kitabı, Makedonyalı İskender, Türkistan'ı istila ettiği sırada, tıp ve astrolojiyle ilgili bölümlerini Yunancaya tercüme ettirdikten sonra yaktırmıştır. Kitabın üç önemli nüshası bilinmektedir: Bu nüshalardan biri yakılmış, biri Yunanistan'a götürülmüş, üçüncü nüsha ise Mecusiler tarafından muhafaza edilmiştir. M.S. 3. yüzyılda Sasaniler döneminde Avesta'ya önce ilaveler yapılmış, ardından Pehlevi (Fars) diline tercüme edilmiştir. Bu yeni nüshada Afrasyab, yani Alp-Er Tonga ile

ilgili rivayetler “Franrasyan“ adı altında verilmiştir. Bu kitap da eski Türkistan ve İran edebiyatının ortak eseri olarak değerlendirilmektedir. İlim adamları, Avesta'nın Baktriya ve Soğd dillerine yakın bir dille yazıldığını kaydetmektedirler.

Makedonyalı İskender'in istilasıyla birlikte Yunan dili ve yazısı da Türkistan'a geldi. M.Ö. birinci bin yılında Harezmi ve Soğd yazıları yaygın olarak kullanıldı. Bunun ardından Kuşan ve Run (Köktürk, Orhun, Yenisey) yazıları kullanıldı. Daha sonra Uygur yazısı, ondan sonra da Arap yazısı kullanıldı. Bugünkü Özbek edebiyatının eski kayna< eserleri, bu yazılarla kaleme alınmıştır. “Bu yazıların çoğu, onları kullanan devletlerin yıkılmasıyla birlikte tarihten silinmiştir. Fakat bu yazılarla kaleme alınan eserler, başka dillere tercüme edilerek veya şifahi olarak muhafaza edilmiş ve bugüne ulaşmıştır. İşte bu tarihi hadiseler ve efsaneler hakkında Özbek edebiyat tarihlerinin hepsinde aynı görüşe yer verilmektedir. Bu tarihi hadiselerden birisi de Yunan tarihçileri Ktesiy ve Poliernsiy'in eserlerinde zikredilen Amorg ve Sparetra hikayesidir. Amorg, Saka Türklerinin hükümdarı, Sparetra da hükümdarın karısıdır. Tabii bu isimler Yunancaya göre tertip edilmiştir. Hikayede anlatıldığına göre, İran şahı Kuruş (Keyhüsrev) Saka ülkesini, yani Turan'ı işgal ederek Amorg'u esir alır. Bunun üzerine hükümdarın kansı Sparetra, kendileriyle aynı soydan gelen <abileleri toplayarak büyük bir ordu hazırlar. Üç yüz bin erkek, iki yüz bin kadın askerle Kuruş'u yener ve kocası Amorg'u kurtarır.

Herodot'un eserinde de Massagetlerin hükümdarı Tomaris'in İran şahı Kuruş'la olan mücadelesi anlatılır. Tomaris hikayesi, bütün Türk dünyasında bilinmektedir. Özbek folklorunun en eski örneklerinden biri sayılan Aysuluv efsanesi, Tomaris hikayesinin bir varyantıdır. Bu efsane, tıpkı Alp-Er Tonga destanı gibi şifahi olarak nesilden nesle intikal ederek günümüze ulaşmıştır. Şırak hikayesi de zaman olarak Tomaris dönemine ait bir rivayettir. Şırak, bir Türk çobanıdır. Turan'ı işgal eden İran şahı Dara (Daryüs)'un ordusunu hile ile susuz çöllere götürür ve helak olmasında birinci derecede rol oynar. Şırak hikayesiyle birlikte eski Yunan tarihçileri tarafından zikredilen birçok tarihi hikaye ve efsane, bugün Özbeklerle birlikte bütün Türkistanlıların ortak edebi mirasıdır.

Milattan önceki dönemlerde bugünkü Özbekistan bölgesinde kurulmuş olan devletlere gelince, Sırderya ile Amuderya arasında eski Türkler yaşamış ve Harezmi, Soğd, Baktriya, Parfiya gibi devletleri kurmuşlardır. Büyük yerleşim merkezleri inşa etmişler ve orijinal bir kültür yaratmışlardır. Bu devletler, Turan içinde İran'la daima rekabet ve savaş

halinde olmuş, uzun süre Ahamanilerle mücadele etmişlerdir. Ahamaniler, M.Ö. 6. yüzyılda eski Türkistan'ın bazı bölgelerini ele geçirerek 630–330 yılları arasında hükümlan olmuşturlardır. Makedonyalı İskender III. Dara'nın ordusunu yenince, Ahamani hükümlranlığı da

<endiliğinden sona ermiş ve aynı bölgeler bu defa da yüz elli yıl müddetle Grek-Ma<edon zulmü altında kalmıştır. İranlı işgalcilerle olan mücadelelerden geriye Alp-Er Tonga, Tomaris ve Şırak gibi efsane ve destanlar kalmasına mukabil, Grek-Makedon hakimiyetine karşı olan mücadelelerden de Spitamen efsanesi miras kalmıştır. Bugün Özbekistan'da tıpkı Tomaris ve Şırak hakkında olduğu gibi Spitamen hakkında da şiir, piyes, hikaye ve romanlar yazılmakta, böylece şair ve yazarlar eserlerinde, iki bin beş yüz yıllık eski tarihi bugünle birleştirmeye çalışmaktadırlar.

Makedonyalı İskender'in ölümünden sonra generalleri imparatorluğu paylaştılar. Böylece bu bölgede Salavkiler devleti kuruldu. M.Ö. 312 yılında kurulan bu devletin dili Grekçeydi. Parfiya ile Baktriya da bu devlete dahil edildi. Toharistan'la birlikte Soğd ve Harezm devletlerindeki Türkler birleşerek Grek-Makedon işgalcilerini Turan ül<esinde n sürdürdüler. Türkistan işgalcilerden kurtulduktan sonra, M.Ö. 2. yüzyılda Sırderya ile Amuderya çevresini içine alan Kanğ devleti kuruldu. Dünya tarihinde ilk defa atlı arabayı

<ullananlar Kanğlardır. 0 dönemde Sırderya'ya "Kanğ suvu" deniliyordu. Kanğlılar daha sonra sınırlarını genişleterek Çin'den Aral'a kadar olan bölgede hakimiyet kurdular. Büyük bir Kanğlı medeniyeti meydana getirdiler. Bürgüt kale, Koykınlgan kalesi gibi kaleler ve büyük şehirler inşa ettiler. Bugün Özbekistan'da Taşkent civarında Kanğlı adını taşıyan birçok köy bulunmaktadır. Kanğ'da yaşadıkları için eski Türkistan Türklerine "Kanğlılar" adı verildi. Kanğ devleti, M.S. 4. yüzyıla kadar yaşadı. Kanğlılar isimlerini muhafaza ederek 10. yüzyıl sonlarında kuzey-batıya göç etmişler, II. yüzyılda da Anadolu, Balkanlar ve bugünkü Macaristan'a kadar yayılmışlardır. Kanğlılar döneminde sadece Fergana vadisinde yetmişden fazla yerleşim merkezinin kurulduğu ve parlak bir medeniyetin meydana getirildiği bilinmektedir.

M.S.1–4. yüzyıllarda Türkistan'dan Hindistan'a kadar uzanan geniş bölgede Kuşan devleti hüküm sürdü. Türkistan Türkleri, "Kuşan devri" olarak şöhret kazanan bu dönemde de büyük bir medeniyet meydana getirdiler. Tarihte Eftalitler, yani A<-Hunlar diye bilinen devlet ise 5. yüzyılda kurularak Doğu ve Batı Türkistan'la birlikte Afganistan'a ve Hindistan'ın kuzeyine hükmetti. Ak-Hunlar, Soğd yazısını kullandılar,

Soğdçayı resmi dini olarak kabul ettiler. Mecusilik, Budizm ve Hristiyanlık, en yaygın dinler olarak kabul edildi.

Buhara'daki Varahşa ile Sürhanderya'daki Balalıktepe, Ak-Hun medeniyetine ait en önemli alıntılardır.

Ak-Hun devleti yıkıldıktan sonra yerinde Türk Hakanlığı kuruldu, 6.yüzyıldan itibaren hüküm süren Türk Hakanlığı, 8. yüzyılda Arap istilasına maruz kalınca, eski medeniyete ait her şey, kütüphanelerle birlikte yok edildi. Araplara karşı isyanlar başladı. Bu isyan hareketlerinin etrafında efsaneler ve destanlar teşekkül etti. İsyancılar bastırıldıktan sonra Türkistan, Samanilerle Tahirilerin idaresine geçti. Karahanlılar 999 yılında Samanilerin hakimiyetine son verdi. Karahanlılardan sonra Harzemşahların, Gaznelilerin, Cengiz Han ve oğullarının hakimiyet dönemlerinde, bugünkü Özbekistan'da parlak bir medeniyet ve edebiyat meydana getirildi.

Gaznelilerle Selçuklular, aslen Türk oldukları halde Farsçayı resmi dil olarak kullandılar. İlk İslami dönemde bütün sanatkar ve ilim adamlarının eserlerini Arapça yazdıkları gibi (Saalibi'nin Yetimetü'd-Dehr adlı kitabında binden fazla Türkistanlı şair ve yazarın Arapça eserlerinden örnekler verilmektedir.), Gazneli ve Selçuklu dönemlerinde de Farsça yazıldı. Sadece Karahanlılar döneminde Türk diliyle eserler verildi.

Türkistan'da 8–10. yüzyıllarda Arap diliyle, 10–12. yüzyıllarda ise Fars diliyle meydana getirilen edebiyat da atalarımızın eseri olduğu için bize ait bir miras olarak değerlendirilmektedir. Türkistan Türklerinin Arap diliyle meydana getirdikleri edebiyat hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değilse de Nadir İlmî, Farabi, Birüni, İbn-i Sina, Ahmed Fergani, Harezmi gibi şahsiyetlerin dünya ilim tarihine ışık tutan eserlerini Arapça yazdıkları bilinmektedir. Aynı şekilde Türkistanlı hadis alimlerinin ve İslami ilimlerde şöhret kazanmış diğer ilim adamlarının İslam tarihindeki yeri, herkes tarafından kabul edilmiştir.

Türkistan Türklerinin Farsçayı kullanmaları ve Fars diliyle bir edebiyat meydana getirmeleri, çok önemli bir kültür hadisesidir. Ali Şir Nevai'nin kaydettiği gibi Farslar, Türkçeyi öğrenmede başarı gösterememişlerdir. Türkler ise başka bir dili öğrenmede fevkalade kabiliyet göstermiş, Arap, Fars ve Hint dilleriyle pek çok edebi eser yazmışlardır. Aslen Semerkand Türklerinden olduğu halde Urduca yazan Mirza Galib'i, yine Semerkandlı oldukları halde Farsça yazan Dehlevi ile Bidil'i ve dünya çapında şöhret kazanmış olan

Mevlana Celaleddin Rimi'yi bu konu ile ilgili olarak hatırlamak yeterlidir.“(Kahhar, 2000, s.25-26-27-28)

Biraz da Özbek edebiyatı tarihini yazmış olan ilim adamlarının usulüne göre yazılı edebiyat örneklerine baktığımızda; 10–12. yüzyıllara ait edebi metinler olarak Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lügati't-Türk*, Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*, Edib Ahmed Yükneki'nin *Atabetü'l-Hakayık* adlı eserlerine dikkat çekmektedir. Bu eserler, Türk halklarının ortak zenginliği olarak kabul edilmektedir. Bu sanatkarların eserleri, bütün edebiyat tarihlerine, ders kitaplarına ve antolojilere dahil edilmekte ve bu eserler tekrar tekrar yayımlanmakta ve ilim adamları tarafından incelenmektedir. Yine aynı dönemde yaşamış olan Ahmed Yesevi ile Süleyman Bakırgani'nin sanatı ve eserleri Sovyet döneminde maalesef tek taraflı olarak değerlendirilmiş, bu şahsiyetler, “dönemin mistik şairleri, eserlerinde inkılap karşıtı ideolojilerin propagandasını yapmak üzere ortaya çıktılar” şeklinde değerlendirilerek mahkûm edilmişlerdir. 1920'li yıllarda Ahmed Yesevi'nin eseri hakkında “zararlı” hükmü verilmiş ve bu hüküm bütün Sovyet döneminde geçerliliğini korumuştur.

“Edebiyatın parti tarafından idare edildiği bu toplumda, Ahmed Yesevi gibi ulu bir şair, Nevai tarafından 'Türkistan'ın piri” olarak takdir edilmiş olmasına rağmen Nevai'yi "Özbek edebiyatının kurucusu” olarak yüceltenler tarafından karalandı. Özbekistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin 1973 yılındaki özel toplantısında alınan kararlarda şu ifadeler yer almaktadır: "Yesevi, zalimin cefasını söz konusu ediyor, ancak o bu cefayı sona erdirmenin çarelerini göstermek veya hiç olmazsa karalamak yerine, insanları kanaate, zalimin cefasına boyun eğerek gerçek hayat meselelerini halletmekten vazgeçmeye davet etmektedir. Açıkça söylemek gerekirse, halkın elini, ayağını, zalimlerin karşısında zincirle bağlamayı gaye edinmektedir. Bu durum, aynı devirde yaşayan Süleyman Bakırgani'nin eserleri için de geçerlidir.” (Özbekistan İlimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü tarafından hazırlanan Özbek Edebiyatı Tarihi, Taşkent–1978, c.1, s.87) Bu görüş,

1990 yılına kadar devam etti. Bu tarihten sonra Yesevi ile Bakırgani'nin eserleri tekrar tekrar yayımlandı. Özbekistan Yazarlar Birliği, Yesevi adına uluslararası bir ödül ihdas ederek bu sahada çalışanları değerlendirmektedir.

Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügati't-Türk adlı eseri, 11. yüzyıldaki Türk

dünyası sözlüğü, edebiyatı ve folklorunu ihtiva eden bir eser olarak Özbekler için de önemlidir.

Abdurauf Fitrat, 1920'lerde bu eseri inceleyerek nazım parçalarını neşretmişti. Bu nazım parçaları, 1940'tan sonra antoloji ve ders kitaplarına da alındı. Eserin tamamı Salih Muttalibov tarafından tercüme edilerek üç cilt halinde yayımlandı (1960–1963). Aziz Kayumov'un Kadimiyat 4bideleri'nde ise eserdeki atasözleri ve şiirlere yer verildi. Aynı dönem sanatkarlarından Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eserinin üç nüshasından birisi de Taşkent'te bulunmaktadır. Bu eser de 1920'lerden itibaren incelemeye alınmıştır.

1971 yılında eserin tamamı neşredilmiştir. Eserin dili bugünkü Özbekçeye çok yakındır.

Bu dönemde yaşamış sanatkarlardan biri de Edib Ahmed Yügneki'dir. Onun doğduğu Yügnek köyünün adını taşıyan köylerden biri Semerkand, diğeri Yessi şehri yakınlarındadır. 1971 yılında tam metni yayımlanan Atabetül-Hakayık adlı eseri üzerinde Aybeç, S.Mutallibov, N.Mallayev ve K.Mahmudov incelemelerde bulundular.

13. ve 14. yüzyıllarda edebiyat, cereyan eden siyasi değişikliklerle yakından ilgilidir. Cengiz Han ve oğulları, Turan ülkesine hakim oldular. Reşideddin'in Camiü't-Tevarih, Cüveyni'nin Tarih-i Cihangüşa, Benakafti'nin Ravzatü'l-Esbab fi't-Tevarihu'l-Ekabir ve'l- Ensab, Kazvini'nin Nüzhetü'l-Kullb adlı eserlerinde, daha sonra yazılan Barthold'un Moğol İstilas Devrinde Türkistan, B.Grekov ve A.Yakubovski'nin Altın Ordanın Düşüşü ve S.Tolstov'un Eski Harezmi Medeniyeti gibi eserlerde, bu dönem hakkında geniş malumat verilmektedir. Bu dönemde bazı ilim adamları ve sanatkarlar, Cengiz Han'ın nüfuz edemediği ülkelere göç ederek Türkçe, Farsça ve Arapça eserler verdiler. Aslen Semerkandlı olan meşhur şair Hüsrev Dehlevi'nin "Aydınların Hindistan'a gitmeleri boşuna değil." sözü, bu durumu açıklamaktadır. Babasıyla birlikte Belh'i terk etmeye mecbur kalan Mevlana Celaleddin Rîmi, eserlerini Anadolu sahasında verdi. Buharalı şair ve ilim adamı Muhammed Ayfi, Taşkentli şair Bedri Çaçi, Nahşab (Kaşkaderyalı şair Ziya Nahşabi gibi sanatkarlar Hindistan'da Türkçe ve daha çok Farsça eserler verdiler. Bu dönemin önemli şahsiyetlerinden olan Muhammed Semerkandi, eserlerini Türkçe, Arapça, Farsça ve Moğolca yazdı. Pürbahai Cami ise Türkçe, Farsça ve Moğolca eserler verdi. Harezmi Pehlevan Mahmud (Palvan Veli) ise sadece Farsça eserler verdi. Türkistanlı sanatkar ve ilim adamları, dini mevzularda da Türkçe eserler vererek bu sahada da önemli bir merhale katettiler. Hüsam Katib'in Kitab-ı Cümcüme, Ali ibn Mahmud'un Nehcü'l-Feradis, Kıssa-i Yîsuf, Harezmi Şeyh Şerifi'nin Muinü'l-Mürid adlı eserleri, bu bakımdan önemlidir.

Bu yüzyıllarda edebiyatın mevzuu genişlemiş, nazım şekilleri çoğalmıştır. Mesnevi ile birlikte gazel, murabba, rubai, muhammes, kaside şeklinde manzum eserler yazılmaya başlandı. Bu dönemin şairlerinden Seyf Sarayi, Mevlana Abdülmecid, Mevlana Hacı İshak Harezmi, Tuğlı Hacı, Ahmed Hacı Sarayi, Mevlana İmad Mevlevi, Mevlana Kadı Muhsin ve Hacemi gibi şahsiyetler, gazel şeklinde pek çok eserler verdiler. Seyf Sarayi'nin Süheyl ü Güldürsun, Kutb'un Hüsvrev ü Şirin, Harezmi'nin Muhabbetname adlı eserleri, mesnevi tarzının tekamül etmesi bakımından önemlidir. Aynı dönemde Harezmi'nin Ribat-ı Oğuz bölgesinden yetişen Rabgizi, nesir sahasının ilk örneği sayılan Kıssa-i Rabgizi adlı eserini yazdı.

14. yüzyıl ortalarından 17. yüzyıla kadar devam eden dönem, klasik edebiyatın altın devri olarak kabul edilir. Timur'un tarih sahnesine çıkması, imparatorluk başkenti olarak Semerkand'ı tercih etmesi, devlet idaresini Moğollardan, Arap ve Fars unsurlarından temizlemesi, Türkçeye ve Türk edebiyatına itibar etmesi, bu bakımdan çok önemlidir. Timur ve oğullarının hakimiyet döneminde Doğu, Batı, Kuzey, Güney ve Orta Türkistan, bir bütün halinde yaşadı, iktisadi ve medeni gelişmeler büyük bir hız kazandı. Bu arada edebiyat da yeni bir merhaleye erişti. Bilhassa astronomi sahasında emsalsiz bir gelişme gerçekleşti. Semerkand'da Mirza Uluğbey, Kadızade Rimi, Gıyaseddin Cemşid ve Ali Kuşçu gibi ilim adamlarının faaliyetlerinin yanısıra sanat ve edebiyatta da önemli şahsiyetler eserler verdiler. Bu dönemle ilgili bilgileri Yezdi'nin Zafername, Ebri'nun Züb-detü't-Tevarih, Abdürrezzak Semerkandi'nin Matlaü's-Sa'deyn, Mirhand'ın yedi ciltlik Ravzatü's-Safa, Handemir'in Habibü's-Siyer, Vasıfî'nin

Bedayü'l-Vakayi ve Zahirüddin Babür'ün Babürname adlı eserlerinde bulmak mümkündür. Yine bu dönemde misiki, resim, hattatlık ve mimarlık gibi sanatlarla beraber şüphesiz edebiyatta da en verimli çağ yaşandı. Haydar Harezmi, Durbek, Emiri, Yakini, Atayi, Sekkaki, Litfi, Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevai, Babür, Şeybani, Ubeydi, Muhammed Salih, Meclisi, Hacı gibi klasik şairler hep bu dönemde yetiştiler. Bu şairler ve bilhassa Ali Şir Nevai, Türk şiirini "hakaret batağından şiir seviyesine" yükselttiler. Nevai devrinde milli dil ve edebiyat mücadelesi yüksek seviyede seyretti. Arap ve Fars dilleri altında ezilen Türkistanlı aydınlar, ilim adamları ve sanatkarlar, Nevai'nin etrafında birleştiler. Nevai, sanatkarlığıyla ve Muhakemetü'l-Lagateyn adlı ilmi eseriyle, Türkçe'nin Farsça'dan daha zengin ve kudretli bir dil olduğunu ispat etti. Azerbaycan Türklerinden Genceli Nizami'nin Fars diliyle yazdığı Hamse'sine mukabil Ali Şir Nevai, Türkçe Hamse yazarak Türkçe'nin güzelliğini, zenginliğini, milli ruhu, Türk insanının iç dünyasındaki zenginliği gözler önüne serdi.

Babür'ün şiirleri ve bilhassa Babürname adlı eseri, sadece Özbek edebiyatı için değil, hatta bütün Türk edebiyatı için fevkalade bir eserdir. Muhammed Salih'in Şeybaniname, Meclisi'nin Kıssa-i Seyfü'l-Mülük adlı eserleri de Türkistan Türkçesiyle yazılmış güzel manzum romanlardır.

Türkistan'da Timur devletinin parçalanması, iç çekişmeler, taht kavgaları, ekonomik ve sosyal hayatla birlikte sanat hayatını da derinden etkiledi. Bu çöküşe rağmen, 17. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına kadar devam eden bu dönemde pek çok tarihi ve edebi eser verildi. Bu dönemde Hokand, Buhara ve Hive hanlıkları, Türkistan'a hükmetti. Her üç hanlıkta da kendine mahsus bir edebi muhit teşekkül etti. Nevai'nin yaşadığı dönemde Hüseyin Baykara, Babür ve Şeybani Han gibi hükümdarların hem yazarak, hem de teşvik ederek edebiyatın önünü açık tutma gayretleri, sonraki yüzyıllarda da devam etti. Hokand hanlığında Emir Ömer Han, Nadire Begüm ve Muhammed Ali Han, Hive'de Firuz (Muhammed Rahim Han), hem klasik tarzda şiirler yazdılar, hem de edebi muhitleri himaye ettiler.

Bu dönem edebiyatına nüfuz edebilmek için hiç şüphesiz tarihten de haberdar olmak gerekir. Bu dönemde yazılan ve bütün Türk dünyası için son derecede önemli olan eserler arasında Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Türk ve Şecere-i Terakime adlı eserlerini zikretmek lazımdır. Muhammed Yisuf Münşi'nin Tarih-i Mukimhani, Mirmuhammed Emin Buhari'nin Ubeydullahname, Şerefiddin Semerkandi'nin Tarih-i Rakımi, Munis ve Agehi'nin Firdevsü'l-Ikbal, Muhammedemin Yarakçi'nin Muhitü't-Tevarih, Meliha Süheyla'nın İmamkuliname; Mutribi'nin Tezkiretü'ş-Şuara, Semerkandi'nin Müzakiru'l-Ashab adlı eserleri, bu dönemle ilgili önemli kaynaklardır. Aynı dönemin tanınmış sanatkarları için Muhammed Nesefti'nin Mazharü'l-Musannifin, Fazli Namangeni'nin Mecmia-i Şairan, Kan Rahmetullah Vazih'in Tuh-fetü'l-Ahbab fi Tezkiretü'l-Ashab gibi tezkirelerde bilgi bulunmaktadır. Turdi Ferağiy, Babarahim Meşreb, Hüveyda, Nadir, Revnak, Rakım, Andelib, Mücrim Abid, Nişati, Munis, Emiri, Gülhani, Mahmur, Nadire, Uveysi, Agehi, Sofi Allahyar gibi yüzlerce şair, eserlerini bu dönemde verdiler. “(Kahhar, 2000, s.29-30)

Rusya'nın Türkistan'ı işgal ettiği dönemde teşekkül eden edebiyat da yirminci yüz yılın başında bu durumdan etkilenmiştir. Avrupai yenilikler, dünyadaki gelişmelerin gerisinde kalan Türkistan'a Ruslarla birlikte gelmiş ve Türkistan, Ruslar tarafından önce

Çarlık döneminde, sonra da Bolşevikler döneminde işgal edilerek sömürge haline getirilmiştir. Ancak bu durum asla dile getirilmemiştir. Bütün kitaplarda, Türkistan'ın önce Çarlık, sonra Sovyet Rusya'sının sömürgesi olduğunu yazmak yasaklanmıştır.

“Uzun bir hazırlık devresinden sonra Çar ordularının 1853 yılında, Hokand hanlığının sınır şehri olan Akmesicid'e girmesiyle Rus işgali fiili olarak başladı. 1865 yılında Türkistan'da Türkistan Askeri Valiliği kuruldu. Böylece mahalli mütegalibenin üzerine bir de müstemlekecilerin zulmü ilave oldu. 1865'ten 1917 yılına kadar Türkistan'da sömürgecilere karşı irili ufaklı dört binden fazla isyan çıktı. Ancak bu isyanların hepsi, milletler hapishanesi olarak tarif edilen Rusya tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. İnsan, sağ olduğu müddetçe düşünür; esaretteyken daima hürriyeti hayal eder, bunun için mücadele eder. Bu dönemde hürriyet ve hakikat arzusu, milli zenginlikleri muhafaza etme gayreti ve düşmandan nefret etme duygu ve düşünceleriyle dolu bir edebiyat teşekkül etti. Klasik edebiyatın son merhalesi olan bu dönemde klasik gelenek değişmiş, 20. yüzyılın başlarından itibaren aruz vezni de yerini yavaş yavaş heceye bırakmaya başlamıştır. Bunun yanında dünya edebiyatını tanıma ve ilk terciime faaliyetleri de yine bu dönemde ortaya çıkmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısından Bolşevik ihtilaline kadar geçen dönem içerisinde eser veren edebi şahsiyetler arasında Mukimi, Furkat, Zevki, Kamil Harezmi, Avaz Otar, Anber Atin, İbret, Sofizade, Münevver Kan, Behbüdi, Sıdkı Handeyliki, Tevella, Avlani, Hamza, Sadridin Ayni gibi isimleri saymak mümkündür. Milliyetçilik düşüncesi, bu dönemde, Rus işgaline karşı bir reaksiyon fikir olarak ortaya çıkmış ve 20. yüzyılın başlarından itibaren ilk eserlerini veren Cedit edebiyatının da karakteristik özelliği haline gelmiştir. Ancak milli ruhda eserler veren Abdurauf Fitrat, Abdullah Kadiri, Çolpan, Batu, Elbek gibi şair ve yazarların hepsi, 1924'den sonra bütün Türkistan'a hakim olan Sovyet müstemlekecilik ideolojisine kurban edilerek öldürüldüler. Komünist Partisi, 1925 yılından itibaren edebiyatı yedeğine alarak Sovyet ideolojisine uygun eserlerin yazılıp yayımlanmasına izin verdi. Bu şart altında dahi bazı sanatkarlar milli eserler vermeye devam ettiler. Bu dönemde, bilhassa dildeki yabancı kelimeleri tasfiye etme ve dilin esasını muhafaza etme çalışmaları büyük önem kazandı. Edebiyat dili, bu çalışmalara paralel olarak değişikliğe uğradı. Konuşma diline yaklaşma, yaşayan dilden faydalanma, Arapça ve Farsçanın tesirinden uzaklaşma, hece vezniyle yazma, şifahi halk edebiyatı mahsullerini derleme ve

neşretme, dünya edebiyatının güzel eserlerini tanıma, tarihi şahıslar ve hadiselerle ilgili edebi eserler kaleme alma, bu dönemin önemli özelliklerindedir.

Özbek nesri de yine bu dönemde modern bir yapıya kavuştu; ilk hikayeler ve romanlar yazıldı. Kadiri, Hamza, Çolpan, Fitrat, Aybek, A.Kahhar, H.Şems, P.Tursun, Mirmuhsin, A.Yakubov, P. Kadirov, A.Muhtar, S.Ahmed, H.Gulam, İ.Rahim, Ş.Halmirzayev, H.Tohtabayev, C.Abdullahanov, Ö.Haşimov, S.Siyayev, M.Mahmudov, Z.A'lem, N.Kabul, T.Meli, T.Murad, A.Muhtar gibi yazarlar, hikaye ve romanlarıyla nesir türünün gelişmesine hizmet ettiler.

Nesirle birlikte Özbek şiiri de hem estetik, hem de muhteva olarak yeni bir merhaleye ulaştı. Dünya edebiyatının klasik ve modern şiir sanatının pek çok örnek eseri tercüme yoluyla Özbek diline kazandırıldı. Bu dönem şiirinde Çolpan, Hamza, Elbek, Batu, Osman Nasır, Aybek, Gafur Gulam, Uygun, Maksud Şeyhzade, Mirtemir, A.Muhtar, Zülfiye, M.Babayev, Mirmuhsin, H.Gulam, Şükrullah, R.Babacan, Şühret, S.Ekberi, C. Cabbarov, Erkin Vahidov, Abdullah Aripov, H.Şeripov, Erkin Semender, Cemal Kemal, M.Ali, Rauf Parti, Aman Metcan gibi şairler, 1980'li yıllara gelinceye kadar eserleriyle şöhret kazandılar. Son dönemde ise S.Rahman, A.Şir, A.Kasimov, T.Cora, Azim Süyün, Ş.Rahman, Muhammed Salih, O. Azim, H.Devran, T.Kahhar, T.Mirza gibi şairler, yeni bir ruhla yazdıkları şiirleriyle tanındılar.

Behbüdi ile başlayan tiyatro edebiyatına ise Hamza, Fitrat, Çolpan, Kamil Yaşın, Ziya Said, N. Seferov, Uygun, S.Abdullah, Tuygun, B. Rahmanov, Hurşid, Aybek, İ.Sultan, H.4limcan, Ma'sud Şeyhzade, Abdullah Kahhar, H.Gulam, Şükrullah, S.Azimov, Ö.Ömerbekov, A.İbrahimov, Ş. Başbekov, Meşreb Babayev gibi kalem sahiplerinin büyük hizmetleri geçmiştir. "(Kahhar, 2000, s.31)

1.3. DİL ÖZELLİKLERİ

ÖZBEKÇE

Zengin ve işlenmiş bir devlet dilinin torunu olan Özbekçe eski Çağatay dilinden kaynaklanır ve Çağatay-Kıpçak dili üzerinden gelişir. XX. yüzyıl başlarında Özbek yazar ve şairler Kuzey Özbekçeyi yazın dili olarak kullanırlar.

“Kuzey Özbekçe ünlü uyumunu korur. Oysa son dönemde Taşkent ağızı esas alınır, Taşkent ağızında ise uyum bulunmaz.

XIX. Yüzyıldan başlayarak Özbek yazın dili, burjuva uluslarının panislavist siyaseti sonucunda kendine özgü özellikleri yitirmeye başlar. Gereksiz Arapça sözcük ve alıntılarla dolar. Oğuz ve Kıpçak dillerinin anlatımları zenginleşmeye başlar. Artık XX. yüzyıl başlarında yazın diline canlı konuşma dilinde söz ve anlatım öğeleri alınmaya başlanır. Özbekçe bir tür biçimleşme evresi geçirir.

Ekim devriminden önce geniş yığınlar okuma yazma bilmez. Genel kültür düzeyi düşüktür. Özbek dilinde yazılan zengin edebiyatı az sayıda belli bir seçkin tabaka izler. Sözgelimi 1814’de tüm Özbekistan’da toplam 17.500 öğrencinin ders gördüğü (yaklaşık tümü ilkokul)

165 okul vardır. Yüksek öğretim kurumu ise bulunmaz. 1965’te ise 8337 okulda 2.300.000 kişi öğrenim görür. Bunun yanı sıra 31 yüksek okulda 154.000 kişi yüksek öğrenim yapar. Öğretim dili Rusça ve Özbekçedir. 191 yılında 37 değişik kitap 87 bin basılırken. 1964’te

840 kitap 15 milyon basılır. Özbekler 1927’ye dek Arap yazısını: 1928–1937 arasında Latin yazısını, ondan sonra Kiril yazısını kullanırlar. “(Bozkurt, 2002, s.373)

EDEBİYAT

“Eski Çağatay yazın geleneğine dayanan Özbekçenin zengin bir yazını vardır. Ali Şir Nevai geleneğine dayanır. Timurlular döneminde başlayan yazınsal çabalar biçemi doruklara ulaştıran Çağatay edebiyatı geleneğini doğurur. Çok yönlü, üretken yazar Ali Şir Nevai (1441–1506) böyle bir geleneğin ürünüdür. Zengin sözvarlığı, düzenli, güçlü tümce kuruluşu ve anlatım gücüne sahip dille şiir ve düzyazı türünde değişik konularda ürünler vermiştir.

Harezmlî Muhammed Salih Bey’in (1455–1506) Şeybaniname’si 9000 dizede oluşur. Mesnevi türünde yazılmıştır. Canlı bir anlatımı vardır.

XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Orta Asya yazını Özbek yazını öncülüğünü yapmıştır. Bu dönemde öylesine parlak adlar yetişmemiştir. Çağatayların siyasal kalıtı, karşı konulmaz biçimde çökmektedir. Ancak XIX. Yüzyıl başlarında Hokand Hanı Ömer Han'ın koruyuculuğu altında bir yazın çevresi oluşmuştur.

XX. Yüzyıl başlarında ise Orta Asya yazını bir geçiş dönemi yaşar. Geçiş döneminde çoğu yazarlar siyasal olarak. Ceditçiliğin (yeniciliğin) etkisi altındadır Daha önce de kısaca değindiğimiz gibi, yeniciliğin kesin sınırlarını çizmek olanaksızdır. Daha çok toplumu uyutan, geri bırakan din baskısına karşı bir akımdır. Çağdaş uygarlık içinde, ulusal değerler ve ulusal bağımsız düşüncesini savunur. Bu akım Türkistan'da Sovyet Devriminden sonra da uzun süre yaşamıştır. Sadrettin Ayni "Buhara Cellâtları" romanında ceditçiliğin ölçülerini şöyle sıralar:

"Ceditlerle cedit olmayanların birbirinden ayırt edilebilmesi için. Buharalı kadılar, şeriat hükümlerine dayanarak şöyle buyurmuşlardı:

—Her kim ki gömleğinde düğme vardır, o bir cedittir.

—Her kim ki kısa ceket giyer, cedittir.

—Her kim ki sakalını tıraş eder ve bıyığını uzatır, o bir cedittir,

—Her kim ki oğlunu yeni okullara yazdırır. Rusya'daki ya da İstanbul'daki okullara yollar; her kim ki gazete okur ya da okuyanlarla ahbablık eder, işte o cedittir.

—Her kim ki böylelerini korur, onların suçsuz olduklarını ispata kalkar, o da cedittir.

İşte ceditlerin belli başlı özellikleri bunlardı. Kendileriye, görüldükleri yerlerde yakalanıp öldürülmeliydiler."

Fıtrat, Çolpan, Batu gibi Çağatay çevresi yazarları ceditçi akımın öncüleridir.

Muhammed Emin Hoca Hukimi (1850–1903) egemen çevrelere ve diz adamlarına karşı yazdığı hicivlerle ünlüdür. Onu yenicilere sokamayız. Ancak Yenicilerin düşünsel öncüsü sayabiliriz.

Sovyet Özbek yazınının asıl kurucuları olara< Hamza Hakimzade Niyazi ile Sadrettin Ayni anılır. Sovyet döneminin başlangıç yıllarında yetişmişlerdir.

Sadrettü Ayii (1879–1955), yapıtlarını başlangıçta Çağatayca ve Farsça sonraları Özbekçe ve Tacikçe yazmıştır. Sovyet Tacik yazınının babası sayılır. Aynı zamanda ilk Sovyet Özbek yazarıdır Özel bir yazın türü olarak karşılıklı konuşma ve toplu konuşma türlerini edebiyata sokmuştur. “Buhara Cellatları” (1920), “Bir Tefecinin Ölümü“ gibi kitapları Türkiye Türkçesine de çevrilmiştir.

Hamza Hakimzade ilk Özbek dram yazarı ve besteci sayılır. En güçlü yapıtı “Toprak Ağası ve Tarım İşçisi“ (1918) dir. Orta Asya tarım işçisinin insanlığa aykırı yazgısını betimler. “Maysara’nın İşleri“ (1926) ve “Peçenin Sırları“ (1927) adlı yapıtlarında kadın haklarını savunur. Hakimzade Özbek yazınında toplumcu gerçekçiliğin önemli temsilcisi sayılır.

Genç yazarlar arasında şair ve öykücü Gaffar Gulam (doğ. 1903), Muhammedof Aybe< (doğ. 1905) anılmaya değer. Bunları izleyen birçok genç yazar yetişmiştir. Son dönemde de Özbek yazınında tüm yazınsal türlerde yapıtlar verilmiştir. “(Bozkurt, 2002, s.370-371)

SÖZ VARLIĞI

Sözvarlığının temelini Türkçe kökenli sözcükler oluşturmaktadır. XIX. yüzyıla dek Özbekçe, Arap ve Fars dillerinin büyük ölçüde etkisinde kalan Özbekçede çok sayıda gereksiz Arapça ve Farsça sözcük bulunur. Ekim devriminden sonra ulusal bilinçle bunların ayıklanmasına girişilir. Bir yandan dilin kendi yapım olanakları işletilir. Öte yandan ağızlardan alınan sözler yazı dilinde işlenir. Böylece dilin sözvarlığının, Türkçe kökenli sözcüklerle karşılanmasına gidilmiş. Bundan sonra da Rusça ve Batı dillerinden sözcükler girmeye başlamıştır. Özbekçede adlarda olduğu gibi eylemlere ait ekler bulunması da özgün bir özellik olarak görülür.

VURGU

Sözcüklerin çoğu belli bir tonda vurgulanır. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi vurgu genellikle son hecededir.

<azai ‘kazan‘

bulut ‘bulut

uza< ‘uzak‘

uza<daı ‘uzaktan‘

Ancak birtakım ekler vurgulanmaz. Bu yüzden böylesi eklerden önceki seslemler vurgulanır:

bar-a-meɹ ‘varıyorum’ *taɪtur-a-yɪz* ‘tanıştırırım’

Kimi sözcüklerde ise vurgu bulunmaz. Konuşmacının söyleme biçimine bağlıdır:

bu ɪma? ‘bu ne’

bizlar nima günah kıldık ‘ne biçim bir suç işledik.’

sizlar nima iş kilasizlar ‘ne biçim işler yapıyorsunuz?’

AĞIZ

Özbekçenin dört ağzı vardır:

1. Kıpçak Özbekçesi: Kırgız ve Kıpçaklar arasında on bin kişi bu ağzı konuşur. Kazakçaya ya<ın bir ağızdır. Semerkant’ın güney ve güneybatısında ve Türkistan’ın güneybatısında konuşulur. Bu ağız Kazakçanın eski özelliklerini korur. Günümüzde Özbekçenin etkisi sonucu eski özgün kullanımlar kaybolmuştur.

2. Oğuz Özbekçesi: Kökende bir Oğuz dilidir Doğu etkisiyle karışmıştır.

3. Kuzey Özbekçe: 1937 yılına dek Özbek yazı dili olarak kullanılır, /ö/, /ü/, /i/ ünlülerini bulundurur. Bu ağızda ünlü uyumu vardır. Farsça etkisi ile ünlü bozulması azdır.

4. Güney Özbekçe: Ağır biçimde İran dillerinin etkisinde kalmıştır.

i ünlüsü ı ünlüsüne dönüşmüştür.

ö ünlüsü o ünlüsüne dönüşmüştür.

ü ünlüsü u ünlüsüne dönüşmüştür.

1937’den sonra bu ağız Kiril alfabesini yazı dili olarak kullanılır. (Bozkurt, 2002, s.372;

1.3.1. SES BİLGİSİ

“Özbekçe yazı düzeni Rus yazısına dayanır. 35 yazaç kullanılır. Özbekçenin ses düzeni kendine özgü özellikleri ile öbür Türk dillerinden ayrılır. Bu ayrım öncelikle ünlüler düzeninde görülür.

Bir Özbekçe dilbilgisi yazan Alman bilimci Prof. Von Gabain bu dilin batıda derli toplu tanınmasını sağlamıştır. Ancak Prof. Gabain'in daha çok ağızlarından yararlanması çeşitli eksiklere neden olmuştur Prof. Gabain'e göre Özbekçede dokuz ünlü bulunur. Gerçekte ağızlar göz önünde tutulduğunda bu sav doğrudur ancak Özbekçe yazı dilinde altı ünlü vardır. Söz konusu ünlüler şunlardır:

ä å o u e i

Ne ki ünlüler 10 yazaç ile gösterilir. Özbekçede ı ünlüsü bulunmaz ı ünlüsü ile olan alıntı sözcüklerde bile ı ünlüsü i ünlüsüne dönüşür.

Uzun ünlüler bulunmaz. Ancak konuşma dilinde ses düşmesi yüzünden kimi ünlülerin uzun söylendiği olur.

Özbek yazı dilinde Farsça etkisi sözcük varlığında ve ses düzeninde açıkça izlenir. Ünlü uyumu bozulmuştur. Özbek yazı dilinde, genellikle Türk dillerinde tanık olunan ünlü uyumu bulunmaz. Dil bezeşmesinde olduğu gibi dudak benzeşmesi de bozulmuştur:

<i><eldilar</i> 'geldiler'	<i>cldir-</i> <ET al- 'aldırmak'
<i>işlayman</i> 'çalışıyorum'	<i>agiz</i> <ET ağız 'ağız'
<i>ctä</i> <ET ata 'baba'	<i>boyi</i> 'boyun'
<i>crä</i> <ET ara 'ara'	<i>bu<i<</i> <ET bük- 'bükük'
<i>bcll</i> <bağlıg 'bağlı'	<i>suwsiz</i> <ET subsuz 'susuz'
<i>bitmck</i> <ET bit- 'bitmek'	<i>togri</i> <ET togru 'doğru'

Taşkent ağızında ilk seslemedeki dudaksı a ünlüsü yazı dilinde o ünlüsü ile gösterilir. Bu tedeile birtakım Türkçe sözleri tanımak zorlaşır, -ma< eylemli< e<i bile -mck biçimine dönüşür. (Biz çevriyazımda bu ünlüyü c imi ile gösterdik. Latin yazında Özbeklerin bu sesi böyle bir im ile göstermeleri. Türk dilinde yazılı anlaşmayı kolaylaştıracaktır.)

<i>hczır</i> <ET 'hazır, şimdi'	<i>cta</i> <ET ata 'ata'
<i>bcr</i> <ET bar 'var'	<i>cyck</i> <ET ayak 'ayak'
<i>cl-</i> <ET al- 'almak'	<i>ck</i> <ET ak 'ak, beyaz'
<i>bcş</i> <ET baş 'baş'	<i>hcg</i> <ET bag 'bağ'
<i>bcşla-</i> <ET 'başla, başlamak'	<i>tcğ</i> <ET tag 'dağ'

Son seslemde a ünlüsü değişmeksizin kullanılır:

<oıca <kanca 'ne kadar'

oia <ET ana 'ana'

urta <ET ortu 'orta'

ıma <ET neme 'ne'

Eski Türkçenin kapalı é ünlüsü korunur. Bunun yanında Eski Türkçede ilk seslemdeki açık ä ünlüleri de kapalı é ünlüsü dönüşür:

ber- <ET bér- 'vermek'

beş <ET béş 'beş'

ye- <ET yé- 'yemek'

<eyi <ET kedin 'sonra'

yer <ET yér 'yer'

er- <ET ír- er, 'erkek'

es<i <ET iski 'eski'

<era< <ET kirgik 'gerek'

ı ünlüsü yalnız artdamaksı </g ünsüzü yanında korunur. Bunun dışında kurallı olarak i ünlüsüne dönüşür. Böylece büyük ünlü uyumu bozulmuş olur:

cltin <ET 'altun'

piçck <ET biç- 'kesmek bıçak'

yil <ET yıl 'yıl'

<iz <ET kız 'kız'

cgiz <ET ağız 'ağız'

aygir <ET adgır 'aygır'

tii- <ET tın- 'dinlemek'

ayir- <ET adır- 'ayırmaq'

Eski Türkçenin i ünlüsü korunur.

bil- <ET bil- 'bilmek'

<ir- <ET kir- 'girmek'

bir <ET bir 'bir'

bili< <ET bilig 'bilgi'

tiri< <ET tirig 'diri'

Eski ve Genel Türkçenin o ünlüsü korunur:

boy <ET bod 'boy. vucut'

<oy- <ET kod- 'koymak'

oi <ET on 'on'

bol- <Et bol- 'olmak'

Türkçenin ö ünlüsü korunur.

öl- <ET öl- 'ölmek'

öz <ET öz 'kendisi',

böl- <ET böl- 'bölmek'

böri <ET böri 'kurt'

köz <ET köz 'göz'

tört <ET tört 'dört'

Türkçenin u ünlüsünde genelde herhangi bir değişme olmaz:

<i>bulut</i> <ET buht 'bulut'	<i>bu<a</i> <ET buka 'boğa'
<i>buzck</i> <ET buzagu 'buzağı'	<i>muz</i> <ET buz 'buz'
<i>ottuz</i> <ET otuz 'otuz'	<i>kuş</i> <ET kuş 'kuş'

Eski Türkçenin ü ünlüsü Özbek yazıdilinde korunur. Güney yöresi ağızlarında, İran dillerinin etkisi ile bu ünlü u ile ü arasında bir orta ünlüye dönüşmüştür.

<i>üç</i> <ET üç 'üç'	<i>kümüş</i> <ET kümüş 'gümüş'
<i>tüş-</i> <ET tüş- 'inmek'	<i>kül-</i> <ET kül- 'gülmek'
<i>küç</i> <ET küç 'güç'	<i>süt</i> <ET süt 'süt'

Çok seslemlı sözcüklerin sonundaki Eski Türkçenin -ıg/-tg s birli<leri -ık/-i< biçimine dönüşür:

<i>ayı<</i> <ET adıg 'ayı'	<i>bili<</i> <ET biltg 'bilgi'
<i>aççık</i> <ET açıg 'acı'	<i>ili<</i> <ET yılıg 'ılık''
<i>sari<</i> <ET sarıg 'sarı'	<i>tiri<</i> <ET tirig 'diri'
<i>tcglik</i> <ET taglıg 'dağlı'	<i>oli<</i> <ölüg 'ölü'

Eski Türkçenin b- önsesi genellikle korunur:

<i>bcş</i> <ET baş 'baş'	<i>bay</i> <ET bay 'zengin'
<i>bar</i> <ET bar 'bar'	<i>boş</i> <ET boş 'hoş'
<i>bit-</i> <ET bit- 'bitmek'	<i>bil-</i> <ET bil- 'bilmek'

İçinde genizsil n/h bulunan sözcüklerde b- > m- değişimi görülür:

<i>miig</i> <ET bifil__l	<i>muz</i> <ET buz 'buz'
<i>bin</i> 'bin' mung <ET bufi 'sıkıntı'	<i>mez</i> <ET ben 'ben'
<i>mi-</i> <ET bin- 'binmek'	

Kimi sözcüklerde b-> p- değişimi vardır:

<i>piş-</i> <ET bış- 'pişmek'	<i>piçck</i> <ET bıçak 'bıçak'
-------------------------------	--------------------------------

Eski Türkçenin ç-, -ç-, -ç ünsüzü her üç durumda ı korunur:

<i>çerig</i> <ET çerig 'ordu'	<i>aççık</i> <ET açıg 'acı'
<i>çök-</i> <ET çok- 'çökmek'	<i>içir-</i> <ET içir- 'içirmek'
<i>çın</i> <ET çın <Ç 'gerçek'	<i>aç-</i> <ET aç- 'açmak'
<i>çap-</i> <ET çap- 'kaçmak'	<i>kaç-</i> <ET kaç- 'kaçmak'

kılıç <ET kılıç 'kılıç'

koç- <ET koç- 'göçmek'

Eski Türkçenin -d-, -d ünsüzü Genel Türkçede -y-, -y ünsüzüne dönüşür. Özbekçede de kural geçerlidir:

aygır <ET adgır 'aygır'

toy- <ET lod- 'doymak'

ayir- <ET adır- 'ayırmaq'

aya< <ET adak 'ayak'

kéyin <ET kedin 'sonra'

<*iy-* <ET ked- 'giymek'

Eski Türkçenin g içsesi kimi sözcüklerde ötümsüzleşir ve k ünsüzüne dönüşür. Kimi örneklerde ise düşer:

kıska <ET kısqa 'kısa'

tara< <ET targak 'tarak'

sıçkan <ET sıçgan 'sıçan'

Eski Türkçenin her üç konumdaki kalın ve ince <-, -<-, ünsüzü Özbekçede korunur:

keç <ET keç 'geç'

kılıç <ET kılıç 'kılıç'

<*eyim* <ET kedim 'giysi, giyim'

köhil <ET könil 'gönül'

kéyin <ET kedin 'sonra'

bükil-<KMBükül- 'bükülmek'

<*el-* <ET kel- 'gelmek'

kökär <OT köker- 'göğermek'

kül- <ET kül- 'gülmek'

yük <ET yük 'yük'

<*era<* <ET kergek 'önemli, gerek'

ba<- <ET bak- 'bakmak'

Eski Türkçenin s- sesi <orunur:

sat- <ET sat- 'satmak'

sıçkan <ET sıçkan 'sıçan'

sigir <ET sığır 'inek'

sakal <ET sakal 'sakal'

suw <ET sub 'su'

saç <ET saç 'saç'

İçses ve sonseste -ş-, -ş ünsüzü korunur:

eşik <ET eşik 'eşik'

taşi- <ET taşu- 'taşımak'

yahşi <OT yakşı 'iyi, güzel'

kümüş <ET kümüş 'gümüş'

yaşa- <ET yaşa- 'yaşamak'

kuş <ET kuş 'kuş'

Türkiye Türkçesinde d- ye dönüşen Eski Türkçenin t- önsesi korunur.

tcg <ET tag 'dağ'

ter- <ET ter- 'dermek'

toy- <ET tod- 'doymak'

üş <ET tıs 'diş'

tört <ET tört 'dört'

tur- <ET tur- 'durmak'

tcp- <ET tap- 'bulmak'

tokkız <ET tokuz 'dokuz'

Aynı biçimde içses ve sonsesteki -t-, -t ünsüzleri Özbekçede korunur:

eti <ET etük 'çizme'

ottuz <ET otuz 'otuz'

bulut <ET buht 'bulut'

ct- <ET at- 'atmak'

sct- <ET sat- 'satmak'

ct <ET at 'ad'

Eski ve Genel Türkçenin her üç durumdaki y-, -y-, -y ünsüzü korunur:

yey <ET yay 'yaz'

yıl <ET yıl 'yıl'

boyii <ET boyun 'boyun'

taya- <ET taya- 'dayamak'

oyii <ET oyun oyun'

tay <OT tay 'tay'

Eski Türkçenin iç ve sonsesteki -z-, -z ünsüzü korunur.

kızıl <ET kızıl 'kızıl'

üzil- <ET üzül- 'üzül'

köz <ET köz 'göz'

süz <ET söz- 'süzme'

yüz <ET yüz 'yüz'

biz <ET biz 'biz'

Kimi sözcüklerde önseste h- ulaması vardır:

höviz 'öküz'

havuç 'avuç'

(Bozkurt, 2002, s.373-378;

AD

Özbekçede Türkiye Türkçesine göre sözcüklerin kullanımında kimi anlamı ve işlev değişikliği vardır. Günlük yaşamla ilgili kimi sözcükler bile Özbekçede ayrı köklerdenidir.

Kimi sözcükler ise yabancı kökenlidir:

Kol 'el'

barmak 'parmak'

Baş 'baş'

ayak 'ayak'

topug 'diz'

yelke 'omuz'

agıs ‘ağız’	burun ‘burun’
tirseğ ‘dirsek’	kulak ‘kulak’
tımak ‘damak’	ong ‘sağ’
Çap ‘sol’	sigir ‘inek’
tawuk ‘tavuk’	horas ‘horoz’
kuyan ‘tavşan’	tülki ‘tilki’
üy ‘ev’	tikislik ‘ova’
ısmın ‘gök’	tüye ‘deve’
Küçü ‘it’	suv ‘su’
çoçka ‘öküz’	kuyan ‘tavşan’

(Bozkurt, 2002,s.371-372;

Çoğul anlatımı -lar eki ile sağlanır. Ekin yalnız kalın ünlülü biçimi vardır, -ler biçimi kullanılmaz.

kişi-lcr insanlar’ kündigung-lır ‘gündigungler’

keça-lcr ‘geceler kün-lcr ‘günler

<iz-lcr ‘kızlar’ küçük-lcr ‘küçükler

-k> -z, -ış, -lik ekleri de çoğul işlevinde kullanılabilir:

İyelik ekleri Oğuz dillerinde olduğu gibidir. Ekin yuvarlak ünlülü biçimi bulunmaz. Böylece ekin yalnızca bir tür söylenişi vardır. Bu şekilde kullanılmasına sebep eski g ögesinin kullanılmasıdır:

	Tekil	Çoğul
	-im	-imiz
1. kişi	<i>bcla-m ‘çocuğum’</i> <i><ol-im ‘elim’</i> <i>köz-im ‘gözüm’</i> <i>İkİ-m ağabeyim’</i>	<i>bcla-miz ‘çocuğumuz’</i> <i><ol-imiz ‘elimiz’</i> <i>köz-imiz ‘gözümüz’</i> <i>İkİ-miz</i>
2. kişi	-ing	-iniz
	<i>bcla-ı ‘çocuğun’</i> <i><ol-iig ‘elin’</i> <i>İkİ-ig ‘ağabeyin’</i> <i>köz-iig ‘gözün’</i>	<i>bcla-iiz ‘çocuğunuz’</i> <i><ol-iigiz ‘eliniz’</i> <i>İkİ-igiz ‘ağabeyiniz’</i> <i>köz-iigiz ‘gözünüz’</i>
3. kişi	-(s)i	-silari

<i>bcla-si</i> 'çocuğu'	<i>bcla-si-lar</i> (i)
< <i>ol-i</i> 'eli'	< <i>ol-lör-i</i> 'elleri'
<i>köz-t</i> 'gözü'	<i>köz-lari</i> 'gözleri'
<i>ökö-si</i> 'ağabeyi'	<i>ökö-lör-i</i> 'ağabeyleri'

Oğuz dillerinde olduğu gibi 6 durum eki vardır. Ayrım, yine eklerin birleşmesinde ve yönelme durumunda eski g sesinin korunmasındadır.

Tamlayan durumu (Özbekçede 'karatkis kelişi' terimi kullanılır) -ning eki ile karşılanır. Damaklı n (h) sesinin dönüşümü yüzünden ek bu biçime girmiştir.

suw-iiig 'suyun' *daraht-iiig* 'ağacın'
şunih dek köp sözler bilön 'böylesi çok sözlerle'
biznih kebi kışlak halkları 'bizim gibi köy halkı'
bularnih içinde 'bunların içinde'
anih ortasida 'onun ortasında'

Belirtme durumu -ii eki ile karşılanır. Bu ek ünsüz ile biten sözcüklere de bu biçimde gelir. Araya ünlü girmez. Buna Özbekçede "tüşüm kelişi" adı verilir.

kolimka bir ikki töngö-ni berip kötti 'elime bir iki çift tengeyi (parayı)
verdi' *şularni hec kimse üyüğe yol bermösün* 'bunları kimse evine çağırmasın'
yüröylik. döryölörni boylayık 'ırmak boyunca gitmek istiyoruz'
Berlii-ni sayahal kıl- 'Berlin'e seyahat etmek'
biyinin üyini tapıb bariştilar 'beyin evini bulup vardılar'
<*itab-ii* 'kitabı' *suw-ii* 'suyu'
<*ol-ii* 'eli' *cnöni* 'anayı'

Yönelme durumu -<al -gö" ekleri ile karşılanır. İyelik ekinden sonra araya adıl n'si girez:

suv-gö 'suya' *uyi-gö* 'evine'
eşik tegi-gö 'kapı dibine' *köksi-gö* 'göğsüne'
börk-kö 'yaprağa' *keröligi-gö*
gerekliğe' *çeçök-kö* 'çiçeğe' *tck-<a* 'dağa'
aya<-<a 'ayağa' <*ol-gö* 'ele'
yurt tupragigö 'yurt toprağına' *cnö-gö* 'anneye'

1.3.2. ŞEKİL BİLGİSİ

ADİL

Adıllar genellikle Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir.

Kişi adlarını içinde 3. tekil kişi Türkiye Türkçesinden a olarak “u” biçimindedir.

<i>mei</i>	<i>sei</i>	<i>ul ull ol biz</i>	<i>siz</i>	<i>ular</i>	
<i>menin</i>	<i>senih</i>	<i>unih</i>	<i>biznih</i>	<i>siznih</i>	<i>ularnih</i>
<i>meii</i>	<i>seii</i>	<i>uii</i>	<i>bizii</i>	<i>sizii</i>	<i>ularii</i>
<i>menga</i>	<i>sengĭ</i>	<i>unga</i>	<i>bizgĭ</i>	<i>sizgĭ</i>	<i>ularga</i>
<i>menda</i>	<i>sendĭ</i>	<i>unda</i>	<i>bizdĭ</i>	<i>sizdĭ</i>	<i>ularda</i>
<i>mendan</i>	<i>sendĭn</i>	<i>undan</i>	<i>bizdĭn</i>	<i>sizdĭn</i>	<i>ulardan</i>

Gösterme adlarını yalın durumda büyük ayırım göstermez. Ancak Özbekçede gösterme adlı çoğul eki aldığı anda araya adıl i ‘si girmez:

<i>bu</i> ‘bu’	<i>bu-lĭr</i> ‘bunlar’
<i>uş</i> ‘şu’	<i>u-lĭr</i> ‘onlar’
<i>uşa</i> ‘şunlar’	<i>uşbu</i> ‘işte bu’

Durum ekleri aldıklarında araya adıl n ‘si alırlar

<i>bu-i-gĭ</i> ‘buna’	<i>u-i-gĭ</i> ‘ona’
<i>bu-i-dĭ</i> ‘bunda’	<i>u-i-dĭn</i> ‘ondan’

Belgisiz adıl olarak kullanılan kimi sözcükler vardır:

<i>falai</i> ‘falan’	<i>bazı</i> ‘kimi’
<i>bircv</i> ‘birisi’	<i>İllĭkim</i> ‘biri’
<i>İllĭnimĭ</i> ‘birkez’	<i>İllĭkayer</i> ‘herhangi bir yer’
<i>İllĭkçan</i> ‘hanidir’	<i><imdir</i> ‘biri’
<i>kandĭdir</i> ‘herhangi bir’	

Dönüş adıl “öz” sözüdür. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi pekiştirmede kullanılır Sözelimi:

atĭmniĭ özi ‘babam kendisi’

Ayrıca iyelik işlevini pekiştirmede kullanılır:

öz kitabim ‘kendi kitabım’

(Bozkurt, 2002,s.382;

SIFAT

Sayı adlarının söylenişinde Türkiye Türkçesine göre kimi ses ayrımları bulunur: bir, i<i, üç, dört, beş, altı, yetti, sekiz, tokuz, on, yigirme, otuz, kırk, ellik, altmış, yetmiş, seksen, toksan, yüz, mih.

Toplu sayılar:

ikkiöv ‘ikişer’ *üçala* ‘üçer’

Bölmeli sayılar:

tadai *beştan* ‘beşte’

Kesit sayıların anlatımında “tam“ anlamında “bütün“ sözü kullanılır.

İkki bütün ‘iki tam’ *üçdan iki* ‘üçte iki’

Küçültme -giia. -iş, -imtir, -imtl ekleri ile yapılır.

eh küçli ‘en güçlü’ *eh yahşi* ‘en iyi’

eh sovuk ‘en soğuk’

Özbekçede yineleme sıfatları yanında pekiştirme sıfatları da kullanılır.

(Bozkurt, 2002, s.383;

BELİRTEÇ

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, sözcükler konumlarına göre belirteç işlevi üstlenirler.

Kullanım alanlarına göre belirteçler işlevinde kullanılan sözcükleri şöyle sıralayabiliriz:

Yer, yön belirten sözcükler:

past (<i) ‘aşağı’

bu yer ‘bura’

cst (ki) ‘aşağı’

u yer ‘şura’

yukeri ‘yukarı’

bu yerđ ‘burda’

clga ‘ileri’

tcmcn ‘karşı, ön’

clđ (i) ‘ileri, ön’

ycn ‘yan’

oig ‘sağ’

bu ya<a ‘buraya’

çep ‘sol’

bu yergđ ‘buraya

üst ‘üst’

taşkarıka ‘dışarıya’

ast ‘alt’

ickİrigđ ‘içeriye’

tüb ‘alt’

aldıka ‘ileriye’

tġg ‘alt’

tġgigđ ‘aşağıya’

karşı ‘karşı’

cep <olga ‘sola’

crka ‘arka’

ohka ‘sağa’

Zaman kavramı ile ilgili sözcükler:

eydi 'şimdi'

hezır 'şimdi'

keçİ 'dün'

yİkinda 'demin'

kİyin 'sonra'

cldin 'önce'

İvvİl 'önce'

ertİ 'yarın, erken'

yİkindİ bolgan deminki'

kışdİ 'kışım'

yczdİ 'yazım' *bİherdİ*

'baharda' *üzdİ* 'güzün'

koklİmdİ 'baharda'

bugün, бүкүн 'bugün'

ilgİri kün 'önceki gün'

ötgİn yıl 'geçen yıl'

İvvİlgi kün 'önceki gün'

<*eyİ* 'sonra'

Durum belirten sözcükler:

bundİy 'böyle'

bunİka 'böyle'

undİy 'şöyle'

şundİy 'şöyle'

gözİl 'güzel'

çircyli güzel'

yçşİ 'iyi, güzel'

ycmcn 'kötü'

se<iİ 'yavaş'

İslİ 'yavaş' < Farsça: Aheste

yİnİ 'yine'

fİkat 'fakat'

togri 'doğru'

eğri 'eğri'

şubhİ 'kuşkusuz'

mutla< 'kesinlikle'

İlbİttİ 'elbette'

umümİn 'genelde'

istisncsiz 'genellikle'

esli 'uslu'

yuvçş 'uslu'

cdcblİ 'uslu'

togri aytasız 'doğru söylüyorsunuz'

tez yügürmİk 'tez koşmak'

yahşİ sürettİ 'iyi biçimde'

Ölçü belirten sözcükler:

cz 'az'

küp 'çok'

culdİ 'pek'

<*aica* 'ne kadar'

İLGI

“İlgi kuran sözcüklerin Türkçenin genel yapısında olduğu gibi bir işlevi vardır. Kimi zaman bağlaç, kimi zaman ilgeç işlevinde kullanılır. Başka sözcük türlerinden biçim birimleri de bu işlevlerde kullanıldığı olur.”(Bozkurt, 2002, s.384;

İlgeç

“Özbekçede kimi değişik ilgeçlerle karşılaşırız. Kullanım olanakları bakımından belirteçlere yakın işlevde görev üstlenirler. Ayrıca -day –dey, -da<l-de< e<i de bu ailama yakın bir görevde kullanılır. Nitelik anlatır:

şunun dek	'yadırgamış gibi'
'şunun gibi'	it-dġy
körgeñ dek	'köpek gibi'
'görmüş gibi'	biz dġk
ulugra< de<	bizim gibi'
'daha büyük gibi'	ular tavuklar dġk
giciġaiday	'onlar tavuklar gibi'

ul işlġġni dek mġn ham işleymġn 'onun çalıştığı gibi ben de çalışırım'

billġn	'ile'		
orman billġn yürür	'ormanın içinden yürü'		
kayı kġsġlik billġn öldi	'hangi hastalıktan öldü'		
<abi	'gibi'	dġy	'deg, deġin'
kadġr	'kadar, gibi, dek'	sayġi	'sayarak'
kün sayin	'her gün'	üçün	'için, üzere'
siz üçün	'sizin için'	dawur	'kadar'
beri	'beri'	kéyin	'sonra'
sġbġbli	'dolayı, ötürü'	nġrı	'öte'
u taraf öte		tġşkari	'dışarı'
tcmcn	'doğru'	yaraşa	uygun'
körġ	'göre'	karşı	'karşı'
karġngġndġ	'karşılaştırınca'	tamai	'doğru'
aşık	'artık, daha çok'		

Bağlaç

<i>hem</i> ‘de, da’	<i>ya... ya</i> ‘ya... ya’
<i>fa<at</i> ‘fakat, ancak’	<i>yĪ</i> ‘ve’
<i>demĪk</i> (-ki) ‘demek ki’	<i>nĪ... nĪ</i> ‘ne... ne’
<i>Īmma</i> ‘ama, fakat’	<i>bilĪn</i> ‘ile’
<i>çŭnki</i> ‘çünkü’	<i>ha<i<atai</i> ‘nitekim’
<i>halbuki</i> ‘oysa halbuki’	<i>mĪsĪlĪn</i> ‘sözgelimi’
<i>yaki... yaki</i> ‘gerek... gerek’	<i>hatta</i> ‘hatta’
<i>yalgiz</i> ‘yalnız’	<i>hĪm.. hĪm</i> ‘hem... hem’

(Bozkurt, 2002, s.384-385;

EYLEM

Özbekçede eylemler önemli bir yer tutar. “Çekimlerde Oğuz dillerine göre kimi ayrımlar görülür. Özellikle zaman kullanımlarında ayrımlar bulunur. Kipler birbiri yerine kullanılır. Zaman kaydırması yapılır. Bu bakımdan zaman ayırımını yapmak oldukça güç olur.

Ekeylemde kişi ekleri şöyledir:

Tekil Çoğul

1. kişi -*mai* -*miz*

2. kişi -*sön* -*sız*

3. kişi -*dir* -*dir* (*ulĪr*)

teşakkür etamen ‘teşekkür ederim’

Özbek-mĪn ‘Özbeğim’

Özbek-miz

yaş-mĪn ‘gencim’

yaş-miz

Özbek-sai

Özbek-siz

yaş-sĪn

yaş-siz

Özbek-dir

Özbek-dir (*ulĪr*)

yaş-dir

yaş- (*ulĪr*)

Ekeylemin geçmiş zamanları ve koşulu *e-* (*me<*) ile kurulur. Belirli geçmiş çekimi şöyledir:

yaş-e-di-m ‘gençtim’

yaş-e-di-<

Şimdiki zaman şu biçimlerde kullanılır:

1. Kesin şimdiki zaman: -yİp ekleri ile yapılır

<el-yİp-mİn 'geliyorum'	okı-yİp-mİn 'okuyorum'
<el-yİp-sİn	okı-yİp-sİn
<el-yİp-ti	okı-yİp-ti
<el-yİp-miz	okı-yİp-miz
<el-yİp-siz	0<t-yİp-siz
<el-yİp-ti (lİr)	okı-yİp-ti (lİr)

2. - (1)yİtir Eki de şimdiki zaman kurmada kullanılır:

<el-İyytir-mİn	okı-İyytir-myn
<el-İyytir-sİn	okı-İyytir-syn
<el-İyytir	okı İyyiti
<el-İyytir-miz	okı-İyytir-miz
<el-İyytir-siz	okı-İyytir-siz
<el-İyytir- (lİr)	okı-İyytir (lİr)
(<el-iş-İyytir)	(okı-şİyytir)

3. Bir kaynakta (*Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Sözlüğü*) -mykdİ eki ile şimdiki zaman yapıldığı söylenir. Bu kullanım şimdiki zaman işlevi verebilir. Gerçekte ekeylem çekimidir. Türkiye Türkçesinde -de aynı biçimde kullanılmaktadır. Sözelimi, gelmekteyim söyleyişi ile odadayım söyleyişi aynı işlevdedir. Bu kullanımın olumsuzu yoktur

<el-myk-dy-mİn 'gelmekteyim'	okı-myk-dİ-mİn
<el-myk-dİ-sİn	okı-myk-dİ-sİn
<el-myk-dİ	okı-myk-dİ
<el-myk-dİ-miz	okı-myk-dİ-miz
<el-myk-dİ-siz	okı-myk-dİ-siz
<el-myk-dİ- (lİr)	okı-myk-dİ- (lİr)
<el-iş-myk-dİ	(okı-ş-myk-dİ)

Yine aynı kaynakta dördüncü tür şimdiki zaman çekimi verilir. Buna göre -mykçi ekine kişi ekinin gelmesi ile niyet anlatan gelecek zaman çekimi yapıldığı söylenir. Ancak bu çekim de ekeyleme yapılan bir çekimdir, -ma< eylemli< e<i, addai ad yapai -çi eki ile genişletilmiştir. Buna kişi ekinin gelmesi ile ad eylem çekimi ortaya çıkmıştır Bir niyet bildiren işlevle ad tümcesi kurulmuştur.

<el-mykçi-mİn	okı-mykçi-mİn
'gelmek niyetindeyim'	'okumak niyetindeyim'

<el-mykçi-sİn	okı-mykçi-sİn
<el-mykçi	okı-mykçi
<el-mykçi-miz	okı-mykçi-mlz
<el-mykçi-siz	okı-mykçi-siz
<el-mykçi (-lİr)	okı-mykçi (lİr)
<el-myk-dİ-mİn	okış-mykçi

yazmakçi edim ‘yazmak amacındaydım’

ne demekçisiz ‘ne diyeceksiniz, ne istiyorsunuz?’

şunu demekçimen ki ‘şunu demek istiyorum ki’

Olumsuz biçim şöyle anlatılır:

<el-mykçi emİs-mİn ‘gelmeyeceğim’

<el-mykçi emİs-sİn ‘gelmeyeceksin, gelmek istemiyorsun’

Geniş zaman -a-l -y- eki ile sağlanır:

yaz-a-mİn ‘yazarım, yazıyorum’ okı-y-mİn ‘okurum’

yaz-a-sİn okı-y-sİn

yaz-a-di okı-y-di

yaz-a-miz okı-y-miz

yaz-a-siz okı-y-siz

yaz-a-di-lİr okı-y-di-lİr

Olumsuz -ma-y- eki ile yapılır:

yaz-ma-y-mİn ‘yazmam, yazmıyorum’

3. Gelecek zaman dört türlü kurulur. Gerçekte bunların bir bölümü öbür zamanları karşılar.

Zaman kaydırması biçiminde gelecek için kullanılır.

a. -icik eki ile yapılır:

yaz-İcİk-mİn ‘yazacağım’

yaz-acİk-sİn

yaz-İcİk

yaz-İcİk-miz

yaz-İcİk-siz

yaz-İcİk- (lİr)

Eylemlik e*ci* Olara< -ma< ve -ş ekleri kullanılır -ş ile yapılan eylemlikler yaygın kullanılır:

İlmİgmiz ‘almamız’

yİydirmİgmiz ‘yaymamız’

otirişgĭ tĭklif et- 'oturmaya teklif etmek'

<itap yazma<ta edim 'kitap yazmaktaydım'

(Bozkurt, 2002, s.385-388;

Emir

Her kişi için kullanılır. Her kişinin ayrı eki vardır:

<el-Ī-y (in) okı-y- (ii)

<el-gin okı-gın

kelsin okı-sii

<el-Īylik) okı-yli<

<el-ingiz okı-igiz

<el-sin (lĪr) okı-sin (lĪr)

(Bozkurt, 2002, s.388;

Koşul

Koşul Türkçede olduğu gibi -si eki ile yapılır:

<el-sĪ-m gelsem' okı-sĪ-m 'okusam'

<el-sĪ-ng okı-sĪ-ig

<el-sĪ okı-sĪ

<el-sĪ-k okı-sĪ-<

<el-sĪ-ngiz okı-sĪ-igiz

<el-sĪ (lĪr) okı-sĪ (lĪr)

<el-iş-sĪ okı-ř-sĪ

Gereklik

Özbekçede gereklik işlevi veren bağımsız bir biçim birim bulunmaz. Gereklik anlatımı bir tür ad tümcesidir. Yükleme işlevindeki eylem -iş eylemlilik eki ile ad biçimine sokulur. Buna kişi kavramı kazandıracak olan iyelik eki gelir. Ardından "kerĪkk sözcüğü kullanılır. Türkiye Türkçesindeki "gelmem gerek, söylemem gerek" kuruluşunda bir kullanım ortaya çıkar. Nitekim gerekliğin olumsuz "emĪs" değil' sözcüğü ile kurulur.

<el-iş-im kerİk	okış-im kerİk
‘gelmeliyim, gelmem gerek’	‘okumam kerİk, okumalıyım’
<el-iş-ing kerİk	okış-ing kerİk
<el-iş-i kerİk	okı-ş-ingiz kerİk
<el-iş-lmiz kerİk	okı-ş-ı kerİk
<el-iş-ingiz kerİk	okı-ş-ınız kerİk
<el-iş-lİri kerİk	okı-ş-lari kerİk
<el-iş-im kerİk emİs ‘gelmeliyim’	
<el-iş-ing kerİk emİs ‘gelmemelisin’	

(Bozkurt, 2002, s.389;

Olumsuzluk

Eylemde olumsuzluk Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, eylem köküne -mİ olumsuzluk ekinin getirilmesi ile sağlanır. Sözelimi -gİn eki ile yapılan belirli geçmiş zaman çekiminin olumsuzu şöyle yapılır:

<el-mİ-gİn-mİn ‘gelmedim’	<el-mİ-gİn-miz
okı-mİ-gİn-mİn	okı-mİ-gİn-miz
<el-mİ-gİn-sİn	<el-mİ-gİn-siz
okı-mİ-gİn-sİn	okı-mİ-gİn-siz
<el-mİ-gİn	<el-mİ-gİn (lİr)
okı-mİ-gİn	okı-mİ-gİn (lİr)

Ekeylemin olumsuz biçimi “emİs“ ‘değil’ ve yok ‘y0<k sözcükleri ile yapılır. Bu kullanım Türkiye Türkçesinden daha yoğundur. Özbekçede ada dönüşmüş eylemler ekeylemin bu olumsuz biçimleri ile çekime girerler.

<el-gİn emİs-mİn ‘gelmedim’	<el-gİn emİs-mlz
<el-gİn-im y0< ‘geldiğim yok’	<el-gİn-imiz y0<
<el-gİn emİs-sİn	<el-gİn emİs-siz
<el-gİn-iig y0<	<el-gİn-iigiz y0<
<el-gİn emİs	<el-gİn emİs (lİr)
<el-gİn-i y0<	<el-gİn- (lİr)i yok

- (İ)r eki ile yapılan geniş zaman, ve belirsiz gelecek anlatan kullanımın olumsuzu - mİs ekiyle kurulur:

<el-mİs-mİn ‘gelmem’	okı-mİs-mİn ‘okumam’
----------------------	----------------------

<aiga 'ne kadar'
<aia<a 'ne biçim'
gaUÿy 'kim'
gaii 'kim'
kay yerdĪ 'nerde'
nĪ 'ne 'nimĪ
'ne' gandĪy
'nasıl'
esingdĪmi 'hani'

kaçan 'ne zaman'
<aia<a 'ne biçim'
gayerdĪ 'nerde'
gayyerdĪn 'nerden'
neçĪ 'ne kadar' negĪ
'niçin'
<im 'kim'
bakzi 'kimi (si)
kimsĪ 'kimse'

Özbekçede soru eki -mi biçimindedir:

Meimi <eldim 'ben mi geldim'
Bumi bizim üy? 'Bu mu bizim ev'

Bileşik zaman Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ekeylem aracılığı ile kurulur. Ekeylemin e-di- biçimine, kişi eki gelerek çekim sağlanır. Ekeylemde değişme olmaz. Değişim yalnız asıl eyleme gelen eklerdedir.

Öykü

Belirsiz geçmişin öyküsü iki biçimdedir:

ke1-gin e-di-m 'gelmişim'
ke1-ib e-di-m 'gelmişim'
ke1-gin e-di-ng
ke1-ib e-di-ng
ke1-gin e-di
ke1-ib e-di

ke1-gin e-di-k
ke1-ib e-d1-k
ke1-gin e-di-ngiz
ke1-ib e-di-ngiz
ke1-gin e-di (lır)
ke1-ib e-di (lar)

Şimdiki zamanın öyküsü aynı ilkeye göre kurulur, -i-yıt-gin e- ve -mık-di e- biçiminde şimdiki zamanın öyküsü yapılır:

ke1-i-yıt-gin edim 'geliyordum'
ke1-mık-di edim 'gelmekteydim'
ke1-i-yıt-gin eding
ke1-mık-di e-di-ng
ke1-i-yıt-gin edi

ke1-mık-di e-di
ke1-i-yat-gin edik
ke1-mık-di e-di-k
ke1-i-yıt-gin edi-ngiz
ke1-mık-di e-di-ngiz

kel-**i**-yıt-gin edi (**lir**) kel-mık-di e-di (**lir**)

Geniş zamanın öyküsü olumluda – (**a**)r, olumsuz – PaV ekiyle yapılır.

kel- ir edim ‘gelirdim‘	kel- ir r-di-k
kel-mis e-di-m ‘gelmezdim‘	kel-mis e-di-k
kel- ir e-di-ng	kel- ir e-di-ngiz
kel-mis e-di-ng	kel-mis e-di-ngiz
kel- ir e-di	kel- ir e-di- (lir)
kel-mis e-di	kel-mis e-di- (lir)

Koşulun öyküsünde kişi eki ekeyleme değil, asıl eyleme gelir.

kel-si-m edi ‘gelseydim‘	kel-si-ngiz edi
kel-si-k edi	kel-si edi
kel-si-ng edi	kel-si ed (lir)

Gerekliliğin öyküsünde çekimin sonuna yalnız ekeylemin edi biçimi getirilir:

kel-iş-im kerik edi	kel-iş-inglz kerik edi
kel-iş-imiz kerik edi	kel-iş-i kerik edi
kel-iş-ing kerik edi	kel-iş- (lir)i edi

Yeterlik ve olumsuz çekimlerin öykülerinde bir değişim olmaz. Yalnız çekimlerde olduğu gibidir.

<el-mĠ-gĠn e-di-m ‘gelmemiştim‘
<el-mĠ-yat-gĠn e-di ‘gelmiyordu
<el-mĠ-sĠk edi ‘gelmeseydik‘
<el-iş-inginiz kerĠk emĠs ‘gelmeniz gerekmezdi‘

Ortaç

“imek“ eyleminin ortacı “ketlini / idüğünü ‘olduğunu, idiğini’ biçim ve anlamlarıyla kullanılır.

Türkiye Türkçesindeki -anl-en ortaç eki Özbekçede **-gan** biçimindedir. Türkiye Türkçesindeki -anl-en ortaç eki ile aynı işlevdedir.

menih yazgĠn hatim ‘benim yazdığım mektup‘
atĠmgĠ hat yazgĠnihiz yahşi edi ‘babama mektup yazmanız iyi idi‘
<el-gĠn cdcm gelen adam‘ okı-gai ‘okuyan‘

Bu ortaç ekinden sonra iyelik eki geldiği olur:

balĪĪr kŭlgĪni kŭlgĪn ‘çocuklar çok güldü’
uni kŕmĪgĪnimgĪ bir yıl boldi ‘onu görmeyeli bir yıl oldu’
<*el-gĪn* ‘gelen’

-ar: Türkiye Türkçesindeki “-r “ geniş zaman ortacıdır’

Okar ‘okur’ *yazar* ‘yazar’

-digan l-etgan:

<*elaetgai* ‘gelen’ *aytadigai* ‘söyleyen’

<*iladigai* ‘yapan’

-acak /yacak: Bu ortaç eki çağdaş Özbekçede arkaik durumdadır.

Okuyaca ‘okuyacak’

-miş ortaç eki burada bulunmaz.

-güsi eki (eski -gulgü ekinden çıkar) Türkiye Türkçesindeki -acak ortacı işlevinde kullanılır:

kelgüsi günler ‘gelecek günler’

eşitgüsi kel- ‘işitesi gelmek’

Ortaç eklerinin olumsuzu -yük sözü ve -ma olumsuzluk eki ile sağlanır. Sözelimi:

işlayatgani yuk ‘çalışacağı yok’

işlayamayatgan ‘çalışmayan’

<*eleyatgani yu* ‘geleceği yok’

<*elmagai* ‘gelmeyen’

Ulaç

-a, -i, -y. Türkiye Türkçesindeki ünlü ile yapılan *u* ekidir. Tek başına kullanılmaz. Yineleme biçiminde ya da bileş eylemlerle kullanılır. Özbekçede çeşitli yardımcı eylemle değişik işlevlerde kullanılır, “*al* “ yardımcı eylemi ile yeter eylemi yapar.

yaz-Ī-al- ‘yazabilmek’

kelĪ bcşladi

okiy okiy ‘okuya okuya’

okiy cldi ‘okuyabildi’

kelĪ kela ‘gele gele’

Bu ulaç çeşitli eylemlerle bileşik eylem kurar:

yazĪ-başla- ‘yazmaya başlamak’

yazĪ-bil ‘yazabilmek’

yazĪ-ber- ‘yazıvermek’

ölĪ-yaz ‘öle yazmak’

uhlÿy kalin ‘uyuya kalın’

Bu ulacın olumsuzu -mayl-mÿy eki ile yapılır. Türkiye Türkçesindeki kk-ara<l-ere<’ e<iiiî işlevde yakın bir işlevde kullanılır:

meii körmÿy ötüp ketti ‘beni görmeksizin geçip gitti’

-p ulaç eki ünlü almaksızın kullanılır.

üygÿ kirip otirdi ‘eve girip oturdu’

surap ‘sorup’

külip külip sözledi ‘gülüp gülüp konuştu’

hatini ölüp u yulgız kaldı ‘eşi öldü o yalnız kaldı’

gaç/-kaç: Türkiye Türkçesindeki ”hemen, anında” anlamları veren -mazl-mez’, ”ınca/ince” ulaçlarının işlevindedir.

hatii okup bolgÿç atÿmgÿ gaytardim ‘mektubu okur okumaz babama geri verdim’

atÿsini körmÿgÿç yıglay başladı ‘babasını görmeyince ağlamaya başladı’

-gunça /-kunca Ulaç eki Türkiye Türkçesindeki -ınca eki ile aynı işlevdedir. Zaman bildirir.

kılmagunça ‘kılmayınca’

atam kelgünçe men gazÿtÿ ogidim ‘babam gelinceye dek ben gazete okudum’

-galil -kali: Türkiye Türkçesinde kkiçin” ilgeci ile kullanılan eylemlilik ekine benzer bir işlevde kullanılır. Konuşma dilinde -ga -iil -kani gibi kullanıldığı da olur:

sizgÿ pul bergÿlli keldim ‘size para vermeye geldim’urgini ‘öğrenmek için’şeklindedir.

(Bozkurt, 2002, s.392-393;

**ABDULLAH ARIPOV'UN ŞIIRLERİNİN TRANSKİRİPSİYONU VE TÜRKİYE
TÜRKÇESİNE AKTARIMI**

Şavullädi tun böyi şämal,
QaldiraTlär köçdi lärzäkar.
Şivirläding yanimdä [uşhâl:
<<Yänä keldi, döstginäm, bähär!!.

Şavullädi tun böyi şämal,
4arliTlär dä öçdi izimiz.
Şivirläding yanimdä [uşhâl:
<<Mängu birmiz, döstim, ikkimiz!!.

1961- Münacaat – Saylanma 17.

Uğuldadı gece boyu rüzgar,
Kırlangıçlar göçtüler sarsılıp.
Fısıldadın yanımda sessiz:
<<Yine geldi, dostum, bahar>>.

Uğuldadı gece boyu rüzgar,
Karlarda silindi izimiz.
Fısıldadın yanımda sessiz:
<< Ebedi varız, dostum, ikimiz!! .

1961- Münacaat - Saylanma sayfa 17.

<<NAMÄ'LUM 4IZ>> SURÄTIGÄ

Sen çindän häm gözälsän

/äbläring al,

Tırmızı - - -

Saçläringgä sunbul bänd,

Közläring tang yulduzi.

Sen çindän häm gözälsän,

Huzuringgä keldim bat.

Yalbarämän, tuş pästgä,

Yalbarämän,

pärizad . . .

1961- Münacaat – Saylanma 18.

<<BİLİNMEYEN KIZ>> > RESMİNE

Sen hakikaten güzelsin
Dudakların al,
kırmızı - - -
Saçlarına sümbül takılmış,
Gözlerin tan yıldızı.
Sen hakikaten güzelsin,
Huzuruna geldim kaç defa,
Yalvarıyorum, in aşağı,
Yalvarıyorum, perikızı.

1961- Münacaat - Saylanma sayfa 18.

BULAQ

Qutluğ bir sihirdi k z a di bulaq,
Y l saldi diryalir siri idişib.
Unga rihm etma çı adimlir Şu  aq,
Tağ u taşlir ira yiqın y l a ib.
Adimlir, tegmingiz, miyli taşsin u,
Miyliğı, tağın him k rsin yolidi,
Qoying,  z yolini  zi a sin u,
Zivqlinalsin u him kurış s ngidi.

1963- M nacaat – Saylanma 32.

KAYNAK

Kutlu bir seherde göz açtı kaynak,
Yola düştü nehirlere doğru şaşışıp.
Ona acımak istedi insanlar o an,
Dağ ve taşlar içinde kısa yol açıp.
İnsanlar, dokunmayın, tamam taşsın o,
Tamam, o da görsün engel dağları,
Bırakın, kendi yolunu kendi açsın o,
Zevkini sürsün o da mücadele sonunda.

1963- Múnacaat - Saylanma sayfa 32.

BÜRGÜT

Yaş bürgüt uçma qdi kökdi şidditkar,
Qumuş bulutlirning tozğitib pirin.
Uçma qdi, qalbid i miğrur işanç bar,
Qaqşigin qayilir, çöqqilir siri.

Uçma qdi! Qayergi ? Çöqqiqi! Neçun?
Bürgütning şidditin uyğatgin nimi?
Boranli dirgahdi ne kutir uni,
Qudritli qanatin qozğatgin nimi?

Oynaqi şimallir ili bismi-bis,
Äni, qondi bürgüt eng yuksik caygi.
Çoqqi uzri mağrur turdiyu birpis,
Yini boran misal qozğaldi. Qiyqi?..

Axır ne bölirdi bersing, tibiit.
Şu buyuk şidditgi yirişi maqsid!

1964- Münacaat – Saylanma 42.

KARTAL

Genç kartal uçuyor göklere şiddetli,
Gümüş bulutların tüylerini dağıtıp.
Uçuyor, kalbinde mağrur bir inanç var,
Sızlamış kayalar, zirvelere doğru.

Uçuyor! Nereye! Zirveye! Niçin?
Kartalda şiddeti uyandıran nedir?
Boranlı mekanda ne bekler onu,
Kuvvetli kanadını hareketlendiren nedir?

Şiddetli rüzgarlar ile meydan okuyor,
İşte, kondu kartal en yüksek yere.
Zirve üzerinde mağrurane durdu bir an,
Yine fırtına gibi uçtu. Nereye?..

Sonra ne olurdu versen, tabiat.
Şu büyük şiddete yakışır maksat!

1964- Münacaat - Saylanma sayfa 42.

<<LAVULLÄYDİ ŞƏ)A4LÄR YÄL-YÄL - - - >>>

Uyğan, quyaş öynär yuzingdä,
Bugungi tang şunçalär gözäl.
/avulläydi şäfaqlär yäl-yäl,
Neçun xayal qatmış közingdä.
Kiprigingdä yaş almas-almas,
Neçun sening uyğanging kelmäs.
Neçun çömding uyqugä qaytä?
-Altin yaşligimni kördim men,
-Qaydä?
-Tuşimdä - - -

1965- Münacaat – Saylanma 57.

<<ALEVLENİR ŞAFAKLAR ALEV ALEV...>>

Uyan, güneş oynar yüzünle,
Bugünkü sabah bu kadar güzel.
Alevlenir şafaklar alev alev,
Niçin hayal katmış gözünde.
Kirpiğinde yaş elmas elmas,
Niçin senin uyanasın gelmez.
Niçin daldım uykuya tekrar?
-Altın gençliğimi gördüm ben,
-Nerede?
-Rüyamda - - -

1965- Münacaat - Saylanma sayfa 57.

AN) TILIMG)

Ming yillirkim, bülbül kilami
Özgirmiydi, yaxlit himişi.
Amma şörlük tötining hali
Özgilirgi taqlid himişi.

Ani tilim, sen barsin, şiksiz,
Bülbül kuyin şe'rga salimin.
Sen yoqalغان kuning, şubhisiz,
Men him tötü bölib
qalimin - - -

1965- Münacaat – Saylanma 58.

ANA DILIME

Bin yıllardır bülbülün sözü
Değişmiyor, bütün her zaman.
Ama biçare papağanın hali
Başkalarını taklit daima.

Ana dilim, sen varsın şüphesiz,
Bülbül ötüşünü şiire koyarım.
Senin kaybolduğun gün şüphesiz,
Bende papağan olup
kalırım - - -

1965- Münacaat - Saylanma sayfa 58.

MILTIRAYDI MITTI YULDUZ

Kök gumbizin bir çetidi
Böşliqlirgi urib baş,
Miltiriydi mitti yulduz,
Tınhalikdin tökib yaş.
Atrafidi ni bir yulduz,
Ni bulut bar, ni tumin.
Yulduzlırgi termulib u
Titrib turir şimsiman.
Eh, beçari, yişiş niçun,
Parlimising, külmising.
Öz tödingdin negi uçding,
Qaytiş yölin bilmising?!
1965- Münacaat – Saylanma 59.

PARLIYOR KÜÇÜK YILDIZ

Gök kubbenin bir köşesinde,
Boşluklara vurup başını,
Parlıyor küçük yıldız,
Yalnızlıktan yaş döküp.
Etrafında ne bir yıldız,
Ne bulut var, ne duman.
Yıldızlara gözünü dikip o
Titreyip durur mum misal.
Eh, biçare, yaşamak niçin,
Parlamasan, gülmesen.
Kendi süründen niye kaçtın,
Dönüş yolunu bilmesen?!

1965- Münacaat - Saylanma sayfa 59.

DARBAZ

Bulutlirgi yendaş,
Asman astidi
Kiprikdigi yeşdiy turibdi darbaz.
Qılıçning dimidiy irqan ustidi
Közlirini yumib yuribdi darbaz.
Adimlir, adimlir, uni alqışling,
Qaring, u niqidir epçil vi öktim,
Biz –çi - - - eh - - - bi'zi
bir közi açıqlir Eplib yuralmiymiz
kitti yöldi him.

1965- Münacaat – Saylanma 60.

CAMBAZ

Bulutlara arkadaş,
Gök altında
Kırpikteki yaş gibi duruyor cambaz.
Kılıcın ucu gibi keskin ipin üzerinde
Gözlerini kapatıp gidiyor cambaz.
Insanlar, insanlar, onu alkışlayın,
Bakın, o ne kadar becerikli ve güçlü,
Biz neyiz ki... bazı gözü açıklar
Büyük yolda da yürümeyi beceremiyoruz.

1965- Münacaat - Saylanma sayfa 60.

TILLÄ BÄLI4ÇÄ

Tuxumdän çıqdi-yu keltirib uni Şu
layqa havuzgä taman atdilär.
Täşländiq uşaq yeb ötädi kuni,
Xaru xas, xazanlär ustin yaptilär.

Dünyadä körgäni şu tar havuzçä
Vä mudraq tallärning aççiq xazani.
Mengä äläm qılär, tillä bälqçä
Bir kölmäk havuz deb bilär dunyani

1965- Münacaat – Saylanma 63.

ALTIN BALIKÇIK

Yumurtadan çıktı da getirdiler onu Şu
çamurlu havuza doğru attılar. Atılmış
kırıntıları yeyip geçer günleri,
Dökülmüş yapraklar üzerini kapattılar.

Dünyada gördüğü şu daracık havuz
Ve uyumuş ağaçların acı yaprakları.
Bana elem verir, altın balıkçık,
Bir avuç havuz diye bilir dünyayı.

1965- Münacaat - Saylanma sayfa 63.

BÜLBÜL

Sen bülbülsün, bübüleri mest et bübüüm,
Benim için şakımayı kes bübüüm.

Sabah akşam durmadan açtın gönlünü,
Hani, söyle, bübücüğüm kim anladı dilini?

Biri senin için inler dedi, biri ediyor figan,
Bübüün dilini bübü bilir, ben bilemem bübüüm

Anlar mı diye boşuna sır söyleme, kuşum, hey,
Sen bübülsün, bübücüğüm, seni bübü anlayabilir.

1965- Münacaat - Saylanma sayfa 64.

ETGÄLI

Tölğanib gul açılär bağlärni gulzar etgäli,
Bağ säri dildar çiqar aşıqlärin zar etgäli.

Bağ säri çıqmäs edi, çıqdi bu kun u qäsd ilä:
Yolidä muştaqlärin ya yoğu ya bar etgäli.

Nagähaniy sähni bağdän häyqırrib çıqdi **I**aaz,
Ul dedi, yağdi päri kakillärin dar etgäli.

Yalbarib gullär dedi: - kirmä bu baqqä, ey yigit,
Bungä kirgänlär kirurlär saçını qar etgäli.

Ne äcäb, mäydan tapilsä men uçun häm deb edim,
Özgä bir dildar bilän äruzdä bazar etgäli.

1965- Münacaat – Saylanma 71.

YAPMAK İÇİN

Salınıp gül açar bağları gülzar etmek için,
Bağ tarafı dilber çıkar aşıkları celbetmek için.

Bağ tarafa çıkmazdı, çıktı bugün o kast ile,
Yolunda müştakları ya yok ya var etmek için.

Birden bağ tarafından haykırıp çıktı Hafız,
0 dedi, açtı peri kahküllerini asmak için.

Yalvarıp güller dedi: -Girme bu bağa ey yiğit,
Buraya girenler, giriyorlar saçını ağartmak için.

Ne acayip, meydan bulunsa ben için de demiştim,
Başka bir dilber ile arzda pazar etmek için.

1965- Münacaat - Saylanma sayaa 71.

HAYET İŞQI

Hizil

Sölim çayxanidi divri qurişib,
Tengi- töşi bilin yiyrişir çallir.
Egilib- bukilib, baxtım barmi, deb
Gugurt qutisini tişlişir çallir.
Halbuki, artdidir endi bu
dunye - - - Mingliydi
barini körgin bu çallir. Yini
qandiy baxtni kutir, iciba, Hir
biri toqsanga kirgin bu çallir.

1965- Münacaat – Saylanma 74.

HAYAT AŐKI

(Şaka)

Güzel ayhanede eğlence kurup,
Kendi dengi ile eğleniyor ihtiyarlar.
Eğilip bükölüp bahtım var mı diyerek,
Kibrit kutusunu atar ihtiyarlar. Halbuki,
geçmiştir Şimdi bu dünya - - -
Alnında hepsini yaşamış bu ihtiyarlar.
Yine nasıl bir bahtı bekliyor acaba,
Her biri doksanına giren bu ihtiyarlar.

1965- Múnacaat - Saylanma sayaa 74.

ANA

Kökdi yulduz uçsi nagihan,
Bitdi, derlir, qaysi bir taqdir.
Bundi y ğamni kőtirmaq asan,
Bu, ehtimal, bizlir haqdidir.

Bi'zi tunlir kökki tikib köz,
Eslib deymın animni şu an:
Ani ketsi, yulduz- ku yulduz,
Qulib tuşsi irziydi asman.

1967- Múnacaat – Saylanma 116.

ANA

Gökte yıldız uğsa aniden, Bitti
derler, birisinin kaderi. Böyle
gamı kaldırmak kolay, Bu,
ihtimal, bizler hakkındadır.

Bazı geceler göğe gözümü dikip,
Annemi hatırlayıp diyorum şu an:
Ana ölürsen yıldız yıldız,
Gök kopup düşse değer.

1967- Münacaat - Saylanma sayaa 116.

KUZ MANZARALARI

Yini dililirgi başliydi hivi,
Bağlirdi xazanlir yenidi lav-lav.
Döstlirim, bu kuzning birgliri
emis, Mening yurigimdin tökilgin
alav.

Şaxlirdi mezanlir yiltirir xiri,
Payidi şivirlir mening kuylirim.
Döstlirim, bulir him mezanmis siri,
Bu mening çuvilgin, söngsiz
öylirim.

Quyaş him fiilikdi bimisli röya,
U endi yandirmis, yiltirir fiaqat.
Döstlir, u him endi quyaşmis
isla, U alis yaşlikdi qalgin
muhibbit.

1967- Münacaat – Saylanma 130.

GÜZ MANZARALARI

Yine tarlalara başlıyor heves,
Bağlarda hazanlar yanıyor alev alev.
Dostlarım, bu güzün yaprağı değil,
Benim yüreğimden dökülen alev.

Dallarla mizanlar parlar sönük,
Tabanında hışırdar benim musikam.
Dostlarım, bunlar da mizan değil asla,
Bu benim uzanmış sonsuz fikirlerim.

Güneş de gökte misali rüya,
0 şimdi yakmaz, parlar sadece.
Dostlar, o da şimdi güneş değil asla,
0 uzak gençlikte kalmış sevgi.

1967- Münacaat - Saylanma sayaa 130.

SEVGİ ÖLİMİ

Yamğır tinmi y yağdı kun böyi,
Yamğırli kun kibi ezildi dirdim.
Yiydaq köçilirdi cim yurgin köyi
Sening izliringni ixtirdim.
Ufqlirdi esi iççiq bir tumın
Mening közliringni quyirdi zihir.
Uvişgin qalbimni sakinlik bilin
Ezir edi bom-boş bu şihir.
Endi sen tutmissin isla qolimni,
Otgın sevgim uçun açmissin izi,
Ah, qandiy ölim bu sevgi ölimi,
Ungi ni qabr bar vi ni cinazi.

1967- Münacaat – Saylanma 132.

SEVGİ ÖLÜMÜ

Yağmur dinmeden yağdı gün boyu,
Yağmurlu gün gibi ezildi derdim.
Bomboş sokaklarda sessiz gezdiğim zaman
Senin izlerini aradım. Ufuklarda
ise acı bir duman, Benim
gözlerime zehir dökerdi.
Uyuşmuş kalbimi sakinlik ile
Ezerdi bomboş bu şehir.
Şimdi sen tutmazsın asla elimi,
Olmüş sevgim için yas tutmazsın,
Ah, nasıl ölüm bu sevgi ölümü,
Ona ne mezar var ve ne cenaze.

1967- Münacaat - Saylanma sayaa 132.

Umr ötib barär misali ertäk,
Ertäning ketidän kelib qalär şam.
Faqat ğaflät içrä yatmägin, yuräk,
Qaytib kelmäs sirä bu yaşlik äyyam.

Päyt kelär, vä'däning qımmäti qalmäs,
Mualät bermäs u däm tölgän päymanä.
Otgän bir aningni qaytärä almäs
Nä közyaş, nä äfsus vä nä bäaanä _

1967- Münacaat – Saylanma 136.

Ömür geçiyor hikaye gibi, Yarının
sonunda geliyor akşam. Fakat
gaflet içinde kalma, kalp, Sonra
dönmez bu gençlik dönemi.

Zaman olur, vaadin değeri kalmaz,
Mühlet vermez o zaman bitmiş geçmiş zaman.
Geçmiş bir anın geri verilmez
Ne gözyaşı ne pişmanlık ve ne bahane -

1967- Münacaat - Saylanma sayaa 136.

ŞAIR

Pirva qılmi, döstim, ezilmi siri,
Öamgin qoşıqlırni kuylisi şair.
Misriliri girçind mi'yus vi xırı,
Lekin birçisi him qalbigi dair.
Buyuk zimanining atışın zirbi
Uning qalimigi yat emis isla.
Ağır kerik bölsi Şırqni vi Öirbni
Yalğız bir şe'riga eti alur ca.
Lekin u yurigin qasddin yaqmigiy,
Qalbigi alimdin aqar ahinglir.
Ayting, hilal bunçi mi'yus
baqmigiy,
Äyting, munçä suluv bölmägäy
tanglär. Ayting, Babatağning
silsilisidi
Sikrib kezmisinlir munis
ahulir. Ulir iks etidi şe'r
misrisidi,
Acib öyçin qilib qoyidi ulir.
Pirva qılmi, döstim, ezilmi siri,
Öamgin qoşıqlırni kuylisi şair.
Misriliri girçind mi'yus vi xırı,
Birçisi him şiyda qalbigi dair.

1967- Münacaat – Saylanma 138.

ŞAIR

Aldırma dostum, ezilme asla,
Gamlı şarkıları söylese şair.
Mısraları gerçekten umutsuz ve sönük,
Lakin hepside kalbine dair. Büyük
zamanın ateşin darbesi Onun
kalemine yabancı değil asla. Eğer
lüzum olsa Şarkın ve Garbın
Yalnız bir şiirine celbedebilir.
Lakin o yüreğini kasten yakmaz,
Kalbine alemde akar ahenkler.
Söyleyin, hilal bu kadar umutsuz bakmaz,
Söyleyin bu kadar güzel olamaz seherler.
Söyleyin, Babadağının devamında
Sekip gezmesinler güzel ahular.
Onlar aksedecek şiir mısrasında,
Çok tuhaf düşünceye salardı onları
Aldırma, dostum, ezilme asla,
Gamlı şarkıları söylese şair.
Mısraları gerçekten umutsuz ve sönük,
Hepside aşık kalbine dair.

1967- Münacaat - Saylanma sayaa 138.

ALISHNING ANISI

Balilirgi
Bilmim, qandiy iyal bölgini
Alışerning anisi.
Bilki uning aqligi him
Lal qalgin zimanisi.
Bilki uning közliridi
Bölgini ağır bir xayal.
Bilki ğamgin bir zatdir u,
Bilki şoxçin bir iyal.
Bilki buyuk firzindigi
Terib kelgin çeçiklidir.
Bilki tunlir ungi bedar
Aytib bergin ertiklidir.
Miyligi u kim bölmisin,
Yalğız bir söz mi'nasi:
Alışerning anisi u,
Nivaiyning anisi.

Münacaat – Saylanma 145.

ALİŞİR'İN ANASI

Çocuklara

Bilmem, nasıl anne olmuş

Alişir'in anası.

Belki onun aklına da

Lal kalmış zamanesi.

Belki onun gözlerinde

Olan ağır bir hayal.

Belki gamlı bir zattır o,

Belki neşeli bir anne.

Belki büyük evladına

Toplayıp gelmiş çiçekler.

Belki geceler ona uykusuz

Söylemiş masallar.

Peki kim olursa olsun o

Yalnız bir söz manası:

Alişir'in anası o,

Nevayi'nin anası.

Münacaat - Saylanma sayaa 145.

<< BU CAYLARGA NEGA KELDİM MEN.>>

Bu cayırgi negi keldim
men- Qızıqmısim unut
çiraygi. Neçün kelib başım
egdim men Hisritlirim
kõmilgin cayıgi.

Axtirimın titrib dima-dim U
ilimli kunimdin nişan. Nihat
artdi qalgın ğamin him
Unutgisi kelmiydi insan.

1969- Múnacaat – Saylanma 165.

BU YERLERE NİYE GELDİM BEN

Bu yerlere niye geldim ben-
Meraklanmasam unut güzelliği.
Niçin gelip başımı eğdim ben
Hasretlerimin gömüldüğü yere.

Arıyorum titreyip dem be dem
0 elemli günümnden eser.
İayret arkada kalmış gamı da
Unutmak istemez insan.

1969- Münacaat - Saylanma sayaa 165.

ILK SEVGI

Addiy mişinini körsi balilir
Hiyritgi tuşışni kindi qılmıydi.
Alis yulduzlirdi ulkin
kemi lir Uçib yurginini ulir
bilmiydi.

Biz-çi, dünya işin bilimiz indik,
Aili qurimiz, bali körimiz.
Lekin mişinigi baqqandiy gödik,
Himan ilk sevgini eslib yurimiz.

1969- Münacaat – Saylanma 170.

ILK SEVGI

Basit arabayı görse çocuklar

İlayretini esirgemez.

Uzak yıldızlarda büyük gemiler

Uçup gezdiğini onlar bilmezler.

Biz ise dünya işini biliyoruz azıcık,

Yuva kuruyoruz, çocuk yapıyoruz.

Lakin arabaya baktığı gibi çocuk,

Hemen ilk sevgiyi hatırlıyoruz.

1969- Münacaat - Saylanma sayaa 170.

RUHIM

Vucud deginliri isli nimidir?
Diyar dengizidi yurgin kemidir.

Bir kun bir qayiqi urilgiy kemi,
Ruhim, sen vucudning ğamini yemi.

Yuksik fizalirdi iyilgil pirvaz,
Sendi ni ahing bar vi ni bar avaz.

Sengi ni bōranlir kar qili alur,
Seni ni yoqatib, bar qili alur.

Sen misli kimilik– yuksik vi sōlmis,
Kimilikni esi pirçilib bōlmis.

1969- Mūnacaat – Saylanma 171.

RUHUM

Vücut dedikleri aslen nedir?
Dünya denizinde yüzen gemidir.

Birgün kayaya vurulan gemi,
Ruhum sen vücudun gamını çekme.

Yüksek fezalarda yüksel,
Sende ne ahenk var ne ses var.

Sana boranlar kar yapabilir,
Seni ne yok edip, var edebilir.

Sen gökkuşağı gibi- yüksek ve solmaz,
Gökkuşağı ise parçalanamaz.

1969- Münacaat - Saylanma sayaa 171.

QANAT

Insandi qanat yoq,

Açinming bungi.

Zatin ungi yurik– sibat berilgin.

Quşdi–çi, sibat yoq, şuning- çun ungi

Qaçib qalmaq uçun qanat berilqan.

Münacaat – Saylanma 176.

KANAT

İnsanda kanat yok,

Acımayın buna.

Zaten ona kalp- sabır verilmiş.

Kuşta ise sabır yok, bunun için ona

Uçup gitmek için kanat verilmiş.

Münacaat - Saylanma sayaa 176.

ÇARLAŞ

Dosti ğarib, kel, qolingni tut,
Yurigingdi yaqay ilingil
Kel, bir zumgi dunyani unut,
Kötiriyin seni bilindgil
Pistdi qalsin nabikar xılqat,
Pistdi qalsin tinbil bulutlirL
Yurigingdi çaqnisin faqat
Yaruğ xayal, simaviy ötlirL
Yuksiklirdi çirx urib iylin,
Ruhing mingu tursin yarişib,
Ölgindi him vucuding bilin
Ketmigiysin yergi qarişibL

1971- Münacaat – Saylanma 202.

ÇAĞRI

Garip dost, gel, elimi tut,
Yüreğine yakayım ateş.
Gel, bir an dünyayı unut,
Kaldırayım seni yükseğe.
Aşağıda kalsın faydasız hilkat,
Aşağıda kalsın tembel bulutlar.
Kalbinde parlasm yalnız
Parlak hayal, semavi ateşler.
Yükseklerde çark gibi dön,
Ruhun ebedi dursun parlayıp,
Öldüğünde de vücudun ile
Gitmeyeceksin toprağa karışıp.

1971- Mınacaat - Saylanma sayaa 202.

NASIHAT

Hizil

Nisihit tingliymiz umrdi qançi,

Hitta bi'zisini tartalmiydi at.

Döstlir, nisihitning örne

bölikçi, Ögit berir axır şu bilin

hiyat.

Men him öz-özimgi inçidin buyan

Nisihit beryipmin qat'iy, beşifqat:

Çunki bir nisihit tingligin ziman-

Esdin çıqıb ketir özgi nisihit.

1972- Münacaat – Saylanma 217.

NASIHAT

Şaka

Nasihat dinliyoruz hayatta kaç defa,
Hatta bazısını çekemiyor at.

Dostlar, nasihatın yeri değişik, Öğüt
verir aslında bununla hayat. Bende
kendi kendime çoktandır Nasihat
veriyorum kat'i, şefkatsiz: Çünkü bir
nasihat dinlediğin zaman- Hatırdan
çıkıp gider diğer nasihat.

1972- Münacaat - Saylanma sayaa 217.

UMR

Qalbimdi gah ğurur, gahidi flirih, Şu
uçqur dunyani turfli köribmin. Yurtmi-
yurt, elmi- el, flirsih- bflirsih
Umrin davanlirin ölçib yuribmin.

Umr- ku ötidi gulduras salib,
Uning qaytginini kim him köribdi?
Va icib, qay bir zat öz umri qalib,
Mening qadimimni ölçib yuribdi -

1973- Münacaat – Saylanma 228.

ÖMÜR

Kalbimde bazen gurur, bazende aeraah,
Şu geçici dünyayı garip görmüşüm.
Yurttan yurda, elden ele, aersah aersah
Ömrümün çıkış yollarını ölçüp yürüyorum.

Ömürde geçecek gürültü ile,
Onun döndüğünü kim görmüş?
Ve acaba, hangi bir zat kendi ömrü dururken,
Benim adımlarımı ölçüp yürüyor -

1973- Münacaat - Saylanma sayaa 228.

AN)MNI ESL)B

Şimal uவில்லியדי,
Qar, boran taşib,
Tepilik töşigi özni uridi.
U yerdı tupraqqa bağrını basib
Tinha bir sağanı mi'yus turidi.
Qaşigi çıqay deb bözlib yöl
yurdim, Kökrigimni tildi izđirin,
tikin.

- **N**etiy, anıcanım, qançı
adım kördim, Sendin yaqın kişim yoq
ekin -

Münacaat – Saylanma 229.

ANAMI HATIRLAYINCA

Rüzgar uğulduyor,
Kar, boran taşıyor,
Tepelik göğsüne kendini vuruyor.
0 yerde toprağa bağrını basıp
Tenha bir sahne üzgün duruyor.
Karşısına çıkayım diye sızlayıp yol yürüdüm,
Göğsümü parçaladı, sivri diken.
Ne yapayım, anneciğim, ne kadar insan gördüm,
Senden yakın hiç kimsem yok imiş.

Münacaat - Saylanma sayaa 229.

<<HİDDİM BARMİ SİZGİÇ...>>

Hiddim barmi sizgi bir söz demikki,
Hitta uzr iytmaqqa sıǵarmi hiddim?..
Sizning husningizgi baqqali yikki,
Qançı sıvdalırni başdin ötkirdim.
Sizgi ikki alim bariçi nisar,
Siz ikki alimdin bilindsiz mutlaq,
Sizgi faqatgini termulmaq dirkar,
Sizgi faqatgini lazim sıǵınmaq.

1975- Münacaat – Saylanma 241.

<<HADDİM VAR MI SİZİ - - -

Haddim var mı size bir söz demeye,
Hatta özür dilemeye haddim var mı?
Sizin hüsnünüze bakmak için tek,
Kaç sevdaları baştan geçirdim.
Size iki alem dolu saygı.
Siz iki alemden yükseksiniz mutlak,
Size sadece dikkatli bakmak lazım,
Size sadece sığınmak lazım.

1975- Münacaat - Saylanma sayaa 241.

<<SEN BARSAN - - -

Sen barsin- men uçun bu hiyat gözil,
Sen barsin- men uçun dilbir kainat.
Sensiz qalir edim zulmitdi tugil,
Sensiz qalir edim butku1 bemurad.

Sening visalingdi umrim yişirin,
Çeçeksın, men uçun isla sölmisin.
Şu qadir dilbirsın, şu qadir şirin.
Afsus, şundiyliging özing
bilmissin.

1975- Münacaat – Saylanma 242.

SEN VARSAN

Sen varsan bu hayat benim için güzel,
Sen varsan benim için güzel bu kainat.
Sensiz kalırdım karanlıkta tamamen,
Sensiz kalırdım tamamen muradsız.

Senin visaline ömrüm gizlenmiş,
Çiçeksin, benim için asla solmazsın.
Bu kadar güzelsin, bu kadar şirin.
Maalesef, böyle olduğunu kendin bilmezsin.

1975- Münacaat - Saylanma sayaa 242.

AVLADLAR HIKAYASI

Yirim tun.

Avuldin yölçi ötmaqdi,

Tulpar tuyağidin çaqnıydi taşlaq.

Nagah at dupuri kirib qulaqqa,

Çöçib uyğanıdi keksi çal mudraq.

-Keksilik qursin-di..

Uf tartir uzun,

Xatiridi Baysun,

Çaqnigin oqlir -

Çal ta sihirgiçi yummiydi közin,

Nibirisi esi dang qatib uxlir.

1975- Münacaat – Saylanma 245.

NESİLLERİN HİKAYESİ

Yarım gece.
Dışarıdan yolcu geçiyor,
Atın nalından sığıyor kıvılcım.
Birden atın gürültüsü kulağa,
Sığırayıp uyandı ihtiyar uykusundan.
İhtiyarlık görsün de -
Of çeker uzun
Hatırada Baysun,
Işıldayan oklar -
İhtiyar ta sehere kadar kapatmaz gözünü,
Torunu ise mişıl mişıl uyur.

1975- Münacaat - Saylanma sayaa 245.

ŞÜKRANA

Şükranî iyt ivvil pirçi nan uçun,
Söng qultum suv uçun şukrani tıkrar.
Çunki bu alimdi, yişirmaq neçun,
Sengi şulirni him köp körginlir bar.
Buyuklir baxtigi hivis qıl, imma
İnsanlığing uçun şukr iytgil zinhar.
Çunki bu alimdi sen uçun hitta
Addiy insanlıkni köp körginlir bar.

1975- Münacaat – Saylanma 247.

ŞÜKÜR

Şükret önce bir parça ekmek için,
Son yudum su için şükret tekrar.
Çünkü bu alemde gizlemek niçin,
Sana bunları da çok görenler var.
Büyükler bahtına gıpta et amma
İnsanlık için şükret sakın.
Çünkü bu alemde senin için hatta
Basit insanlığı çok görenler var.

1975- Münacaat - Saylanma sayaa 247.

QIŞ KEÇÄSİ

Taqılläydi eşik nagähan,
Kimsän? - deymän tugäb säbatim.
-Açgil, - deydi. - Men sengä mehman,
Bilmaq bölsäng – Täşvişdir atim.

Taqılläydi eşik nagähan,
Kimsän? - deymän tugäb säbatim.
- Açgil, - deydi. – Bu - men, qadrda,
Bilmaq bölsäng – Bärdaşdir atim.

1976- Münacaat – Saylanma 257.

KIŞ GECESİ

Çalıyordu kapı birden,
Kimsin? – Diyorum sabrım bitip.
- Aç dedi ben sana misafır,
Bilmek istersen sıkıntı benim adım.

Çalıyordu kapı birden,
Kimsin? - Diyorum sabrım bitip.
- Aç, - Dedi. –Bu ben, sevgili,
Bilmek istersen sabırdır adım.

1976- Múnacaat - Saylanma sayaa 257.

SENING AVAZING

Yamğır yağayatir kökdin, atıcan,
Cilğalir köçidi diryadiy taşır.
Cicci apilirim esi bu zıman
Cilğalir böyidi cilğadiy şaşır.

Mengi sizning közyaş yamğirdiy ibid,
Miskinimgi singgiy ahing singiri.
Mening qulağımgi yetgiydir faqat
Sizning qalbingizning sağınç unliri.

1976- Münacaat – Saylanma 258.

SENİN SESİN

Yağmur yağıyor gökten, babacığım,
Seller sokaklarda nehir gibi taşıyor.
Küçük ablalarım ise bu zaman
Seller boyunda sel gibi koşar.

Bana sizin gözyaşınız yağmur gibi ebedi,
Meskenime siner ahenk gibi.
Benim kulağıma hoş gelir yalnız
Sizin kalbinizin özlem sesleri.

1976- Münacaat - Saylanma sayaa 258.

XATIRA

Bilmidim, sen qandiy yölçi quş eding,
Bir zum qonib ötding aşiyanimgi.
Bilmidim, sen qandiy sirli tuş eding,
Köz açsim, hisritlir salding canimgi.
Mengi– ku iriqdin aqqan suvni him
Gaha minnit bilin uzitdi dunya.
Netiy, palipanim, bu zıqni alim
Sengi oşini him körmibdi riva.
Yişimaq sening him haqqing edi- ku,
Acil qonğırağın ne uçun çilding?!
Sen aning dilidi tirik bir qayğu,
Ating yurigidi çaqindiy qalding.
Keliş– ketişingdin ne edi mitlib,
Ne uçun başimgi salding bunçi ğam?!
Anar danisidek qatarıng örtib,
Bağrimdin sitilib ketding– ku, balim –

1976- Münacaat – Saylanma 268.

HATIRA

Bilmiyorum sen nasıl yolcu kuş idin,
Bir an konup geçtin yuvama.
Bilmiyorum, sen nasıl sırlı rüya idin,
Göz açtığımda hasretler saldın canıma.
Bana ki arktan akan suyu da
Bazen minnet ile uzattı dünya.
Ne yapayım, yavrum, bu kıskanç dünya
Sana onu da görmemiş reva.
Yaşamak seninde hakkındı ya,
Ecel kapısını niçin çaldın?!
Sen annenin gönlünde diri bir kaygı,
Babanın kalbinde parıltı kaldın.
Geliş gidişinden neydi maksat,
Niçin başıma saldın bunca gam?!
Nar tanesi gibi yerinden çıkıp,
Sinemden kopup gittinya yavrum -

1976- Münacaat - Saylanma sayaa 268.

SUVRAT VA SIYRAT

Miyli, suvritimgi baqqılu quvan,
Lekin siyritimgi tişlimi nızir.
Bir yaqdin tuginmis baxt berdi cıhan,
Bir yaqdin tuginmis ökinç vi kidir.

Çırağan umrimni yarıtgin quyaş
Targini kulbimgi baqmidi gaha.
Zimindek iylingin sıvdalı bu
baş Qaldı qısmıt içri zimindek
tinha.

Ah, neçaq ringlirgi tölıq bu
cıhan, Ah, neçaq şirin şu tiriklik,
kidir. Miyli, suvritimgi baqqılu
quvan, Faqat siyritimgi tişlimi
nızir.

1976- Münacaat – Saylanma 270.

SURET VE SİRET

Tamam, suretime bakta mutlu ol,
Yalnız siretime atma nazar.
Bir taraadan bitmez baht verdi cihan,
Bir taraatan bitmez mutsuzluk ve keder.

Aydınlanmış ömrümü parlatan güneş,
Daracık kalbime bakmadı bazen.
Zemin gibi dönen sevdalı bu baş
Kaldı kısmet içinde zemin gibi tek.

Ah, nice renklere dolmuş bu cihan,
Ah, ne kadar şirin şu yaşamak, kader.
Tamam, suretime bakda mutlu ol,
Yalnız siretime atma nazar.

1976- Münacaat - Saylanma sayaa 270.

BAHAR SENIKIDIR

Qızım Yulduzgi
Bihar senikidir,
Yugur entikib,
Yugur idirliarning lalizarigi.
Men esi quvaniy kōzimni tikib,
Tağlirning hiyatbaxş, tazi qarigi.
Bihar senikidir,
Talmi yelişdin,
Yugur saçliringgi birgiklir
taqib. Men esi quvaniy qahritan
qışdin Aman çıqa algin ildizgi
baqib.

1976- Múnacaat – Saylanma 271.

BAHAR SENINKİDİR

Kızım Yıldız'a
Bahar seninkidir,
Koş hızlıca,
Koş tepelerdeki lalezarlara.
Ben ise mutlu olayım sana bakıp,
Dağların hayat verici, temiz karına.
Bahar seninkidir,
Yorulma koşmaktan,
Koş saçlarına yapraklar takıp.
Ben ise mutlu olayım soğuk kıştan
Sağlam çıkan filize bakıp.

1976- MÜNACAAT - SAYLANMA SAYA 271.

SURUR

Qış çağın beğubar tangidir uşbu, Tört
tirif qar içri– tamaşi közgu. Hili
közliringdi navvatring uyqu, Hir
neçuk, niharing mubarik bölsin! Ne
baxtki, sen bilin egizik surur, Miyli,
bihardir u, miyli, qış erur. Asayiş
zimandin qalbingdi ğurur, Vitining,
diyaring mubarik bölsin! Sendin
nelir kutir bu alim– cihan, Bir
yandi ziminu bir yan Kihkişan,
Ehhe, sifliring him neçi ming, milyan,
Şu çeksiz qatarıng mubarik bölsin.
Hili tang quyaşi tağu taşdidir,
Ne yaruğ öylir him mudraq başdidir.
Sen alti, Vitining altmış yaşdidir,
Qoşilaq biharing mubarik bölsin.

1977- Münacaat – Saylanma 272.

SÜRUR

Kış çağının temiz sabahıdır iş bu,
Dört taraf kar içinde seyret ayna.
Hala gözlerinde derin uyku,
Her neyse, sabahın mübarek olsun!
Ne mutlu ki, senle ikiz sürür,
Tamam, bahardır o, tamam, kış olsa da.
Asayiş zamanından kalbinde gurur,
Vatanın, diyarın mübarek olsun!
Senden neler bekler bu alem- cihan,
Bir yanda zemin bir yanda Kehkeşan,
Eh, saflarında nice bin, milyon,
Bu sonsuz safların mübarek olsun.
Hala sabah güneşi dağda taştadır,
Ne parlak düşünceler de uyumuş baştadır.
Sen altı, Vatanın altmış yaştaadır,
Çifte baharın mübarek olsun.

1977- Münacaat - Saylanma sayaa 272.

NISBIYLIK

Cudi yaxşı! – deymiz **mini** bu **nirsi**,
Göya hukm kibi **yıngırır** sözimiz.
Öyl**ib** körginmizmi heç birar **mırtı**,
Kimmiz özimiz?
Cudi yaman! – deymiz **mini** bu **nirsi**,
Göya hukm kibi **yıngırır** sözimiz.
Öyl**ib** körginmizmi heç birar **mırtı**,
Xoş, kim özimiz?
Kimgidir yaqamiz biz özimiz **him**,
Kimgidir yaqm**i**ymiz biz **him** özimiz.
Şunaqa ç**irxpilik** ekin bu **alim**,
Dem**ik**, nisbiy erur **hır** bir sözümüz.

1977- Münacaat – Saylanma 273.

NİSBİLİK

Çok iyi! – diyoruz işte bu şey,
Güya hüküm gibi çınlar sözümüz.
Düşünüp baktık mı hiçbir defa,
Kendimiz kimiz?
Çok kötü! - diyoruz işte bu şeye,
Güya hüküm gibi çınlar sözümüz.
Düşünüp baktık mı hiçbir defa,
Hoş, kim kendimiz?
Kimedir hoş a gideriz kendimiz de,
Kimedir hoş a gitmeyiz biz kendimiz de,
Böyle çarkıfelek imiş bu alem,
Demek, nisbi olur her bir sözümüz.

1977- Münacaat - Saylanma sayaa 273.

VISAL

Qari dengiz şe'ri
Siri köz öngimdin ketmis uşbu hal:
Qayi teppisidi yanirdi yilav.
Hirir libasini eçdiyu dirhal
Dengizgi tişlindi bir pirçi alav!

Bu ne qısmıt erur? Bu ne flilakit?
Bundiyn visalgı barmi heç çari?
Bilmiy ne qılirin, tölğanib flaqat,
Uh tartib yubardi dengiz beçari -

1978- Münacaat – Saylanma 289.

VİSAL

Karadeniz şiiri

Hiç gözümde gitmez işbu hal:

Kayanın tepesinde yanardı alev.

Hararet elbiselerini çıkardı derhal

Denize atıldı bir parça alev!

Bu ne kısmet imiş? Bu ne felaket?

Böyle bir visale var mı hiç çare?

Bilmiyor ne yapmayı, şaşırılmış sadece,

Uh çekti deniz biçare -

1978- Münacaat - Saylanma sayaa 289.

INSAN QALBI

Insan qalbi bilin hizillişming siz,
Undi millit yişir, undi til yişir.
Undi icedad faxri yişiydi sözsiz,
Undi istıqamıt qılıdi bişir.

Insan qalbi bilin hizillişming Siz,
Undi ani yişir, yişiydi Vitin.
Uni cön nirsi deb öyliming hırgız,
Hiyhat! Qozğalmisin bu Qalb dif'itin!..

1979- Münacaat – Saylanma 300.

INSAN KALBI

Insan kalbi ile alay etmeyin siz, Onda
millet yaşar, onda dil yaşar. Onda
eccad gururu yaşıyor şüphesiz, Onda
istikamet ediyor beşer.

Insan kalbi ile alay etmeyin siz,
Onda anne yaşar, yaşıyor Vatan.
Onu basit şey diye düşünmeyin hiç,
Eyhat! İareketlenmesin bu kalp aniden !...

1979- Münacaat - Saylanma sayaa 300.

Ikmätli gäplärgä qulaq salmaq därkar,
Qulaq salmaq därkar xalqning sözigä.
Lekin adämlärning bir adäti bar,
Maqal tuqıydılar masläb özigä.
Mäsälän, it- väfa, demişlär, häyhät,
it egäläri buni toqıgänlär zäb.
Biravlär itidän bölgil ehtiyat,
Özingniki bölsä başqa gäp .

1979- Münacaat – Saylanma 305.

İkmetli sözlere kulak vermek lazım,
Kulak vermek lazım halkın sözüne.
Lakin insanların bir adeti var,
Atasözü yazarlar uyarlayıp kendine.
Misal için: it vefalı demişler heyhat,
it sahipleri düzmüşler güzel.
Birilerinin itinden dikkatli ol, Kendinin
ki olsa başka söz -

1979- Münacaat - Saylanma sayaa 305.

DUSTLARIMGA AYTGANIM

Dunyadi köp nirsi unutilidi:

Qaşşaqlik, mirtibi, quvanç, qayğulir.

Unutilib barir muhibbit dirdi,

Unutilir yillir, yöllir, tuyğulir.

Qırq yillik idavit unutilir sekin,

Unutilir hıtta yurikdigi dirz.

Yaxşilirning mehri unutilmis lekin,

Unutilmis ulir aldidigi qarz.

1980- Münacaat – Saylanma 320.

DOSTLARIMA DEDIĞİM

Dünyada çok şey unutulacak:
Yoksulluk, rütbe, mutluluk, kaygılar.
Unutulup gider aşk derdi,
Unutulur yıllar, yollar, duygular.

Kırk yıllık adavet unutulur yavaş,
Unutulur hatta kalpteki kırık.
İyilerin şefkati unutulmaz lakin,
Unutulmaz onlara olan borç.

1980- Münacaat - Saylanma sayaa 320.

DUNYANI QIZĞANMA

Dunyani qızğanmi mendin, izizim,
Men sening köçingdin ötmismin zinhar.
Menig bu alimdi öz iytir sözim,
Vi özim sığınir mazarlırim bar.

Dunyani qızğanmi mendin, izizim,
Sen içgin bulaqdin içmismin isla.
Sen yurgin tağlırdi qalmigiy izim,
Sen keçgin diryadin keçmismin
isla.

Dunyani qızğanmi mendin, izizim,
Qalbingni yaqmisin şubhi vi söraq,
Men özgi minzilgi tikkinmin közim,
U sening kulbingdin cudi him yiraq.

1980- Münacaat – Saylanma 325.

DÜNYAYI KISKANMA

Dünyayı kıskanma benden, azizim,
Ben senin sokağında geçmem asla,
Benim bu alemde kendi söyleyeceğim sözüm,
Ve kendim sığınacağım mezarlarım var.

Dünyayı kıskanma benden, azizim,
Senin içtiğin bulaktan içmem asla.
Senin gezdiğin dağlarda kalmayacak izim,
Senin geçtiğin nehirden geçmeyeceğim asla.

Dünyayı kıskanma benden, azizim,
Kalbini yakmasın şüphe ve sorular,
Ben diğer menzile dikmişim gözümü,
0 senin kulübenden çok uzak.

1980- Münacaat - Saylanma sayaa 325.

SEN QAYDAN BILASAN

Sen qaydin bilisin,

Bilki yulduzlar

Mengi sirlirini

Söyliyatgindir.

Sen qaydin bilisin,

Bilki bu közlür

Unsüz bir qoşiqni

Kuyliyatgindir.

Sen qaydin bilisin,

Bilki keng alim

Şu mö'ciz qalbimgi

Böyliyatgindir.

Sen qaydin bilisin,

Bilki meni him

Kimdir qaydidir cim

Öyliyatgindir -

1980- Münacaat – Saylanma 331.

SEN NEREDEN BİLİYORSUN

Sen nereden biliyorsun,

Belki yıldızlar

Bana sırlarını

Söylüyordur.

Sen nereden biliyorsun,

Belki bu gözler

Sessiz bir şarkıyı

Söylüyorlardır.

Sen nereden biliyorsun,

Belki bu geniş alem

Şu küçük kalbime

Bakandır.

Sen nereden biliyorsun,

Belki beni de

Kimdir nerededir sessiz

Düşünüyordur -

1980- Münacaat - Saylanma sayaa 331.

ŞAIR UMRI

Diraxtni himişi öriydi şimal,
Şairni tişvişlir çulğar himişi.
Sen şair umrini demi bezival,
Uning him hir ani tişvişgi peşi.

Qari- yi, ötibdi qırq yıl muttisil,
Yişibmin yulduzlır astidi
kiraxt. Ah, şair umrigi hiviş
qılmigil,
U quyun içidi ungin bir diraxt.

1981- Münacaat – Saylanma 347.

ŞAIR ÖMRÜ

Ağacı her zaman çevirir rüzgar,
Şairi kaygılar kaplar her zaman.
Sen şair ömrünü deme zevalsiz,
Onun da her anı kederle dolu.

Bak ki, geçmiş kırk yıl muttasıl,
Yaşamışım yıldızlar altında baygın.
Ah, şair ömrüne gıpta etme,
O kuyunun içinde bitmiş bir ağaç.

1981- Münacaat - Saylanma sayaa 347.

HIKMAT SADALARI

(Turkum)

IBADAT

Dunyadin razimin demi heç qaçan,
Desing him, söyligil sihragi, taqqa.
Çunki seni tinglib kimdir öşi an,
Negi razisin, deb tutgin söraqqa.

Dunyadin nariza bölsing him igir,
Söz demi, birdaş qıl izab, firaqqa.
Çunki seni tinglib, kimlidir bittir,
Negi, deb, ilbitti, tutgiy söraqqa.

Dunya işlirigi baqmi heç hiyran,
Cimgini nizir sal köhni bu kargi,
Alis keçiliri yalğız qalgin an,
Dilingni aç faqat pirvirdigargi.

Münacaat – Saylanma 378.

HİKMET SESLERİ

(Seri)

İBADET

Dünyadan razıyım deme hiçbir zaman,
Desen de, söyle sahraya, dağa.
Çünkü seni duyup kimdir o an,
Ne için razısın, diye soracak senden.

Dünyadan razı olmasanda eğer, Söz
deme, sabret azaba, firaka, Çünkü
seni dinleyip, kimlerdir beter, Ne
için, diye, elbette, tutacak soruya.

Dünya işlerine bakma hiç hayran,
Sessizce bak eski bu kara,
Uzak geceler yalnız kaldığım an,
Kalbini aç yalnız yaradana.

Münacaat - Saylanma sayaa 378.

ME'RAC

Arşning suluv ati– nurqanat Buraq
Eldi Muhimmidni aliy dirgahgi.
Tisviri caizmis bu halning, biraq
Visal nisib etdi Risulullahgi.

Ne– ne piyğambirlir cim bölib biryan
Risulni özlirin qavmi deb bildi.
Minnitdar Muhimmid şad bölib çunan
Allahdin şifqatni iltimas qildi.

Arşdin civab keldi: - Aya, Muhimmid,
Avvil bir gipimni fihm etib körgil.
Döstlikdi iltimas bölmigiy minbi'd,
Men him buyurgiymin, sen him buyurgil.

Münacaat – Saylanma 382.

MIRAÇ

Arşın güzel atı nurlu kanat Burak
Götürdü Muhammed'i yüce dergaha.
Tasviri caiz değil bu halin, fakat
Visal nasip etti Resulullah'a.

Ne- ne peygamberler cem olmuş bir tarafa
Resul'ü kendilerinin kavmi deyip bildi
Muhammed şad olup minnettarlıkla
Allah'tan şefkatini istirham etti.

Arştan cevap geldi: - Ey Muhammed,
Önce bir sözümü fehmedip gör.
Dostlukta istirham olmaz minba'd.
Bende buyuruyorum, sende buyur.

Münacaat - Saylanma sayaa 382.

HASAD

Dunyagi ke1gindi Insan
mukirrim, Qavmlir şadlikdin
çuvvas saldir. Baxtiyar gödikki
iylişib kirim, Albitti mamıqqa
örüb aldir.

Aylir, yillir ötdi, ötdi köp sini,
Gödik him möysifid yaşigi yetdi.
Kuni bitginidi ul bindi yini
Bir pirçi mamıqqa örilib ketdi.

Işidgöy kimsilir– İblisgi himkar,
Mamıqqa çözdilir faqat qollirin,
Egisiñ kifiñgi iylişidilir zar,
Dözaxgi burmaqçi bölüdi yöllirin.

Münacaat – Saylanma 400.

HASED

Dünyaya geldiğinde insan mükerrem,
Kavimler mutluluktan çığlık attılar.
Bahtiyar çocuğa ikram ederek,
Elbette kundağa sardılar.

Aylar, yıllar geçti, geçti çok sene,
Çocuk da ihtiyarlık yaşına geldi.
Günü bittiğinde o kul yine
Bir parça kumaşa sarılıp gitti.

Iased kimseler şeytana ortak, Kumaşı
çözdüler sadece kollarını, Sahibini
kefene eylediler muhtaç, Cehenneme
çevirmek istediler yollarını.

Münacaat - Saylanma sayaa 400.

AVBA

Sen gunah qildingmi, beçari bindi,
Sen şiytan mikrigi uçdingmi nagah?
Tinçing qalmidimi ruh ili tindi,
Endi nidamitlir böldimi himrah?

Endi çari izlib, axtirib nicat
Kezursin, distingdi ni imkan, ni erk.
Gunahkar kimsining qaşidi nih
Qapqalir yapilgin, astanilir berk.

Yoq, hili alimdi mivcuddir şifqat,
Yoq, hili tebrinir mehr beşigi.
Tivbi qil, tivbi qil, tivbi qil faqat,
Sengi açıq aaqat tivbi eşigi.

Münacaat – Saylanma 405.

TÖVBE

Sen günah işledin mi çaresiz kul,
Sen şeytanın hilesine kapıldın mı bilmeden?
Sakinlik kalmadı mı ruh ile canda,
Şimdi pişmanlıklar oldu mu yoldaş?

Şimdi çare arayıp sordun mu kurtuluş,
Geziyorsun elinde ne imkan ne ihtiyar.
Günahkar kimsenin gaşıda nahat nasıl olur
Kapılar kapanmış, girişler kapalı kapalı.

Hayır, hala alemde vardır şefkat,
Hayır, hala sallanır şefkat beşiği.
Tövbe et, tövbe et, tövbe et yalnız,
Sana açık yalnız tövbe kapısı.

Münacaat - Saylanma sayaa 405.

HAC

Neçi çöllir aşib, diryalir aşib,
Bir kun kirib keldi Mikkiği kirvan.
Dengizgi yetişgin cilğadek şaşib,
Ummitdir yöl aldı Ki'bigi taman.

Ulirning birçisi möysifid edi,
Asagi tiyingin, nuraniy başlır.
Kimdir hiyrit bilin ulirgi dedi:
- Nicat hic qılmıydi sizlirning yaşlır?

Ummitlir deyişdi: - Haq yöli ağır,
Afsus çekmaqlıkdin mutlaq nirimiz.
Qutluğ bu sıfırgi çıqqandı, axır,
Yaş – yaş yigit edik bizlir birimiz.

Münacaat – Saylanma 406.

HAC

Nice ölller geçip, nehirler geçip,
Bir gün girip geldi Mekke'ye kervan.
Denize yetişmiş dere gibi taşıp,
Ümmetler yol aldı Kabe'ye doğru.

Onların hepsi ihtiyar idi,
Asaya dayanmış nurani başlar.
Kimdir hayretle onlardan sordu:
Nasıl hac yapmıyor sizlerin gençleri?

Ümmetler dediler: - İak yolu zor,
Pişmanlık çekmekten mutlak uzağız.
Kutlu bu sefere çıktığımızda,
Genç genç delikanlı idik bizler hepimiz.

Münacaat - Saylanma sayaa 406.

XAZINA

Uluğ bir ilami ötdi alimdin, Elu
yurt kuzitdi bağrini tıglib.
Şagirdlir bukçiyib söngsiz
ilimdin, Alimni tupraqqa qoydilir
yığlib.

Dedilir: - U edi nadiri divran,
Tiflikkur qasrigi böla lgin zini.
Dedilir: - Bir keldi bundiyin
Insan, Ketdi uning bilin tengsiz
xazini.

Kimdir axır dedi: - Duniyad, yahu,
Behikmit hadisı yoq ekin rasti.
Naqadir şiflqatsiz haqiqatdir bu,
Xazinining cayi çindin yer asti.

Münacaat – Saylanma 412.

HAZİNE

Ulu bir alim geçti alemde, Millet
yolcu etti bağrını yakarak.
Şakirtler sızlayıp sonsuz elemde,
Alimi toprağa koydular ağlayarak.

Dediler: - O devrinin nadiri,
Tefekkür sarayına olabilmış merdiven.
Dediler: - Bir defa geldi böyle insan,
Gitti onunla eşsiz hazine.

Kimdir sonunda dedi: - Dünyada, yahu,
Hikmetsiz hadise yokmuş gerçek.
Ne kadar şefkatsiz hakikattir bu,
Hazinenin yeri gerçekten yer altı.

Münacaat - Saylanma sayaa 412.

QUL yA QUYAY

Demismin, Zulmitdi mudam fiiryad
qıl, Himmit nuri bilin dilni abad qıl.
Risulullah demiş: - Aşmi hiddingin,
Quyaş tutilgindi qılni azad qıl!

Münacaat – Saylanma 416.

GÜL VE GÜNEŞ

Demeyeceğim, zulmette daima feryad et,
Himmat nuru ile gönlünü şenlendir.
Resulullah demiş: - Aşma haddinden,
Güneş tutulduğunda kulu azad et!

Münacaat - Saylanma sayaa 416.

HADIS

Bu uluğ dirgahdi mehmanmin men
hım, Mening hım dilimdi aşıqlır ahi.
Hidisçi babalır degindek u dim,
Tıvbımnı qabul et, özing, İlahi.

Ulğaydik vı lekin alddi köp gap bar,
Divr şımallırı esib ötgıydir.
Inangum, e'tıqad özi bölüb yar,
Bizning hım qolimiz bir kun tutgıydir.

Ibadit bar edi, u etgıy divam,
Qırq bilin yapmısmız bu uynıng tamin.
Bizni tinglıngı hımışı silam,
Yını körişgunçi sağ bölüing! Amin!

Münacaat – Saylanma 417.

HADIS

Bu ulu dergahta misaairim bende,
Benimde gönlümde aşıklar ahı.
Hadisçi dedeler dediği gibi o zaman,
Tövbemi kabul et, İlahi.

Büyüdük velakin onda çok söz var,
Devir rüzgarları esip geçendir.
İnanıyorum, itikat hep benimle,
Bizim de elimiz bir gün tutacaktır.

İbadet vardı, o devam edecek,
Kırk ile kapatmayacağız bu evin damını.
Bizi dinleyene her zaman selam,
Yine görüşene kadar sağolun! Amin!

Münacaat - Saylanma sayaa 417.

LAYLI VA MACNUN

Hir kimgi himrahdir himişi qısmıt,
Kimdir başın egir, kim köksin kergiy.
Risulullah demiş: - Allahdın faqat
Kim nimi sörisi, öşini bergiy.

Ayaq – qo lin bağlib Liylini bir kun
Alib keleşdir Ki'bigi taman.
Liyli xıtab qıldı: - Tivbi ne uçun,
Micnunim bölmiş tiyridir cihan.

Ibadit Micnunning nivbıti edi,
U him aşkar etdi köngil
miylini, Ki'bigi baş urib
turirkin, dedi:
Men sendin söriymın faqat Liylini.

Münacaat – Saylanma 420.

LEYLA VE MECNUN

Her kime yoldaştır her zaman kismet,
Kimdir başını eğer, kimdir ggsünü gerer,
Resulullah demiş: - Allah'tan yalnız
Kim ne sorsa, onu verir.

Elini ayağını bağlayıp Leyla'yı bir gün
Alıp getirdiler Kabe'ye doğru.
Leyla hitap etti: - Tövbe ne için,
Mecnunum olmasa cihan oktur.

İbadet Mecnun'un sırası idi,
O da aşıkar etti gönül meylini,
Kabe'ye baş vururken, dedi:
Ben senden soruyorum yalnız Leyla'yı.

Münacaat - Saylanma sayaa 420.

ŞAFQAT

Qabrıstan yanidin ötirkin Risul,
Ketginlır yadigi fatihi tartdı.
Yengillik sezgiydir bundiy çağ
köngül, Biraq Piyğambirning ğussisi
artdı.

Gırçi baqıy emıs dunyadı insan,
Gırçi u iylingiy bir kun tupraqqa.
Risul inglisi him bu halni
abdan, Addiy bindi yinglığ tuşdı
titraqqa.

Sihabilir dedi: qandiyin zuğum,
Qandiy ğam bağringiz tığlımaqdidir?
Risul civab qıldı: - Bir asiy şu zum
Qabridi qan qaqsıb yığlımaqdidir.

Münacaat – Saylanma 422.

ŞEFKAT

Kabristanın yanından gçerken Resul,
Gİtmişler hatırına Fatiha çekti.
Hafiflik hisseder böyle çağ gönül,
Fakat Peygamberin gamı arttı.

Gerçi baki değil dünyada insan,
Gerçi o döner birgün toprağa.
Resul anlasa da bu hali tamamen,
Basit kul gibi düştü sarsıntıya.

Sahabeler dedi: nasıl bir keder,
Nasıl bir gam sineniz yanmaktadır?
Resul cevap verdi: - Bir asi şu an
Kabirde azap çekmektedir.

Münacaat - Saylanma sayaa 422.

TALPİNİŞ

Bulutlir tilpinir tağlirgi,
Kuşlir him çiminzar
bağlirgi. Cilđalir diryagi
tilpinir, Kuyunlir sihragi
tilpinir. Mehrgi tilpinsi gir
insan–Sivab Şu, tivab Şu, Şu
iyman.

2006 yıl 25 sentyibr’ Talas Paılası 4.

ÇEKİLME

Bulutlar çekilir dağlara,
Kuşlar da yeşillik bağlara.
Dereler denize çekilir,
Hortumlar sahraya çekilir.
Şefkate çekilse eğer insan-
Sevap bu, tavaa bu, bu iman.

25 eylül 2006 - Talaş Pallası sayfa 4.

MANTIQ

Yamğır yağılmıgıy yiraq asmandın,
U bulut bağridin aqqay şişqatar.
Dunyadi yamanlik körgin insandin
Mehru muhibbitni kutmaqlik bekar.

Ezgulik flirzindi ezgulik isl,
Yavuzdin yavuzlik yirilgiy hir dim.
Agir uribersing uni muttisil,
Qapağan bölgıydir eng yavaş it him.

Almişib turidi dinlir, dunyalir,
Özining simindir, humasi bilin.
Gahidi özının tapgiy diryalir
Bir zatning difl'itin imasi bilin.

2005 yil 18 aprel' Talaş Pallası 6.

MANTIK

Yağmur yağmayacak uzak göklerden,
0 bulut göğsünden dökülür kaç katar.
Dünyada kötülük görmüş insandan
Şefkat ve muhabbet beklemek faydasız.

İyilik evladı iyilik asıl,
Çetinden çetinlik yaratılacak her zaman.
Eğer vuracaksan onu muttasıl,
Kuduz olacak en uyuz köpekte.

Değişip duracak dinler, dünyalar,
Kendinin atı, huma kuşu ile
Bazen kendini bulmuş nehirler.
Bir zatın defalarca iması ile.

18 nisan 2005 - Talaş Pallası sayfa 6.

SAAT

Sait millirigi baqqaning ziman,
Keçmismi köngildin bir gip nagihan:
Kimdir şu daqıqa dunyagi keldi,
Ketdi şu daqıqa qaysi bir insan.

2005 yil oktyabr' Talaş Pallası 9.

SAAT

Saat millerine baktığın zaman,
Geçmeyecek mi kalbinden bir söz birden:
Kimdir şu dakika dünyaya geldi,
Gitti bu dakikada hangi bir insan.

25 ekim 2005 - Talaş Pallası sayfa 9.

MAYDAN

Miydan miftun etdi köplirni ğayit,

Bu caydi iytildi qançi rivayit.

Bir kun ana- bali kirib keldi- yu,

Miydan egisini tapdi nihayit!

2005 yil 29 dekabr' Mustaqillik mäydani Talaş Pallası 10.

MEYDAN

Meydan meftun etti çoklarını gayet,
Bu yerde söylenildi ne kadar rivayet.
Bir gün anne- çocuk geldi ki,
Meydan sahibini buldu nihayet!

29 aralık 2005 - Talaş Pallası sayfa 10.

Müstakillik meydanı

TASKIN

Bemar şiftgi qarib yatıdi himan,
Hilal him qartıyır, ay him tölidi.
Sen ungi tiskin ber, degilk: - Inan,
Yaxşı bölir biri, yaxşı bölidi.

Ay him batib ketir, alim zimistan,
Bemar köz yumıdi, umri sölidi.
Şundi him şivirlib sen degil: - Inan,
Yaxşı bölir biri, yaxşı bölidi -

2005 yil dekabr' Talaş Pallası 12.

TESKIN

Hasta tavana bakıp yatar hala,
Hilal de ihtiyarlanır, ay da dolar.
Sen onu teskin et, de ki: - Inan,
Iyi olur hepsi, iyi olacak.

Ay da batıp gider, alem zülumatlı,
Hasta göz yumar, ömür söner.
0 zamanda sen fısıldayıp de ki: - Inan,
Iyi olur hepsi, iyi olaca**k**.

Aralık 2005 - Talaş Pallası sayfa 12.

IFTIXAR

Ruslän ÇÄGÄYEVgä

Kun keçä Rustämgä şe'r bitgän edim,

Bugun bağışlädim Ruslängä äş'ar.

Anä Özbekistan, a, yurtim qadim,

Yänä yuräimgä salding iftixar.

Biravgä bepisänd baqmaqlik neçun,

Här kim sadıq bölsin läfzi, sözigä.

Kimlärdir yer çizib turibdi bu kun,

Ruslän zärbäsidadän kelmäy özigä!

2007 yil 15 aprel' Talaş Pallası 14.

IFTIHAR

Ruslan AGAYEV'E

Dn gece Rüstem'e Şir yazmış idim,

Bugün baĐıŐladım Ruslan'a Şir.

Ana Özbekistan o yurdum kadim.

Yine yüreğime saldın iftihar.

Birine bipesend bakmak niçin,

Her kim sadık olsun lafzına, sözüne. Kimlerdir

yere çizip düŐünüyor bugün, Ruslan'ın

yumruğundan gelemeyecek kendine.

15 nisan 2007 - Talaş Pallası sayfa 14.

ЃURUR

Ruslingi cihaniy zifir yar b6ldi,
6zbekning ęururi birqarar b6ldi.
Dua bergin edi 6zi Yurtbaşim,
El- yurt mehri ungi mididkar b6ldi.

2007 yil 19 aprel' Talaş Pallası 15.

GURUR

Ruslan'a cihani zaer yar oldu,
Özbeğin gururu sarsılmaz oldu.
Dua etmişti kendi Yurtbaşım,
Memleketimizin şefkati ona yardımcı oldu.

19 nisan 2007 - Talaş Pallası sayfa 15.

TALAŞ PALLASI

Quyaş batib barir,
Ufq qirmiz ring,
Qurşib aliyatir yer yuzini tun.
Sönggi daqiqadi qiliyatir cing
Tun vi kun, tun vi kun, tun vi kun.

Tilaş piyti derlir uşbu lihzeni,
Alişir aşkari nur bilin zulmit.
Barlıq cim kuzitir qanlı sihnini,
Hir yandi vihmkar, sirli sukunit.

Şimal him qaygidir berkingin bu an,
Öuçğan quşlirning him tingin nifisi.
Sifirgi çıqılmış, oqılmış Qur'an,
Tilaş pillisi bu, tilaş pillisi.

Tangdi qayturmin deb, umidgi tölib,
Filik puçmağığı çekinir Kuyaş.
Endi mircan– mircan yulduzlır bölib
Sima yinağıdi yiltiriydi yaş.

2006 yil 9 oktyabr' Talaş Pallası 20.

TELAŞ VAKTİ

Güneş batıp gider,
Ufuk kırmızı renk,
Kuşatıp alıyor yeryüzünü gece.
Son dakikada yapıyor mücadele
Gece ve gündüz, gece ve gündüz, gece ve gündüz.

Telaş zamanı derler işbu anlara,
Mücadele eder aşıkare nur ile karanlık.
Varlık seyreder kanlı sahneyi,
Her yanda vehimli, sırlı sükunet.

Rüzgarda bir yerlere gizlenmiş bu an,
Cıvıldaşan kuşlarında dinmiş nefesi.
Sefere çıkılmaz, okunmaz Kur'an,
Telaş vakti bu, telaş vakti.

Sabaha dönüyorum diye, ümitle dolup,
Feleğin köşesine çekilir güneş.
Şimdi mercan mercan yıldızlar olup
Sema yanağında parlıyordu yaş.

9 ekim 2006 - Talaş Pallası sayfa 20.

DÄYDİ İT

Birar xanādanni qorıqlāmās u,
Ya çöpan suruvın qılmās bimayā.
Bir kundā ming kāsgā kelgāy rōbārō,
Iskānib tentirāş ungā kifayā.

Adāmlārdā insaf qalmāgān beç bir,
Axır ävliyalār itni suyubdi.
Uning– çı, älbāzār, qarnigā kimdir
<<Demakrät !! sözün yazıb qoyıbdı.

2005 yil 19 aprel' Talaş Pallası 21.

SERSERİ KÖPEK

Hiçbir evi korumaz o,
Ya da çobanların sürüsünü etmez himaye.
Bir günde bin karga kişiyle karşılaşır o,
İz sürüp başıboş yürümek ona yeterli.

İnsanlarda insaf kalmamış hiçbir,
Aslında evliyalar itı sevmişler.
Onun için, aihazar, bedenine kimdir.
<<Demokrat!! sözünü yazıp koymuşlar.

19 nisan 2005 - Talaş Pallası sayfa 21.

BUYUK SADDALIK

Kimlidir Şiciri tuzgini ziman,
Zatini viliy deb qilidi e'lan.
Aslidi beç kimdin kim emıs nıslı,
Babasi bizriti Temurdek insan.

2006 yıl 9 fevräl' Talaş Pallası 22.

BÜYÜK SADELİK

Kimierdir şecere düzenlediği zaman,
Zatını veli diye yapıyor ilan.
Aslında hiç kimseden noksan değil nesli,
Babası hazreti Timur gibi insan.

9 şubat 2006 - Talaş Pallası sayfa 22.

MEZBAN YOQ

Ehsan ehsangi barur,

Iyman iymangi barur.

Bu dunyadi mezbani yoq,

Mehman mehmangi barur.

2006 yil 27 mrt Talaş Pallası 30.

EV SAHİBİ YOK

Ihsan ihsana gider,
Iman imana gider.
Bu dünyada ev sahibi yok,
Misaair misaaire gider.

27 mart 2006 - Talaş Pallası sayfa 30.

DÖST

Deysinki, yalğızlık iyliidi adaş,
Bilmim, qayaqlirgi alib ketsim baş.
Dösting kimligidin nalimi, inim,
Bitti bölsi him U quyaşdır, quyaş!

2006 yil 5 aprel' Talaş Pallası 31.

DOST

Diyorsun ki, yalnızlık şaşkın eyledi,
Bilmiyorum, nerelere alıp gideyim başımı.
Dostların az olduğundan şikayet etme kardeşim,
Tek olsa da 0, güneştir güneş!

5 nisan 2006 - Talaş Pallası sayfa 31.

TUŞUNÇA

Aqı der: - Köp mengi oqımınġ tikbir,
Mendin him aqıllır bardır dünyadı.
Nadan der: - bir meni kayımınġ axır,
Bardır nadanlır him mendin ziyadı.

2006 yıl 14 iyun' Talaş Pallası 33.

DÜŞÜNCE

Akıllı insan der: - Bana çok okumayın tekbir,

Benden de akıllılar vardır bu dünyada.

Alçak der:- bir beni azarlamayın böyle,

Vardır alçaklar da benden ziyade.

14 haziran 2006 - Talaş Pallası sayfa 33.

TÄ'MÄGİR

Tä'mägirning işi tä'mädir bilsäng,
Tä'mä qani çıqqay tamirin tilsäng.
- Qançä alding, deyä sörär sendän häm,
Ägärdä biravgä yaxşilik qılsäng!

2006 yui 31 uyui Talaş Pallası 36.

TAMAHKARLIK

Tamahkar adamın işi tamadır bil,
Tama kanı çıkacak demiri kessen.
Ne kadar, duye sorar senden de,
Eğer bürüne uyuiuk yapsan.

31 temmuz 2006 - Talaş Pallası sayfa 36.

<<AYBDAR..

Heç kimsi demigiy: <<Gunahkar özim!! ,
Aybdar zimanidir, iybdardir tuzum!

Oğri qolgi tuşib qamılgin bir çağ,
Aybdari, ilbitti, Stilin alçaq.

Ustingdin yazidi bir qulaç tuhmit,
Deydi: <<Çari körmis, iybdar hukumit!!!

Sigiri sut bermis, ah çekir naçar,
Öylib tapalmis heç, bungi kim iybdar?

2006 yil 10 oktyäbr' Talaş Pallası 37.

SUÇLU

Hiç kimse demeyecek: << Suçlu benim!! ,
Suçlu zamandır, suçlu sistem!

Hırsız tutulup hapsediliği zaman,
Suçlu, elbette, Stalin alçak.

Üzerinden yazacak bir kulaç şikayet,
Duyor: << Çare görmez, suçlu devlet!!!

Sığırı süt vermez, ah çeker çaresiz,
Düşünüp bulamaz buna hiç, buna kim suçlu?

10 ekim 2006 - Taiyaş Pallası sayfa 37.

ACIZ B)ND)

Mengi riva körming uluĝlik atin,
Men ni danışmindmin vi ni batirmin.
Yaruĝ bu alimning sir- sinaitin
Hinuz bilalmisdin ketiyatirmin.

Filikdi, şubhisiz, dunyalir bisyar,
Bilki bizdin yetuk, bizlirdin yanıq.
Lekin u yaqdi him men kibi naçar,
Aciz bindilirning barlıĝı inıq.

2006 yui 31 avgust Talaş Pallası 38.

ACIZ KUL

Bana reva görme ululuk adını,
Ben ne bilgeyim ve ne pehlivanım.
Parlak bu alemin tılsımını
İlaia buimededen gıduyorum.

Feiekte, şüphesiz, dünyalar hazır,
Belki bizden yetişkin, bizden de parlak.
Lakin o tarafta ben gibi çaresiz,
Aciz kulların varlığı belli.

31 ağustos 2006 - Talaş Pallası sayfa 38.

HAQ QAHRI

Heç kimsi öziçi dunyagi kelmis,
Heç kim iyiralmis rizqu rözidin.
Sen mengi qasd qilmi, ey tikibbur kis,
Yoqatimin, demi, yerning yuzidin.

Haqqim bar, zimindi bir can siyaği
Özingi munasib yişib ötgiymin.
Vi lekin, unutmi, Axirit çaği
Yaqangdin Haq qahri bölüb tutgiymin!

2006 yil 8 oktyabr' Talaş Pallası 41.

HAK KAHRI

Hiç kimse kendiliğinden dünyaya gelmez,
Hiç kimse ayrılamaz rızık ve gününden.
Sen bana kastetme, ey kibirli kişi,
Yok edeceğim deme zemin yüzünden.

İakkım var, zeminde bir can siyağı
Kendime münasip yaşayıp geçeceğim.
Velakin, unutma, ahiret zamanı
Yakandan Hak kahrı ile tutacağım!

8 ekim 2006 - Talaş Pallası sayfa 41.

YUPÄNÇ

Barmisän, qaylärdäsän?
Bazarmi, mazarmisän?
Kulgimisän, visalmi?
Quvançmi, azarmisän?
Yupänç degän namingni
Kim öyläb tapdi ekän?
Bu eşikni kim özi
Açmäsdän yapdi ekän?
Çaräsizlik tufäyli
Tapilgän täskinmisän?
Yaku bur yaxşilikkä
Äytilgän tähsinmisän?
Nimäsän, yalğanmisän,
Rast gäpmi yaki äldav?
Yaki kulfät selining
Aldigä qoyilgän ğav.
Ozini tutä almäy
Yığläb turär bir gödäk.
Ungä nä baylik därkar,
Vä nä märtäbä keräk.
Ne çağlik sehrlisän
Sen özing, yupänç sözi.
Sen göya şirin tuşsän
Yaku umud yuiduzu.
Bilurmän, bu dünyadä
Amanät canu tänim.
Otär bölsäm ta äbäd
Yupänç bölgini, Vätänim.

2006 yil 23 oktyäbr'

Qarşı- Talaş Pallası 42.

TESKİN

Var mısın, nerelerdesin?
Pazar mı mezar mısın?
Gülen mi, kavuşan mı?
Mutlu mu, acı mısın?
Teskin denen namını
Kim düşünüp bulmuş?
Bu kapıyı kim kendi
Açmadan kapatmış iken?
Çaresizlik yüzünden
Buiunan teskin musun?
Ya da bir iyiliğe
Söylenen övgü müsün?
Nesin, yalan mısın?
Doğru söz mü yoksa aldatıcı?
Ya da külfet selinin
Önüne konan set misin?
Kendünü tutamadan
Ağlayıp durur bir çocuk.
Ona ne zenginlik lazım,
Ve ne mertebe lazım.
Ne neşeli, sihirlisin
Sen kendin, teskin sözü.
Sen güya şirin düşsün.
Ya da ümit yıldızı.
Biliyorum bu dünyada
Emanet can ve bedenum.
Geçer olsam ebede kadar,
Teskin ol, Vatanım.

23 ekim 2006

Karşı- Talaş Pallası sayfa 42.

FAQAT ÖZING)NGL).

Bis, yetir,
Şairlik sengi öyinmiş,
Öam bilin öynişmi,
Ey şadman insan.
Bu aiav yaqadu
Özin hir nifis,
Sengi candaş bölmis
Yaningdigi can.
Yengil qılı bilmiş
Bir izabingni
Filaqdi ming– minglib
Firiştilir him.
Faqat özing ingli -
Iztirabimni,
Faqat özing keçir,
Yiritgin Egim.

2006 yil 23 oktyabr'

Qarşi- Talaş Pallası 43.

YALNIZ KENDİN ANLA.

Tamam, yeter,
Şairlik sana oyun değil,
Gamia aiay etme,
Ey mutiu unsan.
Bu aiev yakar
Kendünü her neaes,
Sana yandaş olmaz
Yanıdaki can.
İaauaietemez
Bir azabını
Feiekte bun- bun
Meiekier de.
Yalnız kenin anla _
Izdirabımı,
Fakat yalnız sen affet,
Yaratan sahubum.

23 ekim 2006

Karşı- Talaş Pallası sayfa 43.

KELDİM -

Keldim -

Ketmaqdimin.

Sırıq yıpraqlırdı

Öarıb, hızin kuy.

Seni uzaq yıllır

Sağınğın edim,

Keldim -

Ketmaqdimin.

Keçır, Anı uy.

Meni eslıtguçı

Bırar nırsı yoq.

Atım yoq. Anım yoq.

Nı şadlık, nı ğam.

Faqat himmisini

Yadıngı salıb,

Körındıng közıngı-

Özing, Hınıfım -

2006 yıl 23 oktyäbr'

Neköz qışlağı- Talaş Pallası 44.

GELDİM -

Geldim -

Guduyorum.

Sarı yapraklarda

Garıp, hazın ses.

Seni uzun yıllar

Özlemiş idim,

Geldim -

Guduyorum.

Aaaet, ana evü

Beni hatırlatan

Hiçbir şey yok.

Babam yok. Anam yok.

Ne mutiuiuk, ne gam.

Yalnız hepsini

İayaiume getirüp,

Göründün gözüme-

Kendin, Hanifem -

23 ekim 2006

Neköz kışlağı- Talaş Pallası sayfa 44.

YURT RAMZI

Atımsın, animsin, oğlim, qızımsın,
Körir közımsınu iytir sözımsın.
Yurtbaşım mehrini mucıssım etđın
Qaşqadırya rımzi– yaruğ yuzımsın.

2006 yıl 27 oktyäbr'

Qarşı- Talaş Pallası 46.

YURT SEMBOLÜ

Babamsın, anamsın, oğlum, kızımsın,
Görür gözüksün, söylediğim sözüksün.
Yurtbaşım Şefkatini cisimleştiren
Kaşkaderya sembolü, parlak yüzüksün.

27 ekım 2006

Karşı- Talaş Pallası sayfa 46.

MANZARA

Çivindaz çirçigin,
At harub- talgin.
Atrafin qaşqır lır
Örişib algin.
Mudhiş minziridin
Quyaş köz yumib,
Ay esi hiyritdin
Taş qatib qalgin.

2006 yıl 2 dekabr' Talış Paılası 48.

MANZARA

Binici yorulmuş,
At da çok yorulmuş.
Etrafında kurtlar
Çevirmiş.
Müthiş manzaradan
Güneş göz yumup,
Ay ise hayretünden
Taş gibi donmuş.

2 aralık 2006 - Talaş Pallası sayfa 48.

ETİKÇA

(Hizil)

Xarid qıldim etikçi bugün,
Birim köhlik, çirayli birim.
Nimisidir yaqmıdi lekin,
Uvvas tartib yığlır nibirim.

Alib beriy başqasun sengi,
Aytgil, tapiy yini qandiy gip?
Misilin, miy yaqmıydi mengi,
Yuribmin- ku axır men çilib.

2006 yıl 6 dekäbr' Talaş Pallası 49.

ÇİZME

(Şaka)

Satın aldım bugün bir çizme,
Çok yakışıklı, çok güzel.
Bir şey beğenmedi lakin,
Bağırıp ağladı torunum.

Başka birini satın alayım sana,
Söyle, yine sana ne diyeyim?
Mesela içki sevmem ben,
Yürüyorum bende sabrederek.

6 aralık 2006 - Talaş Pallası sayfa 49.

HAMIYLIK

Sivabni himişi muqaddis biling,
Biraq nelir demis suyiksuz tuiung.
Bir bay irz iylidi ikkinçi baygi:
- Taqsir, bizgi endi hamiylik qiung.

2006 yil 5 iyun' Talaş Pallası 50.

DESTEKÇİ

Sevabı her zaman mukaddes bilin,
Fakat neier demuyor kemüksüz diuin.
Bur zengin arz ediyor ukuncu bur zengine:
- Efendim, bize Şimdi destekçi olun.

5 haziran 2006 - Talaş Pallası sayfa 50.

ALTMİŐ NAVBAHAR

Dunyadi uğriydi turfli sin'itkar,
Ulir arisidi bittidir Yadgar.
Bugun qutlir uni altmifliriflti,
Yöliidi payandaz altmiflirivbihar.

2006 yil iyun' Talaş Pallası 51.

ALTMİŐ İLKBAHAR

Dünyada bulunur yeni sanatkar,
Onlar arasında tektir Yadgar.
Bugün kutlar onu altmış melek,
Yolunda serilmiş altmış ilkbahar.

1azuran 2006 - Talaş Pallası sayfa 51.

NÄVRÖZ QUTLAVI

Cänubning atâşin, parlaq quyaşi
Alämgä tärälär uşbu mä‘vadän,
Äslidä bu yurtdir bäharning başi,
Nävröz başlänädi Qaşqadäryadän.

Äsl insanlärning Vätänidir bu,
Ähli daim tänti, mehnätkäş, hälal.
Baxtiyar yaşlärning läbidä kulgu,
Anäläri uçun beşikdir hilal.

Dilidä şukranä, başdä tuğlingdän,
Sengä sälam bölsin şair oğlingdän.

2

Bu kun teng kelmişdir yer bilän säma,
Bur- burunu qolläb, öyläb, ğamun yeb,
Babalär qadimdä qılışär dua:
Ilaha, här kuning Nävröz bölsin deb.

Özbek diyarimning äzämät oğli–
Yurtbaşim näzäri tuşgän mä‘vasän!
Yäşnäyver hämişä, ey qalbi çoğli,
Istiqlal beşiği– Qaşqadäryasän.

Ön yillik äbädiy iqbaldän däräk,
Sengä, anä xalqım, Nävröz mubaräk.

2001 yil ävgust Talaş Pallası 54.

NEVRUZ KUTLAMASI

Cenubun ateşi, parlak güneşi
Aleme dağılır işbu mekandan,
Aslında bu yurttur baharın başı,
Nevruz başlıyor Kaşkaderya'dan.

Asıl insanların Vatanıdır bu,
Ahalisi her zaman mert, çalışkan, helal.
Bahtiyar gençlerin dudaklarında tebessüm,
Anaları için beşiktir hilal.

Düinde şükür, başda tuğluğundan,
Sana selam olsun şair oğlundan.

2

Bugün denk gelmiştir yer ile sema,
Birbirini kollayıp, düşünüp, gamını çekip,
Dedeier esküde ederier dua:
İlahi, hergün nevruz olsun diyerek.
Özbek diyarının bahadır oğlu-
Yurtbaşımın baktığı mekansın!
Paria her zaman, ey kaibu korigu,
İstiklal beşiği Kaşkaderyasın.

On yıllık ebedi ikbalden belirti,
Sana ana halkım nevruz mübarek.

Ağustos 2001 - Talaş Pallası sayfa 54.

INTERNET

Insaniyit isbatlib öz dihasini, Qurgin
edi Tacmihilu Rumasini. Internetni
birpa etdik bugun, imma Kimdir
undin tirqatmaqdi öz ıǵvasini.

2006 yil 8 ävgust Talaş Pallası 55.

INTERNET

İnsanlık ispatlayıp kendi dehasını,
Kurmuş idi Taçmahalü Rumasını.
İnterneti oluşturduk bugün, amma
Kimdir ondan dağıtıyor kendi tahrikini.

8 ağustos 2006 - Talaş Pallası sayfa 55.

XIZR

Sima peştaqıdin Xızr piyğambir

Zimingi quvanib tişlidi nızır.

Buning sibibini sörışsi dedi:

Meni qabul qıldı yerdı bir rıhbır.

2006 yil 25 sentyabr' Talaş Pallası 56.

HIZIR

Sema yüksekliğinde Hızır peygamber
Zemine mutlu olup baktı.
Bunun sebebunu sorduıar, dedi:
Beni kabul etti yerde bir önder.

25 eylöl 2006 - Talaş Pallası sayfa 56.

MEHMAN

Kördim, gözi1 ekin dünya çarbağı,
Öayit körkim ekin diryasi, tağı.
Mehmanmin, kuzitgil kitti
yö1giçi, Miylı, bir gip bölir undin
nıryağı.

2006 yıl 20 nayäbr' Talaş Pallası 57.

MİSAFİR

Gördüm, güzelmiş dünya bahçeleri,
Gayet güzelmiş nehirleri, dağı.
Misafirim, çıkar beni ana yola kadar,
Tamam, bir söz ondan ötesi.

20 kasım 2006 - Talaş Pallası sayfa 57.

UMR HISABI

(Häzil)

Yıllär şäfqatsızdır,

Qartäydi atä,

Kuzäk şämälläri

Elä başlädi.

Endi ailädä

U emäs kättä,

Färzändi näsihät

Qılä başlädi.

Atä endi häyran:

<<Nähät çindän häm

Umr hesabigä

Yetalmäy qaldim.

Qaysumuz aidunraq

Tuğıldik, bilmäm,

Ul mendän aldinmi,

Men undän adlin?! !

2006 yil 20 nayäbr' Talaş Pallası 58.

ÖMÜR HESABI

(Şaka)

Yıllar şefkatsizdir,

Yaşlanıyor baba,

Kuzey rüzgarları

Esmeye başladı.

Şimdi ailede

0 değil büyük,

Evladı nasihat

Etmeye başladı.

Baba şimdi hayran:

<< Nasıl gerçekten de

Ömür hesabına

Yapamaz oidum.

Hangimiz önce

Doğmuşuz bilmem,

0 benden önce mi,

Ben ondan önce mi?

20 kasım 2006- Talaş Pallası sayfa 58.

MAQTAV

Dunyadi hir işning bar öz recasi,
Dehqan him bekargi danin ekmiydi.
Bazardi hokizin maqtir egisi:
- Içmiydi, çekmiydi -

2006 yil 6 dekabr' Talaş Pallası 61.

ÖVGÜ

Dünyada her işin var kendi planı,
Çiftçi de boşuna tohum atmıyor.
Pazarda öküzün över sahibi:
İçmiyor, çekmiyor -

6 aralık 2006 - Talaş Pallası sayfa 61.

EMIŞ

(Ukäm Erdangä)

Kunduz quyaş emiş, tundä mah emiş,

Neku sadir bölsä, insan guvah emiş.

Yaningdä danişmänd yaşäsä- yu, gär

Suhbätin almäsäng, bu häm gunah emiş.

2007 yil 1 fevräl' Talaş Pallası 62.

ÖYLEYMiŞ

(Kardeşim Erden'e)

Gündüz güneş imiş, gece ay imiş,

Ne ortaya çıksa, insan şahitmiş.

Yanında alim yaşasa da, eğer

Sohbetini dinlemesen bu da günah imiş.

1 şubat 2007 - Talaş Pallası sayfa 62.

QADRIYAT

Bazar bu dunyini zibtiği a lgin,
Kimdir siymu zirin örtiği sa lgin.
Men- çi, qani deymin u sapa l kasim,
Sapai közim qani, atımdin qa lgin?..

2007 yıl 26 fevräl' Talaş Pa l lası 63.

DEĞERLER

Pazar bu dünyayı işgal etmiş,
Kumdur değerli şeyleri ortaya koymuş. Ben
kı, nerede duyorum o seramik kasem,
Seramik testım nerede, babamdan kaian?..

26 şubat 2007 - Talaş Pallası sayfa 63.

QARŞI MÄDHIYÄSI

Asuya bağridä kämtärin mäkan,
Sen aftab ölkäsi, sen yulduzistan.
Sen uçun hämişä fida bölsin can,
Sen barsän- özbekning ğururi şayan.
Ey qadim atä yurt- Näsäf- Qarşimsän,
Anä zäminimsän, ä‘la ärşimsän!
Sen uluğ Temurgä ällä äytgän el,
Döstlärgä yäfadar, bukilmägän bel,
Mehru muhəbbätinq misli atəş- sei,
Dayan aş bexatär, sen saxıy kəryan.
Ey qadim atä yurt- Näsäa- Qarşimsän,
Anä zäminimsän, ä‘la ärşimsän!

1995 yui Talaş Pallası 68.

KARŞI MEDHIYESİ

Asya göğsünde gizli mekan,
Sen güneş ülkesi, sen yıldızistan.
Senin için her zaman feda olsun can,
Sen varsan Özbeğin gururu şayan.
Ey kadım atayurt- Nasaa- Karşımsın,
Ana zeminimsin, yüce arşımsın!
Sen ulu Timur'a ninni söyleyen şehir,
Dostlara vefalı, bükülmeyen bel,
Şefkat ve muhabbetinin benzeri ateş- sei,
Belleri aş tehlikesiz, sen cömert kervan.
Ey kadım atayurt- Nasaa- Karşımsın,
Ana zeminimsin, yüce arşımsın.

1995 - Talaş Pallası sayfa 68.

ŞUKR

Şukr, butun böldi yini iymanim,
Meni xursind qıldı oğlim- İlhamim.
Kelinim Zirini, sengi ming rihmit,
Sifimgi qoşildi cıcci İslamim.

2007 yıl 4 märt Talaş Pallası 69.

ŞÜKÜR

Şükür, tamam oldu yine imanım,
Benu mutiu etti oğlum- Ilham'ım.
Gelinim Zarina, sana bin teşekkür,
Soyuma katıldı küçük İslam'ım.

4 mart 2007 - Talaş Pallası sayfa 69.

MEHRI ARTIQ ERUR.

Atining qarǵışı bimisali oq,
Tegidi, bir fursit kutmiydi derlir.
Girçi pidir kibi bölse- di uluǵ,
Anining qarǵışı ötmeydi derlir.

Asli yamanlikdin isrisin Xuda Vi
yini isrisin cıvab- zihridin. Ani
şundiyn bir qaibu keng suyma,
Mehri artıq erur daım qahridin.

2007 yil 7 märt Talaş Pallası 70.

ŞEFKATI FAZLA

Babanın bedduası sanki mermi,
Saplanacak bir fırsat beklemeden derler.
Gerçi peder gibi olsa da ulu,
Annenin bedduası geçmez derler.

Asıl kötülükten esirgesin Allah,
Ve yine esurgesün cevap zehründen.
Anne böyle bir kalbi geniş sima,
Şefkati fazladır daima kahrından.

7 mart 2007 - Talaş Pallası sayfa 70.

CANCALKAŞ

Cincilkiş bir zatning qazası yetdı,
Qoşnisi bu halning şirhini bitdi:
Keçi Azraildin yengilib, bugun
Munkirnikir bilin kırışgi ketdi.

2007 yil 28 märť Talaş Pallası 71.

KAVGACI

Kavgacı bir kişinin vadesi yetti, öldü,
Onun komşusu bu halin şerhini yazdı:
Gece Azraile yenilip, bugün
Münker Nekir ile güreşe gitti.

28 mart 2007 - Talaş Pallası sayfa 71.

QURILIŞ

Qay zıman bir çalgi bermişlr sıval:

- Çiyli him qurmıbsız, bu qandiyin hal?

- Bar- yoğı uç yuz yıl umr körsimu,

Şungi him qurılış şirtmi? – dermiş

Çal.

2007 yıl 3 mây Talaş Pallası 73.

İNŞAAT

Bir zaman bir ihtiyara sormuşlar:

- Hatta çadırda kurmamışsınız bu ne hai?
- Varı yoğu üçyüz yıl ömür göreceğimya,
Buna da inşaat şart mı? – demiş ihtiyar.

3 mayıs 2007 - Talaş Pallası sayfa 73.

HİMAYÄ

Bizgä uqtirärdi häiışä atäi,
Ikki xıl insang baqıng deb här däi:
Buru– yaş baläyu burusu– keksä,
Iiayägä iuhtac ikkäläsi häi.

2007 yil 1 iyun' Talaş Pallası 76.

HIMAYE

Bize anlatırdı her zaman babam,
İki türlü insana dikkat edin her zaman:
Biri çocuk, birisi ihtiyar,
İimayeye muhtaç ikisi de.

1 hazıran 2007 - Talaş Pallası sayfa 76.

RIZALIK

Uni qızıqtirdi dunyaning ziri
Arzuli hiyatning ibtidasidi.
Kerik bölmiy qaldi bulirning biri
Öalvili umrning intihasidei.

Keksir qılıçini sermib beşifqat,
At surub keidu- ku bur kun cudaiuk.
Ungi kerik bölde sönggi dim faqat
Bir ağız şirin söz himdi rizalik.

2007 yil 11 iyun' Talaş Pallası 77.

RAZILIK

Onu meraklandirdi dünyanın parlaklığı
Arzulu hayatın başlangıcında.
Gerek olmaz oldu bunların hepsi
Gürültülü ömrün sonunda.

Keskin kılıcını sermab şefkatsiz,
At sürüp geldiya birgün ayrılık.
Ona lazım oldu sonuncu an yalnız
Bir ağız şirin söz hemde razılık.

11 haziran 2007 - Talaş Pallası sayfa 77.

ÖZBEK PAXTĀKARIGĀ

Algäning altin bölsin desäm sengä mabada,
Yıgıb– terib turgäning özi altindän äfzäl.
Anä xalqım, men uçun sen candän häm ziyadä,
Tä’rifinggä söz yetmäs, yazmaq bölsäm mufässäl.
Gärçi dunyaning işi mädhiyâ emäs butkul,
Lekin här dil yurtim deb ezgu bir niyät tutsin.
Äzizim, astanängdän aşib qayan tutsäng yöl,
Mängläyingdän hämişä quyaşning özi öpsin.

1979- Talaş Pallası 81.

ÖZBEK PAMUK İŞÇİSİNE

Aldığın altın olsun desem sana eğer,
Yığıp- derip topladığın aslında altından efdal.
Ana halkım, benim için sen candan da ziyade,
Tarifine söz yetmez, yazmak olsam mufassal.
Gerçi dünyanın işi medhiye değil bütün,
Lakin her gönül yurdum diyerek hayırlı bir niyet tutsun.
Azizim, kapından çıkıp hangi yolu tutsan,
Alnından her zaman güneşin kendi öpsün.

1979 - Talaş Pallası sayfa 81.

IQBALI BUYUKSÄN

Ävväla räbmätür Anägä, Söng
esä älbättä Atägä. Bizlärgä
eslätmış bäyatni, Unutmäng
beç qaçan ustadni – Sen
Özbek elining färzändi, Istıqlal
yurtining dilbändi –
Vätäning ğayätdä keng erur,
Bärçägä bärabär teng erur,
Mebnätä qatsä bäm suyäging,
İeç yergä tegmäsin kuräging.
Çınıqtir mäyliğä sen tänni,
Unutmä vä lekin Vätänni.
Baläcan, sen daim suyuksän,
Biiub qoy, iqbali buyuksän!

Talaş Pallası 85.

GELECEĞİ BÜYÜK

Evvela teşekkürdür anneye,
Sonra use eibette babaya.
Bizlere hatırlatmış hayatı,
Unutmayın hiçbir zaman üstadı -
Sen Özbek ilinin evladı,
İstiklal yurdumun gönül bağı -
Vatanın gayet geniştir,
İerkese beraber denktir,
Mihnette sertleşse de kemiklerin,
Hiçbir yere değmesin omuzun,
Çiniktir meylin sen canı,
Unutma velakin Vatanını.
Yavrucuğum, sen daima sevgilisin,
Bil ki, geleceği büyüksün!

Talaş Pallası sayfa 85.

LAF

Lafçining uslubi şundaqdir äzäl,
Mähliya qıladi sizni yalğangä.
Qay kuni bir lafçi der edi dängäl:
-Şöpälaq tartgänmän Nöpaleangä.

Gäpni ilib ketdi ikkinçi lafçi, Dedu:
- Eşit endi, ağaynu, buznu. Ölik
dengiz derlär, säbäbin tap- çi,
Özim öldirgänmän öşä dengizni.

Lafning zämani häm ötdi- ku mutiaq,
Ungä muhtac emäs birartä adäm.
Rastdän duç kelgängä tartib şöpälaq,
Rastdän quritgäydir dengizlärni häm.

2007 yil 11 iyul' Talaş Pallası 89.

PALAVRA

Palavracının üslubu böyledir ezelden,
Cezbeder sızı yaiana.
Birgün bir palavracı derdi açıktan:
Tokat vurmuşum Napolyon'a.

Sözü aldı ikinci palavracı,
Dedi: - Dinle şimdi, kardeşim bizi.
Ölü deniz derler sebebini bul,
Ben öldürmüşüm o denizi.

Palavranın zamanı da geçti mutlaka,
Ona muhtaç değil hiçbir insan.
Gerçekten karşısına çıkana tokat vurup,
Gerçekten kurutacak denizleri de.

11 temmuz 2007 - Talaş Pallası sayfa 89.

YÄNÄ ÖZİNG QOLLÄ

Kimdir yıl sänäydi,
Kimdir ay sänär,
Men- çi kun sänäymän,
Saätni hätta.
Asanmu, qadämdä
Payläsä xatär,
Asanmi, yäşämaq
Tählikä ära.

Häsäd vä ğaräzning
Qamçisi tegib,
Közimdän qanlı yaş
Aqmaqda bälkim.
Turubmän şörişli
Başimni egib,
Yänä özing qollä,
Anäcan xalqım!

2007 yil 12 iyul' Talaş Pallası 90.

YİNE KENDİN KORU

Kimdir sene sayıyor,
Kimisi ay sayıyor,
Ben de gün sayıyorum.
Saatu hatta.
Kolay mı, adımda
Bekiese tehiuke,
Kolay mı, yaşamak
Tehlike içinde.

Hased ve garazın
Kamçısı değıp,
Gözümnden kanlı yaş
Akıyor belki.
Duruyorum kederiu
Başımı eğip,
Yine kendün koru,
Anacığım halkım!

12 temmuz 2007 - Talaş Pallası sayfa 90.

NÄSİBÄ

Dunyadä beç kimsä yurmäydi bekar,
Här kimning bär qaydän näsibäsi bar.
Kimdir ailäsin gäp satib baqsä,
Kimdir gäp oğrläb tebrätär rözğar.

2007 yil 10 iyul' Talaş Pallası 92.

NASIP

Dünyada hiç kimse yürümüyor boşuna,
Herkesin her yerden nasubu var,
Kumdur ailesini iaa satıp geçindirse,
Bir söz çevirip sürer hayat.

10 temmuz 2007 - Talaş Pallası sayfa 92.

VÄTÄN

Vätän nimädir deb yurgändän körä,
Esingni bir caygä yığıb al, cörä.
Dunyadä ibrätli därsxanälär köp,
Vätänni sen vätängädädän sörä.

2007 yıl 14 iyul' Talaş Pallası 95.

VATAN

Vatan nedir diye gezmektense,
Aklını bir yere topla arkadaş.
Dünyada ibretli dersaneler çok,
Vatanı sen gurbetçilerden sor.

14 temmuz 2007 - Talaş Pallası sayfa 95.

QAÇAN ESLÄKNÄN –

Qalgänlär esläydi ötgän insanni,

Qomsär tuşlärinä ul äziz canni.

Bilmädim, kim qaydä, qaçan eslärkän

Märhum bölib ketgän şörlük vicdanni.

2007 yil 14 iyul' Talaş Pallası 97.

NE ZAMAN HATIRLARKEN

Kalanlar hatırlar geçen insanı,
Özler rüyalarında o aziz canı.
Bilmiyorum, kim nerede, ne zaman hatırlıyor?
Merhum olup gitmiş biçare vicdanı.

14 temmuz 2007 - Talaş Pallası sayfa 97.

UMID

Balim, quvançliring aldindi hili,
Bötini diryaning layqası tunir,
Siyraç quşliring him bağinggi qonir,
Balim, quvançliring aldindi hili.

Vitining bundin him bölir çirağan,
Yini çippar urgiy invayi gullir,
Tengsiz mehr bilin bilqar kõngillir,
Vitining bundin him bölir çirağan.

Mişaqqatlır ötir, sinavlır ötir,
Xandan kulguliring tirilgiy hili,
Tegringdi bir alim yirilgiy hili,
Mişaqqatlır ötir, sinavlır ötir.

Umid qıl, başingni tik tutgin, balim,
Şu munis Vitinning tuprağini öp,
Baba çinarlırning yiprağini öp,
Umid qıl, başingni tik tutgin, balim.

2007 yil 1 iyul' Talaş Pallası 100.

ÜMİT

Yavrum, mutluluğun senin önünde,
Bulanmış nehrin çamuru diner,
Öten kuşlarda bağına gelir konar,
Yavrum, mutluluğun senin önünde.

Vatanın bundan da olur parlak,
Yine açar çeşit çeşit güller,
Benzersiz şefkatle dolar gönüller,
Vatanın bundan da olur parlak.

Sıkıntılar geçer, sınavlar geçer,
Handan gülüşlerin dağılacak sonradan,
Etrafında bir alem dizilecek sonra,
Sıkıntılar geçer, sınavlar geçer.

Ümit et, başını dik tut yavrum,
Bu munis vatanın toprağını öp,
Dede çınarların yaprağını öp,
Ümit et, başını dik tut yavrum.

1 temmuz 2007 - Talaş Pallası sayfa 100.

3. BÖLÜM

ŞİİRLERİN DİL İNCELEMESİ

3.1 İSİMLER : Aripov'un bu şiirlerde kullandığı kelimeler, kategori bakımından incelendiğinde sıfatlar ve cıns usumier ağır basmaktadır. Bu ifade aşağıdaki satırlarda yapılacak olan incelemelerle desteklenecektir.

Düi incelemesi bölümünün isimler alt başlığı altındaki bu bölümde eserde yer alan isimler, farklı açılardan sınıflandırılarak şairin bu eserdeki kullanım şekli değerlendirilmeye çalışılacaktır.

3.1.1 VARLIKLARIN NİTELİĞİNE GÖRE

3.1.1.1 ÖZEL İSİM: Aripov ele aldığımız şiirlerde özel isimlerden genellikle insan ve yer isimlerini kullanmıştır. Şiirlerde bahsettiğimiz söz konusu isimler şunlardır: Pärizad, Hilal, Babatağ, Çarlış, Baysun, Yulduz, Hirir, Turk, Buraq, Muhimmid, Risulullah, Ki'bi, Mekke, Haq, İlahi, Liyli, Micnun, Mustaqıllık, Ruslän Çigiyev, Rustäm, Özbekistan, Qur'an, Temur, Stilin, Hinifi, Qaşqadirya, Yadgar, Xızr, Erdan, Näsäf, Qarşi, İlham, Zirini, İslam, Xuda, Azrail, Munkir, Nikir, Näpaiean.

3.1.1.2 CİNS İSİM: Şiirlerdeki cins isimler şunlardır: tun, böy, şimil, yan, döstginä, bāhar, qarlıqlār, uz, māngu, bir, döst, qız, surit, gözäl, läblār, al, qırmızı, saç, sunbul, köz, buiaq, sihir, çaq, kuriş, burgut, bulutlır, qalb, bar, dirgah, qanat, tibiit, şiddit, quyaş, gözäl, yaş, uyqu, ming, bulbul, kilam, töti, özgi, ani, şe'r, kun, yulduz, itraf, tumin, darbaz, yendaş, epçil, öktim, biliqçi, tuxum, uşaq, havuzçä, til, quş, gul, muştaq, yigit, kuz, minziri, yurig, zihir, cinazi, yuräk, közyaş, qalim, xırı, şirq, ğarb, misri, bali, vucud, ahing, avaz, böran, kar, pist, umr, yurt, el, firsih, bağır, gözil, husn, avul, yölçi, taşlaq, qulaq, dupuri, keksilik, baxt, yamğır, atican, iriq, çaqındiy, bali, suvrit, nizir, siyrit, bihar, qış, çağ, közgu, vitin, diyar,

visal, yilav, qayi, teppi, libas, millit, til, icdad, xaiq, maqal, qaşsaqlıq, dirz, qarz, köçing, bulaq, iz, söraq, quyu, sihra, firaq, möysifid, kifin, dözax, gunah, şiytan, tinçing, erk, şiaqat, beşig, isa, bağır, nadir, rasti, haqiqat, zulmit, ulğay, divr, tam, tivbi, cihan, köngil, qabristan, ğussi, bağır, qapağan, simindir, huma, muui, oktyäbr', miydan, dekäbr', bema, hilal, zimistan, şe'r, ıftıxar, läfiz, aprel', ğurur, zifir, mehr, tilaş, cing, nur, zulmit, barlıq, nifis, filik, sima, insaf, viliy, e'lan, kim, fevräl', İyman, ehsan, mehman, yalğızlıq, kimlig, nadan, iyun', tä'mägir, iyul, hukumit, sigir, naçar, uluğlıq, sinait, avgust, bazar, mazar, azar, quvanç, yupänç, çaräsizlik, baylıq, märtäbä, iztirab, şadlıq, minziri, çivindaz, etikçi, nibir, miy, hamiylik, läb, tänti, mehnätkäş, hälal, qadim, diyar, istıqlal, ävgust, internet, ığva, peştaq, zimin, nayäbr', maqtav, dehqan, danin, mah, guvah, fevräl', ällä, väaadar, uyman, keiun, qarğış, pidir, zahir, cincilkiş, şirh, kuriş, qurılış, zir, cudalıq, rizalıq, äfzäl, tä'rif, mufässäl, niyät, ustad, suyäg, kuräg, suyuk, yalğan, şäpäiaq, ağaynu, xatär, qamçi, şörişli, nisibi, esing, cörä, vätängäda, çirağan,

3.1.2 VARLIKLARIN MADDESİNE GÖRE

3.1 2.1 SOMUT İSİM: Şiirlerde geçen somut isimler sıfatlarla nitelenerek okuyucuya hitap edecek şekilde kaleme alınmıştır. Bu isimler şunlardır: şimil, qarlıqlär, al, qırmızı, tang, yulduz, yöl, tağ, yuz, köz, kiprig, uşaq, xazan, qalim, tupraq, tuipar, tuyağ, qulaq, köçi, miskin, qayi, dirya, diraxt, mamıq, qol, tin, qul, tamir, zimin, etikçi, danin, oq, suyäg, iayqa, yiprağ,

3.1.2.2 SOYUT İSİM: Aripov'un şiirlerinde geçen soyut isimler genellikle ruha hitap etmekte ve şairin ne kadar ince bir insan olduğunu, ruha hitap ettiğini göstermektedir. Şiirde geçen soyut isimler şunlardır: huzur, qutluğ, zivqlin-, kuriş, şiddit, xayal, tuş, himiş, gumbiz, tinhalik, hizil, ehtimal, hivis, röya, muhibbit, ölim, ğaflät, qımmät, äfsus, bähanä, ruh, sibat, nisihit, hidd, faqatgini, ifsus, keksilik, şukran, insanlig, ibid, xatiri, icil, väfa, quvanç, dird, muhibbit, qızğan-, iziz, şubhi, bezival, tişviş, izab, şifqat, hisid, gunah, ruh, çari, ifsus, rasti, hummit, mehman, qısmıt, tivbi, yengilik, ğussi, qaşşib, yamaniuk, mehru, ezguiuk, yavuzlik, ıftıxar, ğurur, tilaş, umid, himayä, kim, gunahkar, istıqlal, ığva, maqtav, qarğış, fursit, iqbal, säbäb, xatär, häsäd, ğaröz, şörişli.

3.1.1 VARLIKLARIN SAYILARINA GÖRE

3.1.3.1 TEKİL İSİM: Şiirlerde geçen tekil isimler şunlardır: tağ, til, çeti, baş, şims, asman, tuxum, qabr, qayı, adät, mirtibi, himrah, dist, beşig, xazuni, zini, qul, quyaş, köngil, bağır, bema, zifir, cing, nifis, umid, aqıl, iybdar, sigir, yetuk, yanıq, nam, etikçi, miy, qadim, diyar, ıgva, çarbağ, kuzäk, danin, öq, pidir, ustad, suyäg, yıl, ay, kun, qamçi, xalq, cörä, yiprağ.

3.1.3.2 ÇOĞUL İSİM: Şair şiirlerinde çokluk ekini sadece gramatikal anlamda kullanmamıştır; ritmi kuvvetlendirmek amacıyla da çokluk ekine sıkça yer verilmiştir. Şiirlerde kullanılan çoğul isimler şunlardır: qaldiraqlır, ikimiz, dıryalır, adimlir, taşlir, qayılir, şimallir, şifaqlır, yıllir, boşlıqlır, bulutlir, xazanlär, tallär, çallir, dililir, bağlir, şaxlir, mezanlir, kuyılir, ufqlır, ahinglir, tanglär, balilir, çeçiklir, ivladlir, buyuklir, cilğalir, saçlir, birgiklir, egälär, qayğulir, yöllir, tuyğulir, yaxşilir, mazarlir, tağlir, sirlir, yulduzlir, tişvişlir, sidalir, özlir, qoiir, nidamitlir, astanilir, qapqalir, yaşlir, başlir, ummitlir, şagirdlir, aşıqlir, babalir, şimallir, sihabilir, kuşlir, tağlir, bağlir, cilğalir, kuyunlir, dinlir, köplir, ävliyalär, qaşqırlir, qalgänlär, quvançlir, köngillir, mişaqqatlir, sinavlır, çinarlır.

3.1.3.3 TOPLULUK İSMİ: Aripov şiirlerinde topluluk isimlerine sıkça yer vermemiş ve şunları kullanmıştır. tödi, birçi, ummit, biri, ailä.

3.2 ZAMİRLER

Şiirlerde şahıs zamirlerinin kullanımı şu şekildedir:

3.2.1 ŞAHIS: sen, unga, men, bizlir, ulir.

3.2.2 İŞARET: u, şu, uni.

3.2.3 BELİRSİZLİK: hir kimgi, här kim, heç kim, birar nirsı, alib beriy, heç kumsä.

3.2.4 SORU: Qayergi? Qayqa? Qaydä? Ni? Kum? Qay bur zat? Ne edi mitlib? Kim özimiz? Kumdur? Nerede? Kimdir öşi an tutgiy söraqqa? Kumdur? Kum? Kumiärdır? Qayaqlır? Qançä alding? Kim özi? Qandiy gip?

3.2.5 DÖNÜŞLÜLÜK: öz, öz- özimgi, özing, özimiz, özliri, öziçi, mucissim,

3.3 SIFATLAR

Aripov'un şiirlerinde sıfatların yoğunluğu dikkatimizi çekmektedir. Sıfatlarla soyut varlıkların somutlaştırılması ve insandaki derin hisleri uyandırması açısından sıfatlar Aripov'un şiirlerinde somut alem yeni bir hüviyetle görünmektedir. Geçen sıfatlar ise şunlardır:

3.3.1 NITELEME SIFATLARI : nami'lum qız, qutluğ bir sihir, yaş burgut, qumuş bulutlır, mağrur işanç, qudritle qanat, öynaqı şimallir, eng yuksik cay, bugungu tang, aitun yaşligim, ani til, kitti yöl, tilli bilqçı, xaru xas xazaniär, aççıq xazan, bir kölmäk havuz, sölim çayxani, tökilgin alav, söngsiz öylirim, alis yaşlik, yamğiriü kun, yiıdaq köçilir, uvişgin qalb, ötgın sevgi, ötgän an, ğamgin qoşiklır, buyuk zıman, munis ahulır, buyuk firzi, hisritlirim kömilgin cay, ilimli kun, ilk sevgi, addiy mişini, alis yulduzlır, ulkin kemilir, yurgın kemi, misli kimilik, dösti ğarib, tinbil bulutlır, yaruğ xayal, simaviy ötlir, uçqur dünya, tinha sağan, izğirin tikiñ, dilbir kainat, yirim tun, çaqnigin oqlır, pirçi nan, söng qultum suv, addiy insanlık, cicci apilir, sağınç unlır, tirik bir qayğu, tugınmis baxt, tugınmis ökiñç, çırağan umrimni yaritgin quyaş, targini kulb, zimindek iylingin sıvdalı bu baş, idirlirning lalizar, tazi qarig, qahrıtan qış, beğubar tang, navvatring uyqu, yaruğ öylir, qoşilaq biharing, şirin tiriklik, qari dengiz, hikmätü gäpiär, qırq yuiük idavit, unsız bir qoşiq, keng alim, mö'ciz qalb, ungin bir diraxt, alis keçilir, köhni bu karg, suluv at, nurqanat Buraq, aliy dirgah, baxtiyar gödik, hisidgöy kimsilir, beçari bindi, gunahkar kimsi, nuraniy başlır, qırmız ring, qutluğ sifir, yaş yigit, uluğ illami, söngsiz ilim, tengsiz xazini, behikmit hadisı, uluğ dirgah, hidisçi babalir, çağ köngul, addiy bin, çiminzar bağlır, eng yavaş it, sönggi daqıqa, qanlı sihni, sirli sukunit, mircan yulduzlır, diydi it, buyuk saddilik, qulaç tuhmıt, aciz bindi, yaruğ bu alim, tikibbur kis, şirin tuş, amanät can, şadman insan, siriq yipraqlır, körir köz, iytir söz, yaruğ yuz, mudhiş minziri, suyiksiz til, parlaq quyaş, baxtiyar yaşlär, äzämät oğlı, äbädiy iqbal, sapal kasim, kämtärün mäkan, ä'la ärş, bukilmägän bei, keng siyma, cincilkiş bir zat, ikki xıl insan, arzuli hiyat,

ğalvili umr, keksir qılıç, şirin söz, ölik dengiz, qanlı yaş, ibrätii dârsxanâiär, ötgän unsan, äziz can, şörlük vicdan, siyraq quşlır, invayi gullır, tengsiz mehr, xandan kulgulır, munis vitin,

3.3.2. BELİRTME SIFATLARI

3.3.2.1. İŞARET SIFATLARI: kiprikdigi yeş, şu layqa havuz, şu tar havuzçā, bu dunye, bu çallır, şu an, bu şihir, ağır bir xayal, ğamgin bir zat, bu caylır, u yer, bir sağan, bu hiyat, bu alim, bu zıman, bu zıqnı alim, bu nırsi, uşbu hal, bir pırçı alav, özgi minzil, bu közlır, bu hal, ul bindi, u dim, bu uy, bur asiy, şu zum, u bulut, şu daqıqa, a yurtım, u yaq, uşbu mä'vadän, öşā dengiz,

3.3.2.2. SAYI SIFATLARI: ming yıl, bir tumin, bir şe'r, bir kun, bir nisihit, bir söz, ikki alim, altmış yaş, kırq yıl, ming kāsġā, ikinci bay, bir bay, altmış nıvbihar, altmış fırişti, bir rihbir, ming rihmit, bir çal, uç yuz yıl umr, bir lafçı, ikinci lafçı.

3.3.2.3. BELİRSİZLİK SIFATLARI: yaxlit himişi, bi'zi közi açıqlır, bundiy ğam, bi'zi tunlır, şu qadir dilbir, şu qadir şirin, bunçi ğam, neçaq ringlır, neçaq şirin, dört tirif, çeksiz qatar, cudi yaxşı, cudi yaman, şunaqa çirxpilik, hir bir söz, bundiyin visal, köp nırsi, him yıraq, hir an, heç qaçan, köp sini, neçi çöllir, bir kun, bir illami, bundiyin insan, köp gip, qaysi bir insan, birar xanadan, uzaq yıllır, birim köhlik, çiraylı birim, turfi sin'itkar, hār dil, heç qaçan, qay kuni, birartā adām, hār qay,

3.3.2.4. SORU SIFATLARI: naqadir epçil, naqadir öktim, qandiy baxt, isli nimidir, qañci sıvda, qandiy yölçi quş eding, qandiy sirli tuş eding, bu ne qısmıt erur, naqadir şifqatsiz, qandiyin zuġum, qandiy ğam, qañci rivayit, kim iybdar, bu qandiyin hal,

3.4 ZARFLAR

Aripov'un şiirlerine baktığımızda zarfları isim ve sıfatlar kadar sık görmemekteyiz. Şiirlere genel bir bakış açısıyla değerlendirdiğimizde şair anlatımı daha çok sıfatlarla

zenginləştirmişdir. Dolayısıyla şiirlerde zarflar sıfatlar kadar yer tutmamaktadır. Şiirlerde geçen zaraiaş şunlardır:

3.4.1 YER-YÖN ZARFLARI: pəstgä, siri, kökdi, çoqqılır siri, caygi, çoqqı uzri, qaydin bilisin, alib kelişdir Ki'bigi taman.

3.4.2 ZAMAN ZARFLARI: axır bersing, tinmiy yağdi, qaytib kelmäs, himan eslib yurimiz, sihirgiçi yummiydi, taqılläydi nagähan, asayış zimandin ğurur, kimgidir yaqmıy, çulğir himişi, baqqanung ziman, şiciri tuzgini ziman, qamilgin bir çağ, himişi muqaddis biling, endi hamiylik qiling, yaşnäyver hämişä, birpa etdik bugün.

3.4.3 NASILLIK – NICELIK ZARFLARI: xuşhäl şivirläding , miğrur turdi, böran misal qözğaldi, yäl-yäl lavulläydi, titrib turir, közlrini yumib yuribdi, şamu sihir tinim bilmiy şirh iyli ding, häyqırib çıqdi, uçsi nagihan, yenidi lav-iav, yamğırın kun kibi ezildi, ezilmi siri, qasddin yaqmıgiy, mi'yus baqmıgiy, suluv bölmägäy, terib kelgin, axtirimın titrib, çark gibi dön, esdin çıqıb ketir, turfi köribmin, ölçib yuribmin, gulduras salib, mi'yus turidi, çöçib uyğanidi, dang qatib uxlır, şukrani tikrar, diryadiy taşir, cilğadiy şaşir, singgiy ahing singiri, minnit bilin uzıtdi, ne uçun çilding, sitilib ketding, inar danisidek qatarıng, baqqıuu quvan, zimindek tinha qaldi, yugur entikib, hukm kibi yingrir, beçari uh tartib, toqğänlär zäb, unutilir sekin, ötmismin zinhar, içmismin isla, cim öyliyatgindir, ötibdi muttisil, yişibmin kiraxt, baqmi heç hiyran, dengizgi yetişgin cilğadek şaşib, qoydilir yığlıb, addiy bındi yingliğ tuşdi, şiftgi qarib yatıdi, iskänib tentiräş, munasib yişib, açmäsdän yapdi, taş qatib qalgin, uvvas tartib yığlır, yuribmin ku axır men çilib, quvanib tişlidi nizir, at surib keldi,

3.4.4. SORU ZARFLARI: neçun uçmaqdi, uyğatgin nımı, ne kutir, qozğatgin nımı, neçun çömding, negi uçding, qandiy iyal bölgin, negi keldim, neçun kelib, netiy, yirişmaq neçun, nelir kutir, cimgini nizir, uçdingmi nagah, nicat hic qılmıydi, keçmismi nagihan, qani deymın, qaçan eslärkän,

3.4.5. AZLIK ÇOKLUK ZARFLARI: köp körginlır, köp oqming.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Özbekistan Milli marşı şairi ve Özbekistan Başbakan Yardımcısı Abdullah Aripov'un Münacaat Saylanma ve Talaş Pallası adlı kitaplarından seçtiğimiz bazı şiirlerinin transkripsiyon, aktarma ve dil incelemesini yaptık. Çalışmamızın değerlendirilmesini şu satırlarla özetleyebiliriz.

1. Tezin "Giriş" kısmında ilk başlık olarak Abdullah Aripov'un özgeçmişi ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.
2. Birinci bölüm üç alt başlık olarak ele alınmıştır. İlk başlıkta Özbek Tarihi ve bugünü, ikinci başlıkta Özbek Türkçesi ve edebiyatına genel bir bakış, üçüncü başlıkta ise Özbek Türkçesinin dil özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.
3. İkinci bölümde seçtiğimiz yüz şiirin transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır. Aktarma yapılırken şiirlerin gerçek anlamlarından kopukluk olmamasına ve kelime kelime aktarılmasına özen gösterdik.
4. Tezin üçüncü bölümünde şiirlerin dil incelemesini dört ana başlık ve alt başlıklar altında ayrıntılı olarak yapmaya çalıştık

Bütün bu incelemeler sonucunda şiirlerde sıfat ve sıfat tamlamalarının yoğunluğu dikkat çekmektedir. İsimlerin kullanımı da diğer öğelere nazaran daha fazladır. Şairin şiirlerini üslup ve muhteva olarak burada ayrıntılı olarak incelemesek de kitaplarına baktığımızda Münacat Saylanma adlı kitabında "Hikmet Sedaları" başlıklı bölümden sonra konu olarak dini hayatın ön plana çıktığını, Hz. Muhammed'in (s.a.v) yaşadıkları hakkında yazılmış şiirler olduğu görülür. Çevirisini yaptığımız Talaş Pallası adlı kitaptaki şiirlerin ise daha çok günümüz hayatıyla ilgili ve şairin yakınında olan kişilerin konu olarak seçildiği görülmektedir. Şiirlere genel olarak bakıldığında şairin dili ustaca kullanarak bunu okuyucuya derin bir duygu yoğunluğu ile yansıttığı sonucuna varılmıştır.

SÖZLÜK

A

abad qıl-	: Kalkındırmak.
abdan	: Tamamen.
aciz	: Aciz.
aç-	: Açmak.
açıq	: Açıq.
adaş äylä-	: Şaşkın etmək.
addiy	: Basit.
ädir	: Tepe.
adäm	: İnsan.
adät	: Adet.
aftab ölkäsi	: Güneş ülkesi.
ağır	: Ağır, zor.
ağay	: Kardeş.
ahäng	: Ahenk.
ahu	: Ahu.
ailä	: Aile.
ailä qur-	: Yuva kurmak.
äks et-	: Aksetmek, yansımak.
al	: Al. aläm
	: Âlem.
älängä	: Ateş.
alav	: Alev.
älbättä	: Elbette.
alçaq	: Alçak.
aldi	: On,önü.
aldinraq	: Önce.
alis	: Uzak.

aliy	: Yüce,ali.
almas	: Elmas.
alqış	: Alkış.
alti	: Altı. altın
	: Altın.
altmış	: Altmış.
aman	: Sağlam.
amanät	: Emanet.
ämma	: Amma.
an	: An, süre.
anä	: Ana.
anä til	: Anadil.
äniq	: Belli,açık.
änvayi	: Çeşit çeşit.
aprel'	: Nisan.
aq-	: Dökülmek, akmak.
aqıl	: Akıllı,akıl.
art	: Arka.
artdä	: Geçmiş.
artıq	: Fazla.
arzuli	: Arzulu,istekli.
asan	: Kolay.
asayış	: Asayış.
asiy	: Asi. asiya
	: Asya.
asman	: Gökyüzü.
ast	: Alt.
astanä	: Giriş.
aş-	: Aşmak,geçmek.
aşıq	: Aşık.
aşıyan	: Yuva.
aşkar et-	: Aşkar etmek, herkesçe bilinmek.
aşkarä	: Aşikare.
at-	: Atmak.

at	: 1sim,ad.
at	: At.
atä	: Baba.
atäş	: Ateş.
avaz	: Ses.
avgust	: Ağustos.
avul	: Dışarı.
axırät	: Ahiret.
ayaq qolin bağlä-	: Elini ayağını bağlamak.
azad qıl-	: Azad etmek.
azar	: Acı.
äbäd	: Ebedi.
äcäba	: Acaba.
äcäl qonğırağı	: Ecel kapısı.
äcdad	: Ecdad,cedler,atalar.
äççiq	: Acı.
äçi-	: Acımak.
ädavät	: Düşmanlık,kin,garaz.
ädir	: Tepe.
äfsus	: Maalesef.
äfsus çek-	: Pişman olmak.
ägär	: Eğer.
äks et-	: Aksetmek,yansımak.
äläm	: Elem.
älängä	: Ateş.
älbättä	: Elbette.
ällam	: Alim.
älmäşib tur-	: Değişip durmak.
ämma	: Ama.
änä	: İşte.
änar	: Nar.
änçä	: Çoktan.
ändäk	: Azıcık.
änglä	: Anlamak.

änıq	: Belli,açık.
änvayi	: Çeşit çeşit.
aql	: Akıl.
ära	: İçinde.
arıq	: Ark.
ärqan	: İp.
ärş	: Arş.
ärz äylä-	: Arzetmek.
äsa	: Asa,baston.
äsl	: Asıl.
äsla	: Asla.
äsrä-	: Esirgemek.
ätraf	: Etraf.
ävval	: Evvel,önce.
axır	: Sonra, aslında.
axırät	: Ahiret.
axtär-	: Aramak, sormak.
äya	: Ey.
äyal	: Kadın,bayan.
äybdar	: Suçlu.
äylän-	: Dönmek.
äyt-	: Söylemek,demek.
äzab	: Azap.
äbädiy	: Ebedi.
ällä äyt-	: Ninni söylemek.
äläm qıl-	: Elem vermek.
älämli	: Elemlı.
ävğust	: Ağustos.

B

beçarä	: Çaresiz.
bedar	: Uykusuz.
beğubar	: Temiz,berrak,safdil.

behikmät	: Hikmetsiz.
behudä	: Boşuna.
bekar	: Faydasız.
bekargä	: Boşuna.
bemar	: Hasta.
bemurad	: Muradsız.
bepisänd	: Bipesend.
ber-	: Vermek.
berk	: Kapalı.
berkin-	: Gizlenmek.
beşäfqat	: Şefkatsiz.
beşik	: Beşik.
bexatär	: Tehlikesiz
bezäval	: Zevalsiz,bitmez,tükenmez.
bağışlä-	: Bağışlamak.
bähanä	: Bahane.
bähar	: Bahar.
bil-	: Bilmek.
bilän	: İle.
biräm köhlik	: Çok yakışıklı.
biraq	: Fakat.
birav	: Biri,birisi.
birpäs	: Biran.
biryan	: Bir taraf.
bisyar	: Hazır.
bit-	: Bitmek,tükenmek.
bittä	: Tek.
bäliqçä	:
Balıqçık. bälkim	: Belki.
bänd	: Meşgul,dolu.
böl-	: Olmak.
böläk	: Bölük,parça.
böläkçä	: Değişik,bölüm bölüm.
böm- boş	: Bomboş.

böran	:	
B oran,fırtına. bötänä	:	B ulanmış.
bözlä-	:	Sızlamak.
bärabär	:	Beraber.
bärdaş	:	Sabır.
bu	:	Bu. bugün
	:	Bugün.
bukçä-	:	Sızlamak.
bukil-	:	
B ükülmek.		
bukilmägän bel	:	B ükülmeyen
bel bulaq	:	Bulak,kaynak.
bulär	:	Bunlar.
bunçä	:	Bukadar.
bunçä	:	Bunca,bu kadar.
bundäy	:	B öyle.
bungä	:	Buraya.
bur-	:	Çevirmek,yöneltmek.
burgut	:	Kartal.
butkul	:	
B ütün. buyan	:	Beri.
buyuk	:	
B üyük.		
buyur-	:	Buyurmak.

V

vä'd	:	Vaad.
vä	:	Ve.
vä lekin	:	Velakin.
vähmkar	:	Vehimli.
väliy	:	Veli.
vätän	:	Vatan.
väfa	:	Vefa.
väfadar	:	Vefalı.

visal	: Visal,kavuşma.
vätän	: Vatan.
vätängäda	: Gurbetçi.
vucud	: Vücut.

G

gaha	: Bazen.
gäp	: Söz.
gär	: Eğer.
gärçänd	: Gerçekten.
gärçi	: Gerçi.
gödäk	: Çocuk.
göya	: Güya.
gözäl	: Güzel.
gäp	: Söz.
gär	: Eğer.
gugurt qutisi	: Kibrit kutusu.
gul	: Gül,çiçek.
gulduras sal-	: Gürültü çıkarmak.
gulzar	: Gül bahçesi.
gunah	: Günah.
gunah qıl-	: Günah işlemek.
gunahkar	: Günahkar.
guvah	: Şahit.

D

däf'ätän	: Hemen,birdenbire,ani olarak.
däha	: Deha.
dälä	: Tarla.
däm	: O zaman.
däma- däm	: An be an.
dämidäy	: Uç tarafı gibi.

danä	: Tane.
dang qatib uxlä-	: Mışıl mışıl uyumak.
danişmänd	: Bilge,hakim.
daqıqa	: Dakika.
dar et-	: Asmak.
däraxt	: Ağaç.
darbaz	: Cambaz.
därd	: Dert.
därgah	: Mekan,yer, dergah.
därhal	: Derhal.
därya	: Nehir.
därz	: Kırık.
däst	: El.
dävam	: Devam.
davan	: Çıkış yolu,dağ yolu.
dävr	: Devir.
dävrä	: Eğlence.
däyr	: Dayr.
de-	: Demek.
degändek	: Dediği gibi.
dehqan	: Çiftçi.
dekäbr'	: Aralık.
demäk	: Demek.
dengiz	: Deniz.
dil	: Kalp,gönül.
dilbär	: Güzel, gönül alan.
dilbänd	: Kalpteki sevgi.
dildar	: Dilber.
diyar	: Diyar.
Däm	: An,zaman.
Dängäl	: Açıktan.
döst	: Dost.
dösti ğarib	: Garip dost.
döstlik	: Dostluk.

dözx	: Cehennem.
därkar	: Lazım,gerek.
därsxanä	: Dershane.
dua ber-	: Dua etmek.
duç kel-	: Karşılaşmak.
dunye	: Dünya.
dupur	: Gürültü,ses.
däydi	: Serseri.

E

E'lan	: İlan.
E'tıqad	: İtikad,inanç.
eç-	: Açmak,çıkarmak.
eg-	: Eğmek.
egä	: Sahip.
egizäk	: İviz.
ehsan	: İhsan,iyilik,lütuf,bağışlamak.
ehtimal	: İhtimal. ehtiyat
bol-	: Dikkatliolmak.
ek-	: Ekmek,dikmek.
ekän	: İmiş.
el	: İl.
elä başlä-	: Esmeye başlamak.
el yurt	: Memleket.
elmä-el	: İlden ile.
elt-	: Götürmek.
emäs	: Değil.
emiş	: -miş.
endi	: Şimdi.
eng	: En.
entikib	: Hızlıca.
epçil	: Becerikli.
erk	: Özgürlük,serbestlik.

ertäk	: Hikaye.
ertän	: Yarın.
es-	: Esmek.
es	: Hatır,hafıza.
esä	: 1se. eslätkuçi
	: Hatırlatan.
eslä-	: Hatırlatmak.
eşik	: Kapı.
etgäli	: Yapmak için.
etikçä	: Çizme.
ez-	: Ezmek.
ezgu	: Hayırlı,iyi.
ezgulik	: İyilik.

YE

Yeliş	: Koşmak.
yen-	: Yanmak.
yendaş	: Arkadaş.
yengil-	: Hafifletmek.
yer	: Zemin,yer.
yer asti	: Yer altı.
yer yuzi	: Yeryüzü.
vergä qarış-	: Toprağa karışmak.
yeşdäy	: Yaş gibi.
yet-	: Ermek,yetişmek.
yetär	: Yeter,tamam.
yetuk	: Yetişkin.

YA- YA

yad	: Hatır.
yağ-	: Yağmak, açmak.
yaki	: Yada.

yökkä	: Tek.
Yälav	: Alev.
yalbar-	: Yalvarmak.
Yağlan	: Yalan.
yalğız	: Yalnız.
Yältir-	: Parlamak.
Yaman	: Kötü.
Yamğır	: Yağmur.
yamğırdäy	: Yağmur gibi.
yan-	: Yanmak.
Yänä	: Yine,tekrar.
Yängrä-	: Çınlamak.
yap-	: Kapamak.
Yäpraq	: Yaprak.
yaq	: Taraf.
yaq-	: Beğenmek,
yakmak. yaqın	: Yakın,kısa.
yär	: Yar,sevgili.
yar böl-	: Yarolmak.
yäräl-	: Yaratılmak.
yäräş-	: Yakışmak.
yari-	: Parlamak.
yaruğ	: Parlak.
yaş	: Genç. yaşä-
	: Yaşamak.
yäşir-	: Gizlenmek.
yaşlig	: Gençlik.
yat-	: Kalmak,yatmak.
yat	: Yabancı.
yavaş	: Uyuz.
yavuz	: Yavuz,çetin.
yaxlit	: Bütün.
yaxşi	: İyi.
Yäydaq	:
Bomboş.	

yäyrä- : Hürce eğlenmek.

C

cäcci : Küçük.
cäcci apä : Küçük abla.
cähan : Cihan,dünya.
can : Can.
Cänazä : Cenaze.
cäncälkäş : Kavgacı.
Candaş : Yandaş.
cäng qıl- : Mücadele etmek.
cävab : Cevap.
cay : Yer.
äcäb : Acayip.
Cilğa : Dere.
cim : Sessiz.
cimginä : Sessizce.
Cänub : Güney.
cön närsä : asit şey.
cörä : Arkadaş.
cudä : Pek,gayet.
Cudalik : Ayrılık.

Z

Zäbtigä al- : Zaptetmek.
zähär : Zehir.
Zäman : Zaman.
zämanä : Zamane,çağdaşı.
zämin : Zemin,yeryüzü.
zämindek : Zemingibi.
zar äylä- : Muhtaç etmek.
zar et- : Celbetmek,kendine çekmek.
zärb : Derbe.

zäri	: Parlaklık.
zat	: Zat kişi.
zatän	: Zaten.
zävqlänal-	: Zevkini sürmek.
zimistan	: Karanlık.
zinä	: Merdiven.
zinhar	: Sakın asla.
zıqnä	: Kıskanç.
ziyadä	: Ziyade.
Zärbä	: Yumruk.
Zuğum	: Keder.
Zulmät	: Zulmet karanlık.
zum	: An.

I-1

ibadät	: İbadet.
iblis	: Şeytan.
ibtida	: aşlangıç baş taraf.
ıçrä	: İçinde.
iftıxar	: İftihar.
ığva	: Kısırtma tahrik.
ikki	: İki.
ildiz	: Filiz.
ilib ket-	: Devralmak, almak.
İltimas böl-	: Tavsiye, rica, istirham etmek.
ini	: Kardeş.
insaniyät	: İnsanlık.
intiha	: Son nihayet uç.
ıqbal	: İقبال gelecek.
isbatlä-	: İsbatlamak.
iskän-	: İzsürmek.
istıqamät qıl-	: İstikamet etmek.
istıqlal	: İstiklal.

işanç	: İnanç.
işq	: Aşk.
İt	: Köpek.
iyman	: İman.
iyul'	: Temmuz.
iyun'	: Haziran.
İz	: İz.
izğirin	: Sivri.
iztirab	: İzdırap.

Y

yigit	: Yiğit delikanlı.
yığb al-	: Toplamak.
yığlä-	: Ağlamak.
Yil	: Yıl.
yıraq	: Uzak.
Yäl	: Alev.
yänä	: Yine.
yöl	: Yol.
yöl sal-	: Yoladüşmek çıkmak.
yölçi	: Yolcu.
yoq	: Hayır yok.
yoqal-	: Kaybolmak.
yoqat-	: Yoketmek.
äyyam	: Özel günler dönemler.

K

käbi	: Gibi.
kädär	: Keder.
käfän	: Kefen.
kähkäřan	: Samanyolu ışıklı manzara hacılar yolu.

kainat	: Kainat.
kakil	: Kahkül saç.
kâlam	: Söz.
kâm	: Noksan.
kämäläk	: Gökkuşağı.
kändä qıl-	: Esirgemek.
käraxt	: aygın.
kärvan	: Kervan.
kasä	: Kase.
kättä	: Ana, temel.
kayi-	: Hafif paylamak, azarlamak.
keçä	: Gece.
keç-	: Geçmek.
keçir-	: Affetmek.
keksä	: İhtiyar.
keksir	: Keskin.
kel-	: Gelmek.
kelin	: Gelin.
kemä	: Gemi.
keng	: Geniş.
keräk böl-	: Lüzum olmak.
keräk	: Gerek.
ket-	: Gitmek.
ket	: Arka, sonra.
kez-	: Gezmek.
kifayä	: Yeterli.
kimsä.	: Kimse.
kiprig	: Kirpik.
kir-	: Girmek.
Kämtär	: Gizli.
köçä	: Sokak.
köhnä	: Eski.
kök	: Gökyüzü.
kök gumbäz	: Gökkubbe.

kökrägi til-	: Göğsünü parçalamak.
köksin ker-	: Göğüs germek.
kölmäk	: Avuç.
kömil-	: Gömülmek.
köngil	: Gönül.
köp	: Çok.
kör-	: akmak görmek.
körkäm	: Görkemli güzel.
kötär-	: Kaldırmak.
köy	: Zaman.
köz	: Göz.
köz aç-	: Gözaçmak.
köz tik-	: Göz dikmek,bakmak
köz yum-	: Göz yummak.
közgu	: Ayna.
közi açıq	: Gözü açık.
közyaş	: Gözyaşı.
Kärvan	: Kervan.
kul-	: Gülmek.
kulbä	: Kulübe.
kulfät	: Zahmet sıkıntı yorgunluk.
kulgu	: Tebessüm.
kun	: Gün.
kuräş	: Güreş mücadele.
kuräg	: Omuz.
kut-	: Beklemek.
kuy	: Ses.
kuyaş	: Güneş. kuylä-
	: Söylemek.
kuyun	: Hortum rüzgar.
kuz	: Güz sonbahar.
kuzät-	: Seyretmek, yolcu etmek.
kuzäk şämälläri	: Kuzey rüzgarları.

L

lafçı	: Palavracı.
lähzä	: An.
lal qal-	: Lal olmak.
laläzar	: Lale bahçesi lalelik.
lavullä-	: Alevlenmek.
layqa	: Çamur.
Läb	: Dudak.
äldav	: Aldatıcı.
lekin	: Lakin, fakat.
Läfzi	: Lafız söz.
libas	: Elbise.
Lärzä	: Titreme sarsılma.

M

Mä'va	: Mekan.
mä'na	: Mana.
mä'yus	: Umutsuz.
mä'yus baq-	: Umutsuzbakmak.
mä'yus tur-	: Uzgündürmek.
mädädkar böl-	: Yardımcıolmak.
mäftun	: Fitne ve belaya tutulmuş olan mecnun aşık.
mah	: Ay.
mäkr	: Hile.
mamıq	: Bez parçası kumaş.
mänä	: İşte.
mänglä	: Alın,kader.
mängu	: Ebedi.
mäntıq	: Mantık.
mänzärä	: Manzara.
mänzil	: Menzil,yer.

maqsäd	: Maksat.
maqtä-	: Ovmek.
maqtav	: Ovgü.
märcan	: Mercan.
märtä	: Defa,kez.
märtäbä	: Rütbe mertebe.
mäskän	: Mesken.
maslä-	: Uyarlamak.
mäst qıl-	: Mestetmek.
mäşaqat	: Sıkıntı.
mäşinä	: Araba.
mätläb	: İstenilen şey istek.
mävücud	: Mevcut,var.
mäy	: İçki.
mäydan	: Meydan.
mäyli	: Tamam.
mazar	: Mezar.
mäbada	: Eğer.
mädhiyâ	: Methiye.
me'rac	: Mirac.
mehman	: Misafir.
mehnät	: Mihnet.
mehnätkäş	: Emekçi çalışkan.
mehr	: Şefkat iyilik.
mehr beşigi	: Şefkat beşiği.
men	: Ben.
mezan	: Ölçüt mizan.
mezban	: Evsahibi.
mähliya qıl-	: Cezbetmek,kendine çekmek.
millät	: Millet.
miltir-	: Parlamak.
milyan	: Milyon.
ming	: Bin.
minnätdar	: Minnettar.

misal	: Gibi.
misrä	: Mısra.
mitti	: Küçük.
Mängläy	: Alın.
Mängu	: Ebedi.
mö'cüz	: Küçük.
möysäfid	: İhtiyarlık yaşlılık. maqal
tuqı-	: Atasözü yazmak.
märhum böl-	: Merhum olmak ölmek.
märt	: Mart.
märtäbä	: Mertebe.
mäsälän	: Mesela örneğın.
mubaräk böl-	: Mübarek olmak.
mucässäm	: Cisimlenmiş olan,cismi olan şekillenmiş.
mudam	: Daima.
mudhiş	: Müthiş.
mudraq	: Uyumuş.
mufässäl	: Geniş malumatlı izahlı kısımlara ayrılmış.
muhäbbät	: Aşk sevgi muhabbet.
muhlät	: Mühlet verilen süre.
muhtac	: Muhtaç.
mukärräm	: İkram olunmuş muhterem hürmet edilen.
munasib	: Münasip uygun.
munçä	: Bukadar.
munis	: Alışılmış sevimli.
muqaddäs	: Mukaddes.
muştac	: Müştak.
mutlaq	: Mutlaka.
muttäsil	: İtişik aralıksız hiç durmadan.
Mäy	: Mayıs.
Mäydan	: Meydan.

N

nä	: Ne.
nabäkar	: Faydasız.
näbirä	: Torun.
näcat	: Kurtuluş selamet yüksek mekan.
naçar	: Çaresiz mecbur kalmış.
nädamät	: Pişmanlık.
nadan	: Alçak aşağı.
nadiri dävran	: Devrinin nadiri.
näfäs	: Nefes.
nagah	: Birden.
nagähan	: Birden,aniden.
nähar	: Sabah.
nähat	: Hayret.
nalä-	: İnlmek.
nali-	: Şikayet etmek.
nam	: Nam ad şan.
namä lum	: Bilinmeyen.
nan	: Ekmek.
näqädär	: Nekadar.
näri	: Uzak.
nariza böl-	: Raziolmamak.
närsä	: Şey.
näsihät	: Nasihat öğüt.
näsl	: Nesil.
nävbähar	: İlkbahar.
nävbät	: Sıra.
navvaträng	: Derin.
nayäbr	: Kasım. nüzär
sal-	: Bakmak.
nüzär täşlä-	: akış atmak.

neçä	: Nice.
neçaq	: Nice.
neçün	: Niçin.
negä	: Niçin.
nelär	: Neler.
netäy	: Ne yapayım.
nihayät	: Nihayet,sonunda.
nimä	: Nedir.
nisar	: Saygı.
nisbiy	: Nisbi.
nisbiylik	: Nisbilik kıyaslama.
nişan	: Belirti,eser.
niyät	: Niyet.
Näsibä	: Nasip.
Näsihät	: Nasihat.
nuraniy	: Nurani,nurlu.
nurqanat	: Nurlukanat.
nävröz	: Nevruz.

p

-

R

-

s

suluv	: Güzeli.
sunbul	: Sümbül.
surät	: Resim.
surur	: Sürur sevinç neşeli olmak.
suruv	: Sürü.

sut	: Süt. suv
	: Su.
suvrät	: Suret.
suy-	: Sevmek.
suyäk	: Kemik.
suyuk	: Sevgili.
saxıy	: Cömert

T

tä mä	: Çıkarıcılık.
tä mägir	: Tamahkar.
tä rif	: Tarif.
täbiät	: Tabiat.
täfäkkur	: Tefekkür.
tağ	: Dağ.
täkäbbur	: Tekebbür.
täkrar	: Tekrar.
tal	: Dal ağaç.
tal-	: Yorulmak.
tälaş päyti	: Telaş vakti.
tälpiniş	: Çekilme.
tam	: Dam çatı.
taman	: Doğru.
tamaşä	: Seyretmek.
tamir	: Demir.
tän	: Can.
tänbäl	: Tembel.
tang	: Seher.
tang yulduzi	: Tanyıldızı.
tänha	: Tenha, tek.
tänhalik	: Yalnızlık.
tap-	: Bulmak.
taq	: Dağ.

taq-	: Takmak.
taqdir	: Takdir,kader.
taqlid	: Taklit.
taqsir	: Efendim,hitap.
tar	: Der küçük.
täräf	: Taraf.
targinä	: Daracık.
tärqat-	: Dağıtmak.
tart-	: Çekmek kaldırmak.
täskin	: Yatıştırmak sakinlik vermek rahatlandırmak..
täsvir	: Tasvir.
taş	: Taş.
taş-	: Taşmak.
taş qatib qal-	: Taş gibi katılaşmak.
täşlä-	: Atmak çevirmek.
täşlän-	: Atılmak.
täşviş	: Kaygı tasa.
tävab	: Tavaf.
tävbä	: Tövbe.
tävbä qıl-	: Tövbe etmek.
täyän-	: Dayanmak.
tazä	: Taze,temiz.
tebrä-	: Sallanmak.
teg-	: Değmek.
tegmä-	: Dokunmak.
teng	: Denk eşit.
teng kel-	: Denkgelmek.
tengi töş	: Kendi dengi aynı dönem insanı.
tengsiz	: Eşsiz.
tentirä-	: Aylak aylak dolaşmak dolaşmak.
tepä	: Tepe.
ter-	: Dermek,toplamak.
termul-	: Dikkatli bakmak.
tählikä	: Tehlike.

tähsin	: Ovgü.
tıǵlä-	: Yanmak.
tik	: Dik.
tikän	: Diken.
til-	: Kesmek.
til	: Dil.
tillä	: Altın.
tin-	: Dinmek,durmak.
tinçing	: Sakinlik.
tinglä-	: Dinlemek.
tirik	: Diri canlı.
titrä-	: Titremek.
titraq	: Sarsıntı.
tiyrä	: Karanlık.
tänti	: Mert cömert.
tödäng	: Sürü.
tök-	: Dökmek.
töl-	: Dolmak.
tölğa-	: Şaşırmak.
tört	: Dört.
töş	: Göğüs.
töti	: Papağan.
tözǵıt-	: Dağıtmak.
taqıllä-	: Çalmak tıkırdamak.
täräl-	: Dağılmak.
täşviş	: Sıkıntı.
tufäyli	: Yüzünden sebebinden.
tugäl	: Tamamen.
tugän-	: Tükenmek bitmek.
tuğ	: Doğmak.
tuhmät	: Şikayet.
tulpar tuyaǵı	: Atnalı.
tumän	: Duman.
tun	: Gece.

tuprağ	: Toprak.
tur-	: Durmak,kalmak.
tuş-	: İnme düşmek.
tuş	: Düş rüya.
tuşun-	: Anlamak.
tut-	: Tutmak.
tuxum	: Yumurta.
tuyğu	: Duygu.
tuzum	: Sistem.

u

u	: 0.
uç-	: Kaçmak ayrılmak uçmak.
uç yuz	: Uçyüz.
uçib yur-	: Uçup gezmek.
uçqur	: Geçici fani.
uçrä-	: Rastlamak karşılaşmak başvurmak olmak mevcutolemek.
uçun	: İçin.
uf tart-	: Of çekmek.
ufq	: ufuk.
ukä	: Kardeş.
ul	: 0.
ulär	: Onlar.
ulğay-	: üyüme.
ulkän	: üyük.
uluğ	: Ulu yüce.
umid qıl-	: Umit etmek.
ummät	: Ummet.
umr	: Omür.
un	: Ses.
ungän	: itmiş yetişmiş.
unsiz	: Sessiz.

unut-	: Unutmak.
unutgisi kel-	: Unutmak istemek.
uqtir-	: Aktarmak, anlatmak.
ur-	: Vurmak.
uslub	: Üslup.
ust	: Üst.
ustad	: Üstad.
uşaq	: Kırıntı.
uşbu	: u işbu.
uvillä-	: Uğuldamak.
uviş-	: Uyuşmak.
uvvas tartib yıǵlä-	: aǵırıp aǵlamak.
uy	: Ev.
uyǵan-	: Uyanmak.
uyqu	: Uyku.
uzaq	: Uzun.
uzät-	: Uzatmak.
uzr äyt-	: Özür dilemek.
uzrä	: Üzerinde.

F

fähm et-	: Fehmetmek, anlamak.
fäläk	: Felek gök.
fälakät	: Felaket.
faqat	: Sadece yalnız fakat.
färäh	: Ferah.
färiştä	: Melek.
färsäh-bäfersäh	: Fersah fersah.
färyad qıl-	: Feryat etmek.
färzänd	: Evlat.
fatihä tart-	: Fatihä okumak.
faxr	: Fahr böbürlenmek.
fäza	: Feza.

fevräl	: Şubat.
fida	: Fedat.
fiğan	: Figan
fıraq	: Ayrılık firak.
Färzänd	: Evlat.
Fursät kut-	: Fırsat bekleme.

x

xanâdan	: Ev.
xarid qıl-	: Satılmak.
xaru xäs	: Dökülmüş yaprak.
xatirä	: Hatıra.
xayal	: Hayal.
xazinä	: Hazine.
xıl	: Tür çeşit.
xılqat	: Hilkat yaratılmışlar.
xırä	: Sönük.
xıtab qıl-	: Hitap etmek.
xızr	: Hızır.
xalq	: Halk.
xoş	: Hoş.
xatär	: Tehlike.
xuda	: Hüda allah.
xursänd qıl-	: Mutlu etmek
xuşhâl	: Sessiz.
xayal	: Hayal.
xazan	: Yaprak.

TS

-

Ç

çağ	: Zaman çağ.
çağlık	: Neşe şenlik keyif.
çal	: İhtiyar.
çämänzar	: Yeşillik.
çäp-	: Açmak.
çaq	: An.
çaqındäy	: Parıltı.
Çaqnä-	: Parlamak sıçramak.
çarä	: Çare.
çarä iz-	: Çare aramak.
çärağan	: Aydınlanmış.
çarbağ	: ahçeler.
çärçä-	: Yorulmak.
çarlış	: Çağrı.
çärx	: Çark.
çärxpäläk	: Çarkıfelek.
çävändaz	: Binici.
çäylä	: Çadır.
çayxanä	: Çayhane.
çeçäk	: Çiçek.
Çeksiz	: Sonsuz.
çet	: Köşe.
çilä-	: Sabretmek.
çinar	: Çınar.
Çindän	: Gerçekten.
çinıq-	: Hazırlamak.
çıq-	: Çıkmak.
çiray	: Yüz çehre güzellik.
çöçib uyğan-	: Sıçrayıp uyanmak.
çoğ	: Kor.
çöl	: Çöl.
çöm-	: Dalmak.

Çöpan	: Çoban.
çoqqı	: Zirve.
çöz-	: Çözmek.
çulğa-	: Kaplamak.
çuväl-	: Uzanmak çoğalmak.
çuvvas sal-	: Coşmak.

Ş

şacärä tuz-	: şecere yazmak.
şad böl-	: şad olmak sevinçli memnun.
şadlik	: Mutluluk.
şadman	: Mutlu.
şäfqat	: şefkat.
şagird	: şakirt talebe.
şähär	: şehir.
şair	: şair.
şäksiz	: şüphesiz.
şam	: Akşam.
şämal	: Rüzgar.
şämsiman	: Mumgibi.
şärh	: Açıklamak.
şärh äylä-	: şerh etmek açmak.
şärq	: şark doğu.
şärt	: şart.
şaş-	: Koşmak.
şavullä-	: Uğuldamak
şax	: Dal.
şayan	: şayan.
şäyda	: Aşık.
şäytan	: şeytan.
şe r	: şiir.
şe r bit-	: şiir yazmak.

şäfaç	: şafak.
şiddät	: şiddet.
şift	: Tavan.
şirin	: şirin.
şivirlä-	: Fısıldamak.
şämal	: Rüzgar
şörişli	: Kederli.
şörlük	: Çaresiz.
şäpälaç tart-	: Tokat atmak.
şubhä	: şüphe.
şukr äyt-	: şükretmek.
şukranä	: şükür.
şulär	: Bunlar.
şunaça	: öyle.
şunçä	: Bukadar.
şundäy	: öyle.

E

-

Yu

yubar-	: Göndermek yollamak.
yugur-	: Koşmak yürümek.
Yuksäk	: Yüksek.
Yulduz	: Yıldız. yum-
	: Yummak.
yupänç	: Teskin.
yuräg	: Yürek kalp.
yurtbaşı	: Yurtbaşı cumhurbaşkanı.
yurtmä yurt	: Yurttan yurda.
yuz	: Yüz çehre.

Q

qarz	: orç.
qasd qıl-	: Kastetmek.
qasddän	: Kasten.
qasr	: Saray.
qaşigä çıq-	: Karşısına çıkmak.
qaşqır	: Kurt(yırtıcı)
qaşşaqlik	: Yoksulluk.
qat-	: Katmak sertleşmek.
qat iy	: Kati.
qatar	: Dizi saf sıra.
qatarıng ört-	: Yerinden çıkmak.
qavm	: Kavim.
qay	: Hangi, nere.
qayä	: Kaya.
qayaq	: Nere.
qayergä	: Nereye.
qayğı	: Kaygı.
qaysi	: Hangi,herhangi.
qayt-	: Dönmek.
qazasi yet-	: Vadesi dolmak ölmek.
qadim	: Eski,eski zaman.
qadrdan	: Sevgili.
qız	: Kız. qılıç : Kılıç.
qımmät	: Değer.
qırmızı	: Kırmızı.
qırq	: Kırk.
qısmät	: Kismet.
qış	: Kış.
qışlağ	: Kışlak.

qız	: Kız.
qızğan-	: Kiskanmak.
qızıq-	: İlgi göstermek meraklı olmak.
qaldıraç	: Kırılmaç
qamçı	: Kamçı.
qol	: El.
qollâ-	: Korumak.
qomsâ-	: Özlemek.
qon-	: Konmak.
qorıqlâ-	: Korumak,beklemek.
qoşâlaç	: İkili çift.
qoşık	: şarkı.
qoşıl-	: Katılmak.
qoşıq	: şarkı.
qoşni	: Komşu.
qoy	: ırak.
qozğa-	: Kalkmak,hareket etmek.
qarşi	: Karşı.
qartâ-	: Yaşlanmak.
qasd	: Kasıt.
qudrätli	: Kuvvetli.
qul	: Gül.
qulâ-	: Düşmek yıkılmak.
qulaç	: Kulaç.
qulaq	: Kulak.
qulaq sal-	: Kulak vermek.
qultum	: Avuç.
qumuş	: Gümüş.
qur-	: Kurmak.
qurılış	: İnşaat.
qurit-	: Kurutmak.
qurşâ-	: Kuşatmak.
quş	: Kuş.
qutlâ-	: Kutlamak.

qutluğ	: Kutlu.
quvanç	: Mutluluk.
quy-	: Koymak dökmek.
quyaş	: Güneş.
quyu	: Kuyu.
qaydä	: Nerede.
qaytä	: Tekrar.
qaytä rä al-	: Geri verilmek.

G

ğalväli	: Gürültülü.
ğam	: Gam,keder.
ğamgin	: Gamli.
ğarb	: atı garp.
ğarib	: Garip.
ğav	: Set. ğayät
	: Gayet.
ğaflät	: Gaflet.
ğucğa-	: Cıvıdamak.
ğurur	: Gurur.
ğussä	: Gam.

H

hac	: Hac.
häd	: Had.
hädis	: Hadis.
hadisä	: Hadise iş.
hädisçi	: Hadisçi.
hal	: Hal,durum,vaziyet.
hâli	: Hala.
häm	: De,da.
hâman	: Hemen.

hämifä	: Daima.
hamiylik	: Destekçi sponsor.
hämkar	: Ortak.
hämmä	: Hepsi.
hämrah	: Yoldaş.
hänuz	: Henüz.
haq	: Hak.
häq qahri	: Hakkahri.
haq yöli	: Hakyolu.
haqdä	: Hakkında.
haqıqat	: Hakikat.
här	: Her.
härgiz	: Hiç hiçbirzaman.
hari-	: Yorulmak,yorgun düşmek.
häsäd	: Haset etmek çekememezlik.
häsürät	: Hasret.
hätta	: Hatta.
häväs	: Heves.
häväs qıl-	: Heves etmek.
havuz	: Havuz.
havuzçä	: Havuzcuk.
häyatbaxş	: Hayat verici.
häyet	: Hayat.
häyran	: Hayran. häyrät
	: Hayret.
häyrätgä tuşış	: Hayret etmek.
häzil	: şaka.
häzin	: Hüzünlü.
häzrät	: Hazret.
heç qaçan	: Hiçbirzaman.
hikmät	: Hikmet.
hilal	: Ay.
himayä	: Himaye.
himayä qıl-	: Korumak,himaye etmek.

himmät	: Himmet.
hisab	: Hesap.
Hälal	: Helal.
Häm	: De,da.
hökiz	: Oküz.
Häsäd	: Haset.
hukm	: Hüküm.
hukumät	: Devlet hükümet.
huma	: Huma kuşu.
husn	: Hüsün güzellik.
Häyat	: Hayat.
Häyqır-	: Haykırmak bağırmaq.
Häyran	: Hayran.

KAYNAKÇA

1. Arupov, Abdiiiah, *Münacat Saylaima*, Öafur Öulam Neşriyatı, Taşkent, 1992
2. Arupov, Abdiiiah, *Talaş Pallası*, Maneviyat yay, Taşkent, 2007
3. *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi* (Nesur-Nazım) Özbek Edebiyatı 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları I2483 Yayınlar Dairesi Başkanlığı Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi I32, 14.C.
4. Berdak Yusua, *Türkçe-Özbekçe sözlük*, Taşkent, Özbekistan, 1993.
5. Berdak Yusua, Mehmet Mahur Tuium, *Özbekistan Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1994.
6. Bozkurt Fuat, *Türklerin Dili*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1999.
7. Ercüiasun Ahmet B., *Başlangıçtan Yirminci Yüzyula Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay
8. Gabaun A.Von, *Eski Türkçenin Grameri* (Çeviren: Mehmet Akalın), TDK, Ankara, 1988.
9. Mahmud, Nuzamiddin; Yaman, Ertuğrul, *Özbekçe-Türkçe ve Türkçe -Özbekçe Sözlük*, Gafur Gulam Neşriyatı, Taşkent, 1993.
10. Kapiyan Mehmet, *Kültür ve Dil*, Dergah Yayınları.
11. Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, , Ankara, 2006.
12. *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, C.1.
13. Yaman, Ertuğrul, “*Özbek Türklerinin Şairi: Abdulla Aripov*”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, sayı: 6, Güz 1998.
14. Yaman, Ertuğrul, Mahmud, Nuzamuddun, *Özbek Türkçesi- Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi- Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu*, TDK Yay. Ankara, 1998
15. Yaman, Ertuğrul, Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması, TDK Yay. Ankara, 2000.
16. Yaman, Ertuğrul, *Özbek Türkçesinde Edatlar*, Gazı Kutabevu, Ankara, 2005.
17. Yaman, Ertuğrul, “*Çağdaş Özbek Şiiri*”, Türk Dili dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı V, sayı 531, Mart 1996.

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında Sorgun'da doğan Emre Parlak, orta ve lise öğrenimini sırasıyla Sakarya İkokuii, Yozgat İmam Hatup Ortaokuii ve Sorgun Lisesi'nde tamamlamıştır. 2004 yılında kazandığı Kazakistan Abay Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde iki yıl okuduktan sonra 2006 yılında Sakarya Üniversitesi'ne yataş geçiş yapmış ve 2009 yılında başarıyla bitirmiştir. Aynı yıl yüksek lisans eğitimine Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalında başlamıştır. Yrd. Doç. Dr. Seyfullah TÜRKMEN danışmanlığında hazırladığı “Abdullah Aripov'un Şiirleri ve Dil İncelemesi” başlıklı teziyle 2011 yılında mezun olmuştur.

İletişim Bilgileri

Adres:

Yenimahalle Halil İbrahim Doğansoy Sk.

Nu: 3312 Sorgun

Teieaon:

(354) 415 35 73

E-posta:

emre_prik@hotmail.com